

O NEKIM PITANJIMA NAJSTARIJE HRVATSKE POVIJESTI

Autor raspravlja o argumentaciji i rezultatima najnovijih radova, što se odnose na najstarije razdoblje hrvatske povijesti, tj. od vremena tzv. dolaska Hrvata do vremena formiranja hrvatskog naroda (prva stoljeća etnogeneze Hrvata). Pri tome autor osobito uzima u obzir radove Goldsteina, Budaka, Katičića, Pohla i Margetića, i to tako što na osnovi argumenata i rezultata ranijih radova tih autora utvrđuje evoluciju njihovih shvaćanja. Ujedno autor pokušava diskusijom o pojedinim pitanjima, koja obrađuju spomenuti autori, potaknuti daljnje istraživanje.

I. UVODNA NAPOMENA

U radu, objavljenom 2003. god.,¹ obradili smo uz ostalo i odnose Slavena i Hrvata u 9. stoljeću u okviru hrvatske države narodnih vladara i došli do zaključka da se vladajuća elita² tadašnjeg hrvatskog društva sastojala od dva povlaštena sloja – Slavena i Hrvata – koja su bila međusobno suprotstavljena, ali ne u smislu razdvojenosti, već u smislu borbe za odlučujuću ulogu u državi unutar iste vladajuće elite.

Dok se o problemu tzv. dolaska Hrvata i njihova podrijetla vodila i u najnovije vrijeme živa diskusija, problem Slavena ostao je u drugom planu. Zbog toga smo bili odlučili da pokušamo iznijeti naša razmišljanja i prijedloge o tom problemu. Ipak, kako su se pojavili novi važni radovi najkompetentnijih znanstvenika o problemima, vezanim uz najstariju hrvatsku povijest, činilo nam se da će biti nužno prethodno: ponovno uzeti u razmatranje istu problematiku i tek nakon toga posvetiti se problemu Slavena s osobitim obzirom na njihovu povezanost s problemom etnogeneze Hrvata. Kako je dio naših istraživanja problema vezanih uz Slavene već donekle uznapredovao, nije nemoguće da bi se naš rad, posvećen tom pitanju mogao pojaviti na stranicama ovoga časopisa, ako bude zdravlja i ako ga uredništvo prihvati.

I u ovome radu slijedimo način, na koji smo se više puta bavili ovom ili sličnom problematikom, tj. iznosimo svoje kritičke primjedbe na objavljene radove najkompetentnijih znanstvenika, dakako, ne u smislu polemike, koja u pravilu ne donosi većih

¹ MARGETIĆ 2003, 55–56

koristi za napredak u argumentaciji (što je važniji aspekt) i rezultatima. Pri tome se vodimo isključivo idejom, da bez diskusije nema pravog napretka u znanosti – što je osobito izraženo upravo u povijesnim disciplinama.

II. GOLDSTEIN

I. Goldstein nalazi se već niz godina u samom vrhu hrvatske historiografske bizantologije. Među njegovim radovima osobito se ističu oni, što se odnose na Hrvate i Hrvatsku u njihovu odnosu prema Bizantu od 6. do 12. stoljeća. U tim je radovima Goldstein postupno produbljavao svoja shvaćanja o tom nimalo jednostavnom problemu. Od ranijih radova posebnu pozornost privlače njegovi radovi iz 1992.³ i 1995. god.⁴ Na te smo se radove opširno osvrnuli našim recenzijama iz 1992.⁵ i 1995.⁶ i prodiskutirali velik broj pitanja. Na žalost, diskusija je izostala.

God. 2003. Goldstein je u okviru serije Udžbenici i priručnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povijest, kao drugi svezak te serije objavio knjigu *Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant*.⁷ Već se pri objavljivanju prvog sveska te serije moglo zapaziti da je cilj nove serije pružiti znanstvenoj javnosti takve radove, koji će akribično obraditi određeni problem iz hrvatske povijesti, pružiti stručnoj javnosti uvid u vrela i literaturu, da bi dobila pouzdani *état des questions* a studentima koristan priručnik. Tako je i Goldstein dao u upravo spomenutom radu svoje shvaćanje ranije hrvatske povijesti, s osobitim obzirom na Bizant, popratio ga pertinentnim bilješkama i pozivom na raspoloživa vrela te korištenjem bogate literature.

U odnosu na temu koju obrađujemo u ovome radu, osnovne postavke i zaključci do kojih je Goldstein došao bili bi ovi:

“Dolazak Hrvata i Slavena u početku 7. stoljeća”⁸ odnosno “najkasnije početkom 7. stoljeća”⁹ po Goldsteinu je samo jedan od elemenata krize, koja je na prostoru Dalmacije i Panonije već odavno postojala. Ali, već nakon prvog razdoblja sukoba, došlo je do relativno mirna suživota Hrvata i Slavena s jedne i starosjedilaca pod bizantskim vrhovništvom s druge strane.¹⁰ Konstantin Porfirogenet tvrdi, nastavlja Goldstein, da je bizantski car Heraklije “naredio da se Hrvati nasele u toj zemlji Ava-

³ GOLDSTEIN 1992.

⁴ GOLDSTEIN 1995. Usp. i nešto sažetiji prikaz u GOLDSTEIN 1997, 169 i d.

⁵ MARGETIĆ 1992, 306-312.

⁶ MARGETIĆ 1995a, 213-231.

⁷ GOLDSTEIN 2003.

⁸ N. dj., 21.

⁹ N. dj., 22.

¹⁰ N. dj., 23.

ra, u kojoj i danas stanuju". Premda je "nemoguće ustanoviti je li taj podatak istinit", Goldstein naslućuje da je Heraklijevo ime u toj vijesti samo personifikacija one uloge koju su imali predstavnici bizantske vlasti u gradovima na istočnoj obali Jadrana u stvaranju dugoročnih odnosa sa slavenskim ili hrvatskim doseljenicima.¹¹ Goldstein smatra da ta teza približno odgovara zaključku Katičića po kojem je "ratnički savez Hrvata (...) pri naseljavanju sklopio foedus s Rimskim carstvom" i po kojem carska vlast "polaze pravo na izravnu vlast u dalmatinskim gradskim općinama, a nad hrvatskom rodovskom vlašću ističe samo svoje načelno vrhovništvo".¹²

Po Goldsteinu pogled na prijelaz iz 6. u 7. stoljeće u novijoj je historiografiji bitno izmijenjen u odnosu na starija mišljenja: dobiva se predodžba "o mirnu dolasku Slavena u relativno skladnu suživotu".¹³ Bizant drži samo najvažnije centre i točke na obali, tzv. Bizantsku Dalmaciju, "Hrvati i drugi Slaveni vladaju zaleđem",¹⁴ a mirni život osigurava moćna bizantska mornarica, koju ipak sredinom 7. stoljeća arapska osvajanja opasno ugrožavaju.¹⁵

U 7. i 8. stoljeću uvelike se po Goldsteinu smanjuje interes bizantskih kroničara za zbivanja na Zapadu, dakle i "na hrvatskim i okolnim prostorima".¹⁶ Ipak na istočnojadranskoj obali čini se da je barem posredno vladao ravenski egzarh, o čemu donekle svjedoči danas izgubljeni pečat ravenškog egzarha Pavla (723.-726.), a ravenški nadbiskup Danjan (692.-708.) bio je rodом iz Dalmacije.

Bizantska je crkva, nastavlja Goldstein, obnovila svoj utjecaj u 8. stoljeću: car Lav III. oduzeo je papi 732. god. jurisdikciju nad "čitavim Ilirikom, Dalmacijom i još nekim zapadnim dijelovima Bizantskog carstva"; po Mihajlu Sirskom dalmatinski biskupi sudjeluju na 6. općem koncilu u Carigradu 754. god.; solinski, rapski, osorski i kotorški biskup sudjeluju na 7. općem koncilu 787. god. u Niceji.

Goldstein je svoje teze mnogo opširnije iznio u svojem radu iz 1995. god. pa smatramo da nećemo pogriješiti, ako popunimo ove njegove analize iz 2003.

Prema Goldsteinu od 582. do 626. god. Slaveni ratuju zajedno s Avarima i žive s njima vrlo skladno.¹⁷ Međutim, Slaveni su ipak bili u prvom redu poljoprivrednici pa je tek njihov manji dio sudjelovao u osvajanjima. Taj manji dio Slavena, koji je sudjelovao u osvajanjima bile su vjerojatno ratničke skupine "Hrvata", ali i "Srba".¹⁸ Pri tome, Avari pomažu u to vrijeme Slavenima da svladaju svoju društvenu nezrelost i

¹¹ Na i. mj.

¹² Na i. mj. Goldstein ovdje citira Katičićeve zaključke.

¹³ N. dj., 24.

¹⁴ N. dj., 25.

¹⁵ Na i. mj.

¹⁶ N. dj., 25-26.

¹⁷ GOLDSTEIN 1995, 81.

¹⁸ N. dj., 78.

stvore veće jedinice, koje su bile nužne da bi se zauzeli prostori južno od središta avarske države.¹⁹

"Nekoliko godina ili desetljeća po slavenskoj doseobi pristižu (ili – počinju pristižati) Hrvati".²⁰ Oni su pretežno ratnici,²¹ po jeziku i kulturi slični svojim slavenskim susjedima. I oni (kao i Slaveni) ostvaruju s Avarima krajem 6. i 7. stoljeću vrlo skladnu suradnju,²² ali unatoč tome, moguće je da su Hrvati odnosno Slaveni proširivali svoj teritorij na račun Avara odnosno oslobađali se njihove vlasti.

Ovome bi se još mogla pribrojiti i Goldsteinova opaska da su Avari zaposjeli velik dio Panonske nizine i da su bili prvi hrvatski susjedi puna dva stoljeća.²³

Ovakav Goldsteinov prikaz odnosa Hrvata, Slavena i Bizanta nije posve transparentan.

Naime, ako su Hrvati bili 200 godina prvi susjedi Avarima, onda bi to, čini se, značilo da su Hrvati samostalni i da nisu potpadali pod avarsku vlast. Ali to se, čini se, ne slaže s tvrdnjom da bi "Hrvati (...) proširivali svoj teritorij na račun Avara odnosno oslobađati se njihove vlasti".²⁴ Jesu li se Hrvati oslobađali od avarske vlasti ili su bili njihovi prvi susjedi? S druge strane, Goldstein je sklon Katičićevoj tezi da je ratnički savez Hrvata bio prema Bizantu u odnosu federata, koji su priznavali načelno bizantsko vrhovništvo, a u biti bili potpuno samostalni. Hrvati su se po Goldsteinu nalazili južno od avarskog kaganata, dakle, negdje na prostoru južno od Dunava ili Save, a živjeli su, da ponovimo Goldsteinovu tezu, koncem 6. i u 7. stoljeću u vrlo skladnim odnosima s Avarima.²⁵ S druge strane, sve po Goldsteinu, Avari su društveno nezrele Slavene učili kako da stvaraju veće jedinice, da bi Slaveni zauzimali prostore južno od središta avarske države.²⁶ Ne slijedi li iz toga da su Avari uvježbavali Slavene da se bore s Hrvatima, koji su se nalazili "južno od središta avarske države" i da su Slaveni, izvježbani od Avara, napadali Hrvate? Međutim, kako su po Goldsteinu Slaveni pretežno bili poljoprivrednici i kako je tek manji njihov dio sudjelovao u osvajanjima – a taj manji, ratnički dio Slavena bile bi po Goldsteinu "ratničke skupine Hrvata (i Srba)" – proizlazilo bi da su Avari uvježbavali Hrvate za borbu protiv – Hrvata? To, dakako, ne ide, jer Hrvate, ratnički dio Slavena, nije trebalo uvježbavati u ratnoj vještini, to više što "Hrvati i drugi Slaveni"²⁷ u prvoj polovici 7. stoljeća već vladaju zaleđem Bizantske Dalmacije i žive s Bizantom u "relativno skladnom suživotu".²⁸

¹⁹ N. dj., 114.

²⁰ N. dj., 87.

²¹ N. dj., 91.

²² N. dj., 92.

²³ N. dj., 134.

²⁴ N. dj., 92.

²⁵ Na i. mj.

²⁶ N. dj., 114.

Ipak, i nakon što se te nejasnoće otklone, ostaje jedna po našem mišljenju nepremostiva poteškoća, a ona se sastoji u tome, da su Hrvati u Goldsteinov opis raznih događaja u 7. i 8. stoljeću ušli isključivo kao Goldsteinov dodatak vijestima iz vrela.

Tako npr. 1995. god. Goldstein piše: "*Slaveni* su, pa i *Hrvati*, krajem 6. i u 7. stoljeću, barem po vijestima mnogih pisaca, ostvarivali s Avarima vrlo skladnu suradnju".²⁹ God. 1997. Goldstein priopćuje čitatelju: "Iako neki izvori obavještavaju da su *Slaveni* i *Hrvati* ratovali protiv Bizanta (...) postoje svjedočanstva i o suradnji (...); čini se da je nakon prvog razdoblja sukoba došlo do relativno mirnog suživota *Hrvata* i *Slavena* s jedne i starosjedilaca pod bizantskim vrhovništvom s druge strane".³⁰ God. 2003. Goldstein ovu rečenicu ponavlja tako reći doslovce, tj. da neki izvori obavještavaju o ratovanju *Slavena* i *Hrvata* protiv bizantskih prostora na istočnojadranskoj obali, ali da je ubrzo došlo do mirna suživota *Hrvata* i *Slavena* sa starosjediocima pod bizantskim vrhovništvom".³¹ God. 1995. Goldstein tvrdi da su "*Slaveni* odnosno *Hrvati* već 642. godine izašli na more."³²

U svim tim i drugim vijestima u vrelima se Hrvati ne spominju, već isključivo Slaveni. Ovu je okolnost Goldstein bio dužan čitatelju objasniti.

Nadalje, bizantska vlast nad dalmatinskim gradovima u 7. i 8. stoljeću vrlo je upitna. Već je odavno Ostrogorski upozorio da "tamo gde nije bilo tema nije bilo ni vizantijske uprave. To je nepogrešivo merilo stvarnog stanja".³³ Dalmacija nije u 7. i 8. stoljeću bila organizirana kao tema. Nema nijedne vijesti o nekom bizantskom strategu, a nema ni izravnih ili neizravnih vijesti o bilo kakvom sudjelovanju dalmatinskih gradova u životu Bizanta, a upada u oči da nema vijesti ni o kakvoj crkvenoj organizaciji odnosno pripadnosti dalmatinskih biskupa bilo kojoj bizantskoj crkvenoj vlasti. Nema vijesti ni o tome da bi biskupi dalmatinskih gradova potpadali pod crkvenu vlast Konstantinopola, Ravene, Grada, Akvileje ili Rima.

Goldsteinovo pozivanje na vrela, koja bi dokazivala bizantsku vlast nad dalmatinskim gradovima u 7. i 8. stoljeću ne čini nam se uspješnim.

Totalna šutnja bizantskih, franačkih, papinskih i drugih vrela o navodnoj bizantskoj vlasti u Dalmaciji u 7. i 8. stoljeću toliko je neobična – pogotovu, ako se uzme u obzir da za Istru, ravenski egzarchat, Južnu Italiju i Siciliju postoji za to doba ne baš beznačajni broj vrela razne provenijencije -, da se po našem mišljenju ona ne može

²⁷ GOLDSTEIN 2003, 25.

²⁸ N. dj, 24.

²⁹ GOLDSTEIN 1995, 92.

³⁰ GOLDSTEIN 1997, 170.

³¹ GOLDSTEIN 2003, 23.

³² GOLDSTEIN 1995, 123.

³³ OSTROGORSKI 1959, 198.

drukčije tumačiti nego jedino nepostojanjem bilo kakve bizantske vlasti u Dalmaciji u to doba. Uzmimo kao primjer poslanicu "pape Agatona Konstantinu IV. povodom 6. ekumenskog sabora u Carigradu 680. godine" koju spominje i Goldstein.³⁴ On prevodi jedan njezin dio: "da se mnogi od onih koji Vam zajedno s nama služe nalaze usred Langobarda i Slavena, zatim Franačka, Gala i Gota te Britanaca". Što se tiče Slavena Goldstein ispravno uočava da je riječ o Slavenima "na zapadnom Balkanu i na istočnoj obali Jadrana". Međutim, Goldstein je pogriješno preveo latinski tekst "*plurimi confamulorum nostrorum*" riječima "mnogi od onih koji Vam (sc. bizantskom caru: L. M.) zajedno s nama služe". Riječ je o biskupima na zapadu. Papa očito nije mogao ustvrditi da npr. biskupi u Franačkoj služe "Vama", tj. bizantskom caru, zajedno s papom, kad znamo da je još Justinijan priznao potpunu nezavisnost Franačke od carstva i da se odrekao čak i puke apstraktne "vlasti" rimskog cara nad franačkim vladarom. Papa želi reći nešto drugo, tj. da biskupi Langobarda, Slavena, Franačka, Gala, Gota i Britanaca potpadaju pod crkvenu vlast pape. "*Confamuli nostri*" je neka vrsta eufemizma za misao da su ti biskupi pod papinom crkvenom vlašću i da papa na njih ima vrlo jak utjecaj i moralni autoritet. I upravo u tome je smisao poruke pape Agatona. On poručuje caru da njegov (papin) autoritet na zapadu daleko prelazi granice Bizanta, jer biskupi zapadnih država "neprestano salijeću" papu pitanjima o kršćanskoj vjeri (*curiose satagere non desistunt*) pa je i za cara od velike koristi da ti biskupi ostanu u skladu s papinim naučavanjem (*dum in consonantia fidei nobiscum tenentur*).

Pritom papa razlikuje dva područja zapadne Europe, jedno izvan Bizanta pod vlašću barbara (*gentes*) i drugo pod vlašću bizantskog cara (*christiani vestri imperii reipublicae*). U svezi s time papa nastavlja: "Mi ćemo, premda vrlo beznačajni, nastojati da se država Vašeg kršćanskog imperija, u kojoj je sjedište blaženoga Petra, apostolskog prvaka – koje (sjedište) duboko poštuju često zajedno s nama svi kršćanski narodi (*omnes christianae nobiscum nationes*) – pokaže uzvišenijom nad svim barbarima zbog velikog obzira prema blaženom Petru apostolu (*per ipsius beati Petri reverentiam*)". Drugim riječima, papin golem utjecaj na zapadu bitno će koristiti i samome Carstvu.

Papino je pismo izraz službenog stajališta Rimske crkve izraženog na crkvenom saboru koji se sastao u Rimu 25. ožujka 680. Na tom saboru sudjelovalo je 125 biskupa, pretežno iz bizantske Italije, ali su došli i biskupi iz langobardske države, nekolicina iz Franačke (osobito iz Provence: Arles i još neki) pa čak i jedan iz Britanije – ali nijedan iz Dalmacije. To upada u oči to više što je nemali broj biskupa došao iz bizantske "Istre", tj. obalnog područja današnje Istre i Venecije. Smatramo da iz toga slijedi s velikom vjerojatnošću da dalmatinski biskupi nisu mogli doći jer im to politički faktori njihovog područja nisu dopuštali.

Da ponovimo: ne može biti slučaj da su u Rim došli svi istarski biskupi, a nijedan dalmatinski. Zar nije najprirodnije objašnjenje da je u Istri bizantska vlast 680. god.

³⁴ GOLDSTEIN 1992, 134.

postojala, a u dalmatinskim gradovima nije? Svako drugo objašnjenje izgleda nam nategnuto.

Goldstein je ipak pokušao pronaći neke dokaze da je u Dalmaciji bar u 8. stoljeću postojala bizantska vlast.

Goldstein tvrdi da je car Lav III. god. 732. oduzeo papi jurisdikciju nad Dalmacijom. Ali, vrela koja spominju tu odluku Lava III. uopće ne spominju Dalmaciju, pa je razumljivo da je teza o oduzimanju Dalmacije papi već odavno napuštena. Goldstein se o oduzimanju Dalmacije papi poziva za čudo na prikaz bizantske povijesti u *Cambridge Medieval History* iz 1996. god. Neobično je što Goldstein nije primijetio da se – upravo suprotno njegovoj tvrdnji – ni u tom radu Dalmacija ne spominje kao pokrajina, koja je bila oduzeta papi: *It was probably at the same time that the churches of Calabria, Sicily, eastern Illyricum (comprising the ancient dioceses of Dacia and Macedonia) and presumably Crete were transferred by Leo from the administrative sphere of the See of Rome to that of the Patriarchate of Constantinople.*³⁵ Diskusija se može voditi samo o nečem drugom, tj. jesu li istočni Ilirik, Sicilija i Kalabrija (dakako, ne i Dalmacija) oduzeti papi upravo 732. god., ili nešto kasnije.³⁶

Ni s dalmatinskim biskupima koji su po Mihajlu Sirijskom bili nazočni na 6. općem koncilu u Konstantinopolu 754. god. ne može se ozbiljno operirati. Istina je, da Mihajlo Sirijski spominje Dalmaciju, ali vrijedi pobliže razmotriti samu vijest. Tekst glasi: "Iste godine (tj. 754.) car Konstantin sazvaio je u Konstantinopolu koncil kalcedonskih biskupa iz provincije Rima, i onih iz Dalmacije, Helade, Cilicije i Sicilije".³⁷ Tekst je neshvatljiv ako uzmemo u obzir da je na 6. općem koncilu prihvaćeno ikonoklastičko naučavanje, kojemu su se najžešće opirali pristaše protivnoga smjera, tj. kako ih Mihajlo naziva, "kalcedonski" (biskupi) – a jedini oni bi navodno bili nazočni na koncilu! To je, dakako, nemoguće i zato Darrouzes s pravom tvrdi da Mihajlo Sirijski "naravno podrazumijeva da su se ti biskupi pridružili onima iz područja pod carskom vlašću" – ili, drugim riječima da su Rim, Dalmacija itd. bili teritoriji *izvan carske vlasti*. Premda je citirani tekst vrlo kompleksan,³⁸ iz njega bi, ako ga se ipak hoće pod svaku cijenu koristiti, proizlazilo da Dalmacija nije bila pod carskom vlašću.

Goldstein spominje i koncil iz 787. na kojem su bili nazočni biskupi Solina, Raba, Osora i Kotora. I ovdje je nužno dodati nekoliko važnih opaska. Naime, već je Darrouzes upozorio na to da su svi "zapadni biskupi" u popisu sudionika koncila dobili privilegirano mjesto u odnosu na istočne, i to s razloga što još nisu bili "integrirani u bizantski sistem".³⁹ Zapadni biskupi dobili su tek kasnije odgovarajuće mjesto i tek

³⁵ GRÉGOIRE 1966, 71.

³⁶ EWIG, 9. Usp. npr. i OSTROGORSKI 1959, 178.

³⁷ CHABOT, II, 520.

³⁸ DARROUZÉS 1975, 8.

³⁹ N. dj., 22.

postupno gubili svoje istaknuto počasno mjesto.⁴⁰ Šteta što Goldstein nije uzeo u obzir naš rad iz 1994. god.⁴¹ u kojem smo raščlanili položaj dalmatinskih biskupa i zaključili da oni nisu nadbiskupi, ali su vrlo visoko rangirani, čime se željelo iskazati posebno zadovoljstvo što su uopće bili nazočni. Ti biskupi nisu bili podređeni nijednom metropolitu, slično kao što nisu bili ni zapadni nadbiskupi Južne Italije i Sicilije.

Podrobnije obrazloženje dali smo još 1992. god. i zaključili da ni 787. god. bizantske vlasti u Dalmaciji još nema, ali da je bizantski *utjecaj* izraženiji nego ranije.⁴²

Ravenski egzarh nije nad Dalmacijom vladao ni neposredno ni posredno. Pečat ravenškog egzarha Pavla ne uzimaju kao dokaz egzarhove vlasti oni autori koji su se temeljito bavili prilikama u Dalmaciji u 8. stoljeću.⁴³ O ravenском egzarhatu postoji ne baš zanemarljiva količina vrela, ali ni iz kojeg vrela ne može se zaključiti da bi egzarh ikada imao bilo kakvu vlast nad Dalmacijom. Goldstein, tvrdi da su postojale "neke veze istočnojadranske obale s Ravenom"⁴⁴ tj. da je između dviju jadranskih obala postojao određen protok ljudi, vijesti, ideja i materijalnih dobara. Ali to nije dokaz za "neizravnu vlast" ravenškog egzarha nad Dalmacijom.

Za razdoblje od početka 7. stoljeća do 785. god. postoji ne baš mali broj vijesti za Istru, Ravenu, južnu Italiju, današnju Grčku itd.⁴⁵ Iz tih se vijesti mogu kako-tako rekonstruirati događaji i razvoj bizantske vlasti na tim područjima. Tako npr. do 751. god. možemo kako-tako pratiti očajničku borbu Ravene da se izvuču iz smrtonosnog zagrljaja kojim ju je langobardska država sve više stezala, a i o bizantskoj Istri ima vijesti (628., 680., 725., 768.-772., 776.-780. god.), preko kojih možemo pratiti događanja. Kako to da se carska vlast nije nijednom kroz oko 150 godina zainteresirala bar za neki dalmatinski grad; zašto bizantski pisci (npr. Teofan) pišu o najrazličitijim zbivanjima što se odnose na Bizant u to doba, a o Dalmaciji nikad ništa; zar papa nije našao za nužno da se bar jednom zainteresira za svoje biskupe u Dalmaciji? Sve se to najjednostavnije objašnjava pretpostavkom da su dalmatinski gradovi priznavali kakvu-takvu nadređenost vlasti u svom zaleđu, a nikakvu nadređenost Bizanta.⁴⁶

Toliko o navodnoj bizantskoj vlasti nad dalmatinskim gradovima u 7. i 8. stoljeću.

Što se pak tiče Hrvata kao ratničke grupacije koja bi došla u današnju Hrvatsku "najkasnije početkom 7. stoljeća", ni o tome nema vijesti u suvremenim vrelima.

Kad bi se među plemenima i narodima o kojima nas na području središnje i jugo-istočne Europe obavještavaju razni bizantski, papinski, langobardski, franački itd.

⁴⁰ N. dj., 26.

⁴¹ MARGETIĆ 1994a, 21-23.

⁴² MARGETIĆ 1992, 312.

⁴³ KLAJČ 1971, 86; FERLUGA 1978, 83.

⁴⁴ GOLDSTEIN 1993, 28.

⁴⁵ MARGETIĆ 1992a, 312.

⁴⁶ MARGETIĆ 1997, 62-65, bilj. 151.

suvremeni pisci od 6. do sredine 9. stoljeća bar jedan jedini put pojavilo ime Hrvat i kad bi se moglo ukazati na bar jedno jedino suvremeno vrelo koje bi Dalmaciju u 7. i 8. stoljeću spomenulo kao dio Bizantskog carstva ili iznijelo podatke o bilo kakvoj svjetovnoj ili crkvenoj vlasti Bizanta nad Dalmacijom u to vrijeme, možda bi Goldsteinova konstrukcija imala neki oslonac.

Nadamo se da će svaki dobronamjerni čitatelj ove naše primjedbe i neslaganja s pojedinim dijelovima Goldsteinova najnovijeg rada i koncepcije u cjelini shvatiti isključivo kao poziv na diskusiju, jer se samo tako mogu razriješiti dvojbe i unaprijediti spoznaje. Radovi se objavljuju ne zato da se o njima pišu nepertinentni panegirici niti da ih se drsko ignorira, već da u stvaralačkoj i korektnoj diskusiji dođe do napretka znanosti, što je u interesu ne samo znanosti, nego i samih diskutanata.

U svome se radu iz 2003. god. Goldstein u razmjerno opširnoj bilješki osvrnuo i na naše radove i teze:

"Margetić je (...) 1977. godine postavio tezu o seobi Hrvata oko 800. godine pod franačkim vrhovništvom" pa nastavlja da je Margetić kasnije *"posumnjao u njezinu ispravnost (Margetić, Još o dolasku, 238: "možda bi trebalo povezati dolazak Hrvata s velikim perturbacijama koje su se dogodile u istočnoj Europi i u Avarskom kaganatu oko 670. god.")*. Mnogi, među njima i Ančić, nastavlja Goldstein, ipak su prihvatili Margetićevu tezu, ali bez pravih argumenata. S druge strane *"mnogi su argumentirano odbacili Margetićevu tezu (npr. Suić, Koščak, Stih, opetovano Goldstein), a "najiscrpnije Lončar (...) uglavnom se ne složivši s Margetićevom argumentacijom".⁴⁷*

Goldsteinov prikaz našeg mišljenja temelji se na nesporazumu. Naime, ni 1997. god. ni kasnije nismo zastupali mišljenje da bi Hrvati došli u današnju Hrvatsku *"pod franačkim vrhovništvom"*. Naše je mišljenje 1977. god. bilo da su Hrvati došli *na poziv Avara*, ali smo prigovor N. Klaić iz 1984. god.⁴⁸ uvažili već 1985. god.⁴⁹ i dodali da se naša teza o dolasku Hrvata *na poziv Avara* ne temelji na vrelima, ali da ne vidimo boljeg objašnjenja.

Možda će se čitatelj zapitati, kako je Goldstein uopće došao na pomisao da nam imputira misao da su Hrvati došli u svoju sadašnju domovinu po nalogu Franaka. Najvjerojatnijim nam se čini da je Goldstein pročitao ove naše riječi iz 1977. god. :

"Pripovijest anonima (glava 30. DAI), što se temelji na narodnom predanju ima sasvim jasnu poruku: Sjeverni Hrvati bili su podređeni Francima, blizu kojih su stanovali; dio tih Francima podređenih Hrvata odvojio se, krenuo na jug, osvojio Dalmaciju i ostao neko vrijeme pod Francima. Dakako, sasvim je drugo pitanje je li ta narodna tradicija točna ili nije".⁵⁰

⁴⁷ GOLDSTEIN 2003, 60, bilj. 112.

⁴⁸ KLAJĆ 1984, 267.

⁴⁹ MARGETIĆ 1985, 238.

⁵⁰ MARGETIĆ 1977. 15.

U bilješci dodajemo: "Dapače, uvjereni smo da se može ići i korak dalje. Nije li moguće, nije li čak vjerojatno, da je hrvatska narodna tradicija zapravo glasila da su Hrvati došli i pobijedili Avare po nalogu Franaka? Naime, ako su Hrvati u staroj domovini bili podređeni Francima, i ako su neko vrijeme i u novoj domovini priznavali njihovu vlast, onda je smisao narodne tradicije očito u tome da su oni došli po nalogu Franaka. Anonim je priču izmijenio ispustivši taj podatak, jer se ni njemu nije sviđala previše istaknuta uloga Franaka u dolasku Hrvata. Dakako i ovdje je sasvim drugo pitanje da li takva hrvatska tradicija odgovara stvarnosti".⁵¹

Pretpostavljam da je Goldstein ove rečenice na brzinu pročitao i došao do uvjerenja da plediramo za dolazak Hrvata "pod franačkim vrhovništvom" (a ne, kao što je iz naših upravo citiranih riječi, pisanih 1977. god., jasno da je riječ o narodnoj tradiciji u koju ne vjerujemo).

Svoju diskusiju s našim stajalištima Goldstein završava ovako:

*Margetić je 2001. objavio knjigu Dolazak Hrvata, u kojoj je u nepromijenjenu obliku tiskao i sve svoje rasprave posvećene toj temi već publicirane između 1977. i 1994. godine.*⁵²

⁵¹ Na i. mj. u bilješci 14.

⁵² GOLDSTEIN 2003, 60, u bilješci 112 kao što smo već spomenuli, među onima koji su prihvatili našu navodnu tezu o dolasku Hrvata "pod franačkim vrhovništvom" spominje i Ančiča i ističe da ni Ančić nije pružio prave argumente, i to obrazlaže, uz ostalo, i činjenicom da "nijedan franački izvor ne spominje Hrvate". Ali, Ančić doista nije "sljedbenik" naših shvaćanja, jer je njegova teza i njezina argumentacija posve drukčija od naših stajališta. Ančićev rad objavljen 2000. god., podvrgli smo razmjerno opsežnoj i argumentiranoj kritici u našem radu iz 2002. god. (MARGETIĆ 2002, 101-108), ali smo ujedno pripomenuli da i sam Ančić ističe (ANČIĆ 2000, 71) da je njegov rad tek anticipacija njegovih rezultata, "koji će tek naknadno biti artikulirani u klasičnog formi znanstvene rasprave". Zbog toga je i naša kritika bila tek uvjetna u očekivanju Ančićeve obećane znanstvene rasprave.

Goldstein spominje Ančiča još u jednoj bilješci u svome radu iz 2003. (GOLDSTEIN 2002, 62, u bilješci 138). Spomenuta Goldsteinova bilješka, usput rečeno, uz bilješku o piscu ovih redaka (GOLDSTEIN 2002, 60, u bilješci 112) jedine su nešto opširnije bilješke (od ukupno 296 bilježaka) u kojima Goldstein ulazi u diskusiju s nekim od autora. Ostale su bilješke uglavnom reference na djela i autore na koja se Goldstein poziva u svom radu. U toj bilješci Goldstein prigovara Ančiću da "činjenice koje mu ne idu u prilog, poput podatka o razgraničenju, jednostavno prešućuje". U diskusiju Goldstein–Ančić ovdje ne bismo ulazili, ali bismo samo spomenuli da po Goldsteinu Ančić i još "neki drugi istraživači (...) počevši od Grafenauera", a "pogotovo od N. Klaić" (...) razvijaju tezu da postoji izvjesni Anonim., koji je napisao 30. poglavlje DAI". Kako je Grafenauer pisao 1952. god. (GRAFENAUER 1952, 1-52) m proizlazilo bi da se teza o nepoznatom piscu 30. glave DAI pojavila tek te godine. Ali tome nije tako. Ne vjerujemo da Goldstein ne zna da je još BURY 1906., 525, smatrao da je glava 30 DAI interpolacija (HAUPTMANN 1925, 101), da je ta glava napisana od nepoznatog autora i naknadno unesena u DAI i da DVORNIK 1962, 98 ističe da Buryjeva teza o interpolaciji *is still supported by most historians*, s time da isti pisac, n. dj., 100 podvlači da glava 30 *seems indoubtably to have been compiled by a different author*. Možda se Goldstein eliptički izrazio i htio reći nešto drugo, tj. da se on ne slaže s vladajućom tezom o glavi 30 kao naknadno ubačenju interpolaciji i da prema rad u kojem će dokazati da ne postoji "izvjesni Anonim". S obzirom na stilizaciju glave 30, koja potpuno odudara od stilizacije drugih dijelova DAI, uračunavajući pri tom u prvom redu ostale glave DAI koje govore o Hrvatima, Srbima itd., Goldsteinovu tezu da nije riječ o interpolaciji u DAI bit će vrlo teško uspješno i uvjerljivo argumentirati. Ali, kako je svaka diskusija, koja se vodi argumentima, uvijek korisna, nije nemoguće da bi nove analize Goldsteina dovele do novih rezultata. O problematici glave 30 pisali smo opširno u MARGETIĆ 1977, 16-26.

Moramo priznati, da ove Goldsteinove tvrdnje ni uz najbolju volju ne razumijemo. Zar Goldstein nije upoznat s našim radom iz 1995. god. koji se može smatrati (bar zasada) završnom fazom razvoja naših istraživanja, otpočetih 1977. god.?

Rezultate rasprave iz 1995. god. zajedno s radovima iz 1977., 1983., 1975., 1988., 1990. i 1994. objavili smo ponovno u 2001. god. s time da smo u toj knjizi u opsežnom uvodu od 30 stranica prikazali razvoj našeg shvaćanja od 1977. do 1995., u želji da knjizi dademo okvir, kojim se čitatelju ukratko objašnjava razloge evolucije naših shvaćanja. Usto, taj uvod, napisan u 2001. god., i rad iz 1995. god. preveli smo na njemački. Oko polovica knjige iz 2001. god. sastoji se, dakle, od tog uvoda te prijevoda uvoda i rada iz 1995. god. na njemački. *Rad iz 1995. god. i dodaci iz 2001. čine 60% knjige iz 2001.!* Goldstein navodi da su naši radovi u nepromijenjenom obliku tiskani u 2001. god. – i to “*sve rasprave između 1977. i 1994. godine*” (!?). Nemoguće je pretpostaviti da Goldstein nije imao u rukama našu knjigu iz 2001. A ako ju je imao i samo prelistao ili čak samo pogledao “Sadržaj”, nemoguće je pretpostaviti da Goldstein ne bi primijetio uvodnu raspravu i rad iz 1995. god. te prijevode na njemački. Ta radi se o 60% knjige! Kako je Goldstein poznat kao krajnje korektan i dobronamjeren pisac, ne može se ni pomisliti da bi on zlonamjerno prešutio rad iz 1995. god. Zbog toga je ovaj Goldsteinov postupak za nas potpuno neshvatljiv. Ne znamo ga objasniti ni racionalnim ni iracionalnim razlozima, premda smo mnogo o tome razmišljali i pokušali odgonetnuti ovu za nas u pravom smislu misterioznu činjenicu. Naime, ne znamo objasniti okolnost, da Goldstein 2003. god. ni u popisu literature uopće ne spominje naš rad iz 1995. god. i da usto tvrdi da naša knjiga iz 2001. god. obuhvaća (samo) “*sve rasprave između 1977. i 1994. god.*” – ali ne i onu iz 1995. god. A ipak je taj rad izašao u časopisu Fakulteta, u kojem i Goldstein radi, objavljuje svoje radove i vodi diskusije, pa nema ni najmanje dvojbe da ga dobro poznaje.

III. BUDAK

1. Budak je 2003. god. iznio samo one po vremenskom redoslijedu teorije o dolasku Hrvata koje su po njegovu mišljenju najvažnije.⁵³

- a) Teorija Račkoga i Jagića: Hrvati su došli zajedno s ostalim Slavenima iz sjeverne, Bijele Hrvatske.
- b) Teorija Gumpłowicza o nesposobnosti Slavena da sami organiziraju svoju državu, zbog koje je npr. Šegvić smatrao da su Hrvati porijeklom Goti.
- c) Iranska teorija po kojoj su Hrvati iransko pleme iz afganistanske pokrajine Harahvatija koje se kasnije slaveniziralo. Ta teorija ima i danas sljedbenika.
- d) Bugarska teorija, po kojoj je bugarski vladar Krobatos imao petero sinova, od kojih se jedan zvao Batbajan pa bi titula ban bila povezana s bugarskim princem. “Time

⁵³ BUDAK 2003, 53-54

se traženje podrijetla Hrvata može usmjeriti i prema istraživanju bugarske tradicije”.

- e) Novija teorija Pohla i Kronsteinerja po kojoj je hrvatsko ime označavalo socijalnu kategoriju odnosno počasnu titulu, koja je označavala ratnike graničare. Raspadom kaganata i ustancima graničara hrvatsko ime postaje obilježjem lokalnog slavenskog stanovništva.

Za teorije navedene pod a), b) i e) Budak je spomenuo neke autore koji su ih zastupali.

Za teoriju pod c) Budak je očito smatrao suvišnim da spomene neke od autora, jer je ta teorija i danas aktualna u hrvatskoj historiografiji. Za teoriju pod d) nije posve jasno na koga Budak misli. Svakako nije riječ o novijoj teoriji, jer dolazi prije e) u kojoj se spominju Pohl i Kronsteiner. Na prvi bi se pogled reklo se da je riječ o A. Polverariju,⁵⁴ koji je 1969. god. pisao o Bugarima u Senigaliji i koji po Budaku tumači ime bugarskog vladara Orbata kao Crobatos.⁵⁵ Budak se poziva na Polverarija kada navodi vijest iz *Historia Miscella*, prema kojoj je bugarskog vladara Orbata nakon njegove smrti naslijedio u Velikoj Bugarskoj *Buthaias*, dok je njegov brat *Contarag* prešao Don, a Asparuh Dunav. Dva su se anonimna brata smjestila na zapadu, jedan kod avarskog vladara, a drugi u Pentapolisu. Međutim, malo je vjerojatno da bi Polverari, koji se samo usput i bez ikakvih analiza vijesti iz vrela i bez diskusije s oprečnim mišljenjima, bio taj autoritet na koji se poziva Budak.

Ali, možda nije riječ o Polverariju, nego o Grégoireu koji je 1944./1945. objavio zanimljiv članak o identifikaciji Hrvata, Kubrata i Kuvera.⁵⁶ Njegovo mišljenje bilo je podvrgnuto ozbiljnoj i argumentiranoj kritici pa nikako ne vjerujemo da bi na osnovi njegovih analiza Budak napisao da se “traženje podrijetla Hrvata može usmjeriti prema istraživanju bugarske tradicije”, to više što je 1994. Budak naglasio da bi se doduše trebalo više nego do sada posvetiti bugarskoj tradiciji, iako se to, tumači Budak, ne smije smatrati kao izjednačavanje Hrvata s Bugarima.⁵⁷ A možda Budak u tekstu koji smo označili s t. d) uopće ne misli ni na kakvu posebnu “bugarsku hipotezu”, već naprosto primjećuje zanimljive paralele između bugarske i hrvatske tradicije. Ipak, tekst kao da sugerira čitatelju da je riječ o nečem jačem od puke paralele.

Usto, mnogi će čitatelj teško u nazivu *Historia Miscella* prepoznati Anastazijev prijevod na latinski dijela Teofanova djela, u kojem se govori o seobi Bugara. U svakom slučaju trebalo bi upotrijebiti za naše čitatelje uobičajene nazive za vladare Velike Bugarske i njegove sinove. Budak naziva Kuvrata *Orbat*, dok ga Teofan zove Kpó-

⁵⁴ BUDAK 1994, 68.

⁵⁵ Na i. mj.

⁵⁶ Teofan, 357.

⁵⁷ N. dj. II, 225.

βατος (Krobat)⁵⁸, a Anastazije u svom prijevodu *Crobatus*.⁵⁹ Njegova najstarijeg sina Budak naziva *Buthaias*, Teofan Βαθβαίαν (Batbajan),⁶⁰ a Anastazije *Bathahias*,⁶¹ drugog sina Budak naziva *Contarag*, Teofan Κόντραγος (Kotragos),⁶² a Anastazije *Contragus*.⁶³

Predložili bismo da se u idućem izdanju Budakove knjige prihvate nazivi, uobičajeni u hrvatskoj historiografiji.

2. Po mišljenju Budaka,⁶⁴ mletačka je tradicija o caru Herakliju kao spasitelju carstva imala jak utjecaj na analognu tradiciju u dalmatinskim gradovima. Naime, nastavlja Budak, Konstantin Porfirogenet u glavama 29 i 31 DAI i eventualni anonimni dopisivač glave 30 istog djela prilično se razlikuju u svom pričanju o dolasku Hrvata. Historiografija je dosad više vjerovala priči iz glave 30, navodno hrvatskoj narodnoj tradiciji u kojoj se caru Herakliju odriče bilo kakva uloga u doseljenu Hrvata, za razliku od priče iz glave 31 DAI u kojoj Heraklije ima odlučujuću ulogu. Budak predlaže objašnjenje, kojim bi se ta dva na izgled toliko proturječna izvješća mogla uskladiti. Naime, po Budaku, najstarije mletačke kronike daju Herakliju istaknutu ulogu u najstarijoj povijesti Venecije i uopće u spašavanju kršćanskog svijeta. Premda su te venecijanske priče zbrkane i nejasne, nastavlja Budak, ipak su one odraz popularnosti Heraklija. Stanovništvo Venecije povezivalo je s Heraklijem postanak svoga grada-države pa su venecijanske legende morale naći odraza u dalmatinskim gradovima, gdje je Heraklije također bio spasitelj carstva, onaj car koji je uređio odnose s barbarima.

Jesu li "venecijanske legende" povezivale postanak svoga grada-države s Heraklijem, kao što to tvrdi Budak?

"Venecijanskim legendama" nalazimo prvi trag u Pavla Đakona⁶⁵ (konac 8. stoljeća) koji piše da je Pavao,⁶⁶ akvilejski patrijarh u doba pape Benedikta⁶⁷ "u strahu pred langobardskim barbarstvom, pobjegao iz Akvileje na otok Grado i ponio sa sobom crkvenu riznicu".

Ovu je vijest vješto iskoristio Ivan Đakon (konac 10. stoljeća) kada se između grada-države Venecije i franačko-njemačkog susjeda zaoštrila borba oko zakonitosti patrijaršije u Gradu. Akvileja je kao prastaro sjedište patrijarha svojim insistiranjem na

⁵⁸ N. dj. I, 357.

⁵⁹ N. dj. II, 226.

⁶⁰ N. dj. I, 357.

⁶¹ N. dj. II, 226.

⁶² GRÉGOIRE 1944/1945, 88-118.

⁶³ BUDAK 1994, 69 (u bilj. 58).

⁶⁴ BUDAK 2003, 51; usp. BUDAK 1995, 64-65, 81; usp. BUDAK 1995, 71.

⁶⁵ PAVAO ĐAKON, II, 10.

⁶⁶ Zapravo je riječ o patrijarhu Paulinu (ne Pavlu).

njezinu crkvenom primatu imala moćnu podršku njemačkog carstva, jer je ono, ističući crkveni primat Akvileje zapravo isticalo zahtjev za političkom vlašću nad Venecijom. Borba za samostalnost venecijanske crkve od Akvileje bila je, dakle, u osnovi borba protiv aspiracija njemačkih careva prema Veneciji. Ivan Đakon je stoga preuzeo vijest Pavla Đakona, ali ju je "dogradio" tvrdnjom da je već patrijarh Pavao nazvao Grado *Aquileia Nova*⁶⁸ i proglasio je metropolom cijele Venecije, a da bi toj odluci patrijarha Pavla dao dodatni zakonski temelj, upleo je u svoje izvješće potvrdu cara Heraklija koji da je "poslao tron blaženoga Marka, što ga je nekoć Konstantinova majka Helena donijela iz Aleksandrije."⁶⁹ Tako je Ivan Đakon preko priče o Heraklijevoj potvrdi "legalizirao" prijelaz patrijaršije iz Akvileje u Grado.

Kronološki prva po redu nakon Ivana Đakona *Cronica de singulis patriarchis Nove Aquileie, que Gradensis ecclesia vocatur, a tempore domini Helie eiusdem ecclesie patriarche*⁷⁰ pisana sredinom 11. stoljeća, kombinira vijesti o Atili, Langobardima i Herakliju koje je sakupila od ranijih pisaca. Po njoj je patrijarh Helije na sinodu u Gradu obavijestio nazočne da je Atila *rex Hunorum* potpuno uništio Akvileju, da je ona nekako životarila u doba Gota i da se "sada" zbog Langobarda u njoj ne može više živjeti pa zato traži da sinod potvrdi prijenos metropolitanskog sjedišta iz Akvileje u Grado, što je sinod i odobrio. Mnogo kasnije, nakon što su se na stolici patrijarha izredali Sever, Marcijan, Kandidijan, Ciprijan, Fortunat i Primogenije, ovaj posljednji poslao je svog izaslanika "vrlo pobožnom uzvišenom Justinijanu" koji je patrijarhu darovao tron blaženoga Marka, dopremljen od Heraklija u Konstantinopol iz Aleksandrije.

Kao što se vidi ni ovdje Heraklije još ne igra nikakvu ulogu u nastanku Venecije.

Idući sačuvani spis, tzv. *Cronicon Gradense*, pisan, čini se, pri kraju 11. stoljeća, priča kako su "pogani" uništili Akvileju i kako je velik dio pučanstva nastanio močvare.⁷¹ Tako su nastali Grado i Torcello. Kasnije se *beatus dux Metamauentium* obratio na papu Benedikta koji je potvrdio sinod u Gradu gdje je taj grad nazvan Nova Akvileja, i odobrio Grado kao metropolitansko sjedište cijele Venecije i Istre. Kroničara nije previše zanimao nastanak Venecije pa se zadovoljio općom bilješkom da su "pogani" krivi da se narod preselio iz Akvileje u močvarno područje uz more.

Neusporodivo je opsežnija tzv. *Origo civitatum Italiae seu Venetiarum* (*Chronicon Altinate*).⁷² To je čudan konglomerat vijesti iz starije povijesti Venecije. Nastao je postupno tijekom 12. stoljeća, tako da se u njemu mogu razaznati tri sloja.

Najstariji od ta tri sloja sadrži podatak da je Justinijan, rimski car, pobijedio Gote i da je u to vrijeme na papinskoj stolici sjedio Benedikt. Na čelu je Akvileje bio patri-

⁶⁸ MONTICOLO, 26.

⁶⁹ Na i. mj.

⁷⁰ MONTICOLO (*Cronica de singulis patriarchis Novae Aquileiae*), 5-16.

⁷¹ MONTICOLO (*Cronicon Gradense*), 19.

⁷² SIMONSFELD, 5-19.

jarh Pavao, koji se "bojao langobardskog bijesa" i koji je iz uništene Akvileje pobjegao na otok Grado i prenio sa sobom relikvije. On je Grado nazvao Novom Akvilejom. Vidi se da je kompilator koristio Pavla Đakona, ali mu ujedno dodao vijest o Novoj Akvileji, što je očiti provenecijanski dodatak.

U drugom se sloju nalazi nekoliko međusobno nezavisnih vijesti.

Prema jednoj od verzija⁷³ priča se kako je strašni (*sevisissimus*) poganin Atila porušio Akvileju pa je tamošnji narod sagradio Grado pod vodstvom nekog *Gradocus Gardolicus* iz grada Garda. Na to je papa odobrio da se Grado nazove Nova Akvileja. Ova verzija dodjeljuje, dakle, papi važnu ulogu u nastanku gradačke metropolije. U nastavku se priča o daljnjem postupnom razvoju samouprave po otocima i izgradnji venecijanske središnje vlasti – ali to nas ovom prigodom ne zanima.

Po drugoj verziji toga sloja Veneti su porijeklom iz Troje (!). Carevi Konstantin i Heraklije kasnije su pobijedili Perzijance. Nakon toga došao je iz Panonije strašni (*sevisissimus*) poganin Atila i uništio mnoge venetske gradove, među ostalim i Akvileju. Za cara Justinijana prefekt grada Rima, Longin, pregovarao je s Langobardima. U to su vrijeme carevi imali običaj dolaziti u Italiju, i to u Rim i Ravenu (*emilianum civitate*). Kada je car Heraklije vidio uništene venecijanske gradove, dao je sagraditi grad *Eraclia*, poslao tron blaženog Marka, koji je Helena, Konstantinova majka, donijela iz Aleksandrije, podigao grad na otoku Gradu i odredio ga za metropolitansko sjedište, nazvavši ga *Nova Aquilegia civitas*. Ta je druga vrlo opsežna verzija posve zbrkano napisana pa se neki podaci ponavljaju tako da bi pozornija analiza mogla u njoj pronaći dvije ili više ruku.⁷⁴ Iznijeli smo je krajnje sažeto. Za nas je ovdje od interesa, da u toj konfuznoj priči Heraklije ima mnogo važniju ulogu, nego u drugim verzijama i slojevima.

Konačno, u trećem, najmlađem sloju⁷⁵ navode se Trojanci koji su pod carem Enejom došli na venecijanska kopnena područja; nakon mnogo godina došao je strašni (*sevisissimus*) poganin Atila s 500.000 vojnika, opkolio i temeljito uništio Akvileju; u doba cara Heraklija izbjegli *Venetici* sagradili su novi grad, kojeg su nazvali *Eracliana* i tamo ostali do vremena Karla Velikog, kralja Franaka. U ovome sloju Heraklije ne igra nikakvu ulogu pri nastanku Venecije, jer se njega spominje samo radi određivanja vremena izgradnje Heraklijane.

Ukratko, pregled najstarijih sačuvanih mletačkih kronika pokazuje da se u njima – osim u drugoj verziji drugog sloja – ne spominje Heraklije kao ličnost koja bi imala

⁷³ N. dj., 37.

⁷⁴ N. dj., 44, 49. Ima se dojam kao da su neki neinteligentni pisari prepisivali starije predloške zbrda-zdola i nesporno ih kombinirali. SIMONSFELD, 2 ispravno je ocjenjuje kao: *naratio mire confusa de Longino et Venetis atque aliis de rebus*. A možda je čak riječ o pisarskim vježbama po nečijem nalogu, koje su slučajno sačuvane i onda zabunom prepisane u neke rukopise. U ostalim rukopisima ih ne nalazimo.

⁷⁵ N. dj., 33.

bilo kakvu ulogu pri osnivanju Venecije. Ne možemo se, dakle, složiti s tvrdnjom da bi "stanovništvo Venecije povezivalo s Heraklijem postanak svoga grada-države", a još manje da bi najstarije mletačke kronike bile indicij da su sličnu odlučujuću Heraklijevu ulogu iz Venecije preuzeli i njegovali stanovnici dalmatinskih gradova.

3. Budak je 2003. god.⁷⁶ ponovio svoju već ranije iznesenu tezu po kojoj bi Bizant odigrao odlučujuću ulogu u razgraničenju "sklavinija" na istočnoj obali Jadrana. Bizantski se utjecaj pri tome oslanjao na moćnu mornaricu, koja je mogla duž dalmatinskih rijeka ući u unutrašnjost zemlje i nametnuti za Bizant prihvatljivu teritorijalno-političku podjelu. Tu je svoju tezu Budak najpotpunije obradio u svojim radovima iz 1990.⁷⁷ i 1995.⁷⁸ god.

Kako je tekst iz 1990. god. najpotpuniji, prikazat ćemo Budakovu tezu na osnovi analiza iz te godine.

Budak je krenuo od pretpostavke da se uz pomoć Konstantinova rada *De administrando imperio* može dobiti prilično jasna slika etničkih grupa uz istočnu obalu Jadrana: Hrvata, Srba, Neretljana, Travunjana, Zahumljana, Diokličana i Konavljana. "Vidi se", nastavlja Budak, "da granice između pojedinih sklavinija teku uzduž riječnih korita (Cetina, Neretva) ili proizlaze iz važnijih lučkih gradova (Dubrovnik, Kotor)". Budak se pita, nije li dopušteno u tim činjenicama vidjeti dokaz da je te granice odredio Bizant, koji ih je mogao nadzirati uz pomoć svoje mornarice. Duž rijeka ili iz lučkih gradova moglo se lako prodrći u kontinentalno zaleđe. S pravom se može pretpostaviti, dodaje Budak, da se u oba ova Konstantinova izvješća nalazi jezgro istine da su Bizantinci, u suprotnosti s mišljenjem što prevladava u historiografiji, imali aktivnu ulogu pri utvrđivanju odnosa i pravnog uređenja Slavena.⁷⁹

Budak je upozorio i na još jednu, tako reći zaboravljenu, granicu između kraljevske i banske Hrvatske, koja je tekla duž rijeke Zrmanje i koja također daje mogućnost nadzora s mora, to više, što je ovdje mornarica mogla prodrijeti duboko u kopno. Nije li ta podjela, pita se Budak, bila možda odrazom situacije prije 812. god.? Budak ovo povezuje s mišljenjem N. Klaić da je upravo Lika bila jezgro srednjovjekovne Hrvatske. Ne bi li se moglo pretpostaviti, pita se Budak, da se ime Hrvata tek nakon 812. god. proširilo na sklaviniju između Zrmanje i Cetine, i to u povodu dolaska nove, franačke vlasti i njezina vazala Borne? Time bi se moglo još bolje razumjeti dvostruka slavenska tradicija, kako proizlazi iz Konstantinova djela *DAI*, koja je najvjerojatnije potekla iz kontinentalne pozadine Zadra i Splita, dakle opet iz prostora između dviju rijeka.

⁷⁶ BUDAK 2003, 55.

⁷⁷ BUDAK 1990, 129-136.

⁷⁸ BUDAK 1994, 56-57, 67-69. Usp. i BUDAK 1995, 74-75.

⁷⁹ BUDAK 1990, 130.

“Ako bi se prihvatilo prijedlog da je Bizant imao odlučujuću ulogu u utvrđivanju granica sklavinijâ, tj. Slavena, tada moramo Carstvu pripisati i uvođenje njihovih etnogeneza”.⁸⁰

Smatramo da se Budakova teza, po kojoj bi prvotna jezgra hrvatskih etnogeneza bila u Lici, temelji na pogrešnom shvaćanju tvrdnji N. Klaić o razlozima posebnog položaja Like u okviru hrvatskog etničkog prostora.

Naime, N. Klaić shvaća Bornu kao vladara čije je težište vlasti u Dalmaciji i Liburniji. Ona dodaje: “Značajno je da prvi poznati hrvatski knez nosi titulu *dux Guduscanorum*, što bez sumnje znači, da je nosilac pokreta za ujedinjavanje one političke jezgre, kojoj još nepoznati nastavljač 30. poglavlja u *De administrando imperio* daje posebno mjesto”.⁸¹ Po N. Klaić Borna teži za čvrstim povezivanjem i priključenjem Like središtu Bornine države u Dalmaciji i Liburniji i zato on “brzo uspostavlja svoju vlast preko Velebita”⁸² tj. u Liku.

Vrela ne potvrđuju tu Budakovu tezu iz 1990. god. Ako bi Lika bila sjedište sklavinije hrvatskog imena, trebalo bi očekivati da će franački kroničari, koji se dosta bave Bornom, bar jednom prigodom uporabiti za njega naziv *dux Croatorum*, ali o tome nema u vrelima ni riječi. Ukratko, niti N. Klaić tvrdi da bi Lika bila “*der Kern des mittelalterlichen Kroatiens*” niti se iz vrela može zaključiti da bi se ime Hrvat širilo iz Like prema području između Zrmanje i Cetine.

Ako se ne varamo, to je uvidio i Budak, koji 1994. god.⁸³ spominje “granicu na Zrmanji”, ali ne više u smislu teze da bi se hrvatsko ime nakon aachenskog mira, dakle nakon 812. godine, širilo prema jugu. U svojoj kronologiji⁸⁴ Budak tvrdi da carevi-suvladari naređuju 641./642. god. Hrvatima da ne napadaju *Split* i da Hrvati, kao saveznici Bizanta napadaju grad Sipont u Italiji. U radu pak iz god. 2003. Budak tvrdi, da su Hrvati izabrali periferiju Salone kao jedno od svojih sjedišta, očito, ako smo dobro razumjeli, odmah po svom dolasku početkom 7. stoljeća,⁸⁵ a ne tek nakon 812. godine. “Granica na Zrmanji” nestala je dođuše u Budakovu radu iz 2003. god., ali je i dalje za ostala južnija područja ostala teza da su bizantske vlasti bile one koje su nametnule došljacima teritorijalnu organizaciju.⁸⁶

Nismo nimalo uvjereni u odlučujuću ulogu Bizanta pri razgraničenju sklavinija na istočnoj jadranskoj obali u razmatranom razdoblju. Bizant je bio prva tri desetljeća 7. stoljeća pod teškim pritiskom avarsko-slavenskih snaga na cijelom ogromnom

⁸⁰ N. dj., 131.

⁸¹ KLAJĆ 1971, 207-208.

⁸² N. dj., 208.

⁸³ BUDAK 1994, 57.

⁸⁴ N. dj., 199-200.

⁸⁵ BUDAK 2003, 38.

⁸⁶ N. dj., 55.

području od Alpa do Konstantinopola, a već oko 635. godine nadvila se nad Bizantom smrtna opasnost od Arapa. U obzir bi, eventualno, dolazilo samo kratko razdoblje poslije 629. god., tj. nakon velike pobjede Heraklija nad Perzijom. Pa ipak, posve je nevjerojatno da bi Bizant, nakon što je s najvećim naporom svladao Perzijance, imao snage organizirati jadranska obalna područja prema svojim zamislima, tako da bi navodno njegovoj inicijativi trebalo zahvaliti teritorijalnu organizaciju sklavinija. Po našem mišljenju riječ je o hipotezi koja nema ni najmanjeg oslonca u suvremenim vrelima. Možda bi ta hipoteza mogla dobiti sjenku vjerojatnosti, kad bi Budak naveo bar neko vrelo o takvoj ulozi Bizanta ili kad bi ponudio bar jedan sličan primjer bizantskog organiziranja teritorijalnih jedinica razgraničavanjem, kod kojeg bi tokovi rijeka imali zajedno s bizantskom mornaricom u to doba takav odlučujući utjecaj. Tako npr. Teofanov razmjerno opsežan prikaz bizantske povijesti u 7. i 8. stoljeću (preko 100 stranica!) ne navodi ako se ne varamo, nijedan slučaj takvog ili sličnog djelovanja bizantske mornarice. I ne samo da o nečem sličnom nema u bizantskim vrelima traga, već ona uopće ne spominju nijednom riječju u to doba ni dalmatinske gradove ni bilo što o njihovoj crkvenoj organizaciji.

Nasuprot tomu, ondje, gdje se sačuvala bizantska vlast, tamo su zabilježene i neke vijesti. Tako npr. na venecijanskom području sačuvan je natpis o gradnji crkve na otoku Torcello (ili, možda u Heraklijani?),⁸⁷ a da o Raveni itd., ni ne govorimo.

4. Po Budaku "unatoč svim prigovorima nemamo pravog razloga ne vjerovati Tominim i Konstantinovim podacima o pljački grada, značajno dopunjenima datumom (godinom 625.) i imenom salonitanskog nadbiskupa Teodora u proširenoj Tominoj kronici. Tako precizni podaci moraju potjecati iz nekog starijeg izvora, i ne mogu biti samo plod mašte Tominog prerađivača. Uostalom, godina 625. odlično se uklapa u prilike prije sloma avarske sile kod Carigrada, kada je doista mogao biti učinjen još jedan uspješan pljačkaški pohod u samo srce Dalmacije".⁸⁸

Ovdje bismo razmotrili samo veliko povjerenje, što ga Budak iskazuje datumu 625. u *Historia salonitana maior* (dalje: HSM) koji se u njoj spominje čak dva puta. U spomenutoj "proširenoj Tominoj kronici", kako je Budak naziva, samo je na nekoliko mjesta "prerađivač" naveo datume. Riječ je o ovim mjestima:

⁸⁷ CARILE – FEDALTO, Tavola IV.

† In Nomine Domini Dei Nostri Ihesu Xpisti, Imperante Domino Nostro Heradio perpetuo Augusto, Anno XXIX Indictione XIII, Facta est Ecclesia Sancte Marie Dei Genetricis ex iussione pio et devoto domno nostro Isaacio excellentissimo exarcho patricio et Deo volente dedicata pro eius meritis et eius exercitu. Hec fabricata est a fundamentis per bene meritum Mauricium gloriosum magistromilitum Provincie Venetiarum, resedentem in hunc locum suum consecrante sancto et reverendissimo Mauro episcopo huius ecclesie feliciter.

⁸⁸ BUDAK 1994, 82; ISTI 2003, 60.

- 1) Toma⁸⁹ priča o caru Lavu I. da je uzurpatora Glicerija, u želji da ga se riješi, imenovao salonitanskim biskupom: *apud Salonam Dalmatie episcopum fieri fecit*. Ove je riječi prerađivač⁹⁰ popunio ovako: *Glicerium apud Salonam Dalmatie archiepiscopum fieri fecit sub annis 213*.
- 2) Tominim riječima *pontifex Pelagius mortis debitum fecit*⁹¹ HSM dodaje *anno Cristi 593*.⁹²
- 3) Na Tomin opis uništenja Salone nakon riječi *brevi hora in carbonem et cinerem redegerunt*⁹³ HSM dodaje: *tam turres quam menia sub annis DCXXV preterquam solum teatri edificium quod in occidentali parte constructum fuerat*.⁹⁴
- 4) Na Tomin tekst,⁹⁵ po kojem je papa Ivan poslao opata Martina u Dalmaciju radi otkupa zarobljenika, HSM dodaje uz papino ime: *quartus* i datira malo dalje *sub annis domini DCXXV*.⁹⁶
- 5) Uz Tomin tekst⁹⁷ po kojemu je papa Ivan poslao svog legata Ivana Ravenjanina koji je uspostavio splitsku "nadbiskupiju", HSM⁹⁸ dodaje *sub annis domini MCII*.⁹⁹
- 6) Uz Tomin tekst koji spominje Petra, splitskog nadbiskupa u godini 990. (pisano slovima), HSM¹⁰⁰ dodaje tu istu godinu brojkama.

Ako ne uzmemo u obzir t. 6), gdje je HSM samo dodala istu brojku, preostaje pet slučajeva, u kojima HSM popunjava Tomin tekst podatkom o godini.

Odakle je prerađivač preuzeo prve dvije brojke? Najvjerojatnije je da ih je našao u nekom rukopisu opće crkvene povijesti, koji se nalazio u Splitu. God. 213 (t. 1) je pogriješna. Ispravna je godina 474., što je već odavno uočeno. A godinu 593. (t. 2) treba ispraviti u 590., jer je te godine umro papa Pelagije.

Godina MCII (t. 5) očita je besmislica. Preostaju, dakle, za ozbiljnije ispitivanje samo ona dva podatka o 625. god. koji "moraju potjecati iz nekog starijeg izvora" (Budak). Ali, ta Budakova teza nije nimalo uvjerljiva. Taj "stariji izvor" nije mogao biti stariji od

⁸⁹ TOMA, 20.

⁹⁰ HSM, 76.

⁹¹ TOMA, 22.

⁹² HSM, 86.

⁹³ TOMA, 36.

⁹⁴ HSM, 90. Napominjemo da je Klaić vrstom slova pogriješno obilježila ove riječi.

⁹⁵ TOMA, 38.

⁹⁶ HSM, 91.

⁹⁷ TOMA, 48.

⁹⁸ HSM, 94.

⁹⁹ TOMA, 59.

¹⁰⁰ HSM, 108.

konca 9. stoljeća, kada se počela primjenjivati današnja datacija po Kristovu rođenju. A nije nimalo vjerojatno da bi netko u 10. stoljeću pa i kasnije prerađivao stariju dataciju u kršćansku. Upravo se nameće jedino razumno i vjerojatno objašnjenje da je ta dva podatka u HSM ubacio upravo njezin sastavljač, samo ne uz pomoć neke opće crkvene povijesti ili slično, već na temelju vlastitog kombiniranja. Čudno je da je prerađivač tako nemarno ponovio godinu 625. kao godinu navodne propasti Salone i godinu kada je navodno papa Ivan IV. poslao opata Martina u Dalmaciju i Istru.

Ukratko, svih 5 upisa godina u HSM nisu drugo nego podaci, koje je prerađivač nadodao tekstu Tomina djela, a ona ne mogu ni u najmanjoj mjeri pomoći znanstvenom istraživanju.

Uostalom, isto to vrijedi i za podatak u HSM o biskupu Teodoru, kojeg je prerađivač mogao lako naći u nekom katalogu splitskih biskupa.

5. Još nekoliko kraćih primjedaba na Budakove teze o nekim problemima najstarije hrvatske povijesti.

- 1) Budak se slaže sa Šišićem da bi reskript carigradskih "careva" kojim se uređuju odnosi Hrvata i Splićana, zbog pluralnog oblika, koji bi označavao suvladarstvo, trebalo datirati sa 641. god. zato što je samo u to vrijeme postojalo "istinsko suvladarstvo".¹⁰¹

Međutim, kako je poznato, da Toma takav pluralni oblik koristi i za oznaku carske vlasti kada je na prijestolju bio samo jedan car,¹⁰² iz takvog oblika nije moguće zaključivati na bilo koje doba bizantske vlasti. Uostalom, kako o bizantskoj vlasti u Dalmaciji u 7. i 8. stoljeću nema vijesti, reskript "konstantinopolitanskih careva" nije drugo nego Tomino opravdanje prava splitske vlasti na što šire područje splitskog distrikta.

- 2) Budak se slaže sa stajalištem po kojem je 626. god. došlo do velikog avarskog poraza pred Konstantinopolom, dapače, naziva ga "slom avarske sile kod Carigrada".¹⁰³

¹⁰¹ BUDAK 2003, 60. Ovdje bismo samo posve lapidarno upozorili na Budakovo pogriješno shvaćanje strukture kasnorimskog-ranobizantskog društva. BUDAK 2003, 59 piše da se "nakon napuštanja Salone, patricijat, ili ono što je od njega preostalo, preselio zajedno s klerom, u Dioklecijanovu palaču" i da je Ivan Ravenjanin pri obnovi crkvene organizacije "naisao na pomoć istaknutijih predstavnika patricijata". Ali, u to doba nekog vodećeg sloja koji bi se nazivao "patricijat" uopće nije bilo. Ako se jako ne varamo, ovu je grješku preuzeo Budak od Novaka, 86-88 koji govori o "rimskim patricijima" kao "najvišoj klasi" rimskog društva. Oni bi bili "pravo plemstvo", što je, usuduli bismo se reći, nerazumijevanje tadašnje društvene realnosti, u kojoj je "patricijat" označavao samo počasno *nenasljedivo* plemstvo" koje je pojedinim istaknutim osobama dodjeljivao car i koje, dakako, nije prelazilo na potomke (KASER, 214).

¹⁰² MARGETIĆ 1994, 5.

¹⁰³ BUDAK 2003, 60.

Međutim, vrela govore drukčije. O tome smo pisali još 1977. god.,¹⁰⁴ a i kasnije. Čini se da je korisno i nužno ponoviti naše sažeto obrazloženje iz 2001. god.:

Najčešća je teza da je do prodora Hrvata iz njihove pradomovine u Dalmaciju došlo poslije 626. godine. Hauptmann je tu tezu izrazio pregnantno 1925. god. ova-ko: "Kada su Avari godine 626. potučeni pod Carigradom, i kada su pokoreni narodi najedanput ustali protiv njih, tada je prodrlo u Dalmaciju pleme ratničkih Bijelih Hrvata i savladalo Avere". Tu je tezu Hauptmann dokazivao izvješćem u Uskršnjoj kronici o napadu Avara na Konstantinopol. Ipak, to vrelo nikako ne opravdava tezu o nekom odlučujućem avarskom porazu. Prije svega, Uskršnja kronika – koju je pisao suvremenik događaja oko 626. god. – zna pouzdano samo to da se kagan *povukao* od opsade Konstantinopola: to su stanovnici glavnog grada zapazili sa svojih zidina. Razlog avarskog povlačenja Uskršnja kronika ne zna već ga samo naslućuje. Ona navodi glasine, koje su po Konstantinopolu kružile (tíves δὲ ἔλεγον: neki su pričali), naime da je kagan dao okrutno poubijati slavenske posade monoksila (mali čamac od izdubenog stabla) potopljenih u prethodnim čarkama Slavena s bizantskom obranom i da su se ogorčeni Slaveni "vratili kući pa je zbog toga i prokleti kagan bio prisiljen *povući se* i krenuti za njima". A Slaveni su se, čini se, najvjerojatnije povukli zbog nedostatka živežnih namirnica. O tome, uostalom, ima vijesti i u samoj Uskršnjoj kronici. Dakle, avarske čete nisu uopće stupile u iole ozbiljnije okršaje oko grada pa nisu ni mogle doživjeti poraz, a još manje odlučujući poraz. Ako bi se ipak htjelo i dalje govoriti o "teškom porazu" Avara pred Konstantinopolom, onda bi trebalo da autori koji zastupaju tu tezu, to i dokažu. Opetovano ponavljanje teze o teškom porazu ne čini je nimalo uvjerljivijom jer bi u tom slučaju preostalo još samo da se "prebroje glasovi" i da se ustvrdi kako je premoćnim brojem glasova pobijedila teza o "teškom porazu".¹⁰⁵

Dodali bismo još i to, da je Heraklije bio toliko uvjeren da je kaganov napad na prijestolnicu samo taktička diverzija, da se u vrijeme opsade uopće nije vratio s istočnog bojišta, gdje je ratovao s Perzijom. Ispostavilo se da je Heraklije imao pravo, što nije smatrao nužnom svoju nazočnost, već se zadovoljio uputama, koje je poslao s istočnog fronta, jer do napada *avarskih* snaga na bizantsku prijestolnicu nije uopće došlo.¹⁰⁶ Ili, drugim riječima, avarske su vojne snage ostale 626. god. posve netaknute, pa o nekoj katastrofi ili čak o običnom porazu ne može biti riječi.

- 3) Po mišljenju Budaka za činjenicu, što 680. god. na crkvenom saboru u Rimu nije bio nazočan nijedan dalmatinski biskup "ne možemo naći pravi razlog".¹⁰⁷ Ali,

¹⁰⁴ MARGETIĆ 1977, 45-46.

¹⁰⁵ MARGETIĆ 2001, 12.

¹⁰⁶ Usp. o vijestima iz Pizidina Bellum avaricum i Teodora Sinkela u MARGETIĆ 1977, 33-42, gdje su navedeni glavni tekstovi s prijevodom na hrvatski i našim komentarom.

¹⁰⁷ BUDAK 2003, 62.

dovoljno bi bilo tu činjenicu povezati s drugom okolnošću, tj. da bizantska vrela u to vrijeme nikad ne spominju dalmatinske gradove, da se bez teškoća utvrdi pravi razlog nesudjelovanja dalmatinskih biskupa na saboru u Rimu: dalmatinski gradovi nisu u to vrijeme bili pod Bizantom, već su priznavali prevlast političkih organizacija sklavinija u svojem zaleđu, koje su bile u sklopu "avarsko-slavenske konfederacije". Odlazak biskupa u Rim mogao se lako protumačiti u najmanju ruku kao sumnjivo dogovaranje o političkoj situaciji pa su vođe tih sklavinija zabranili putovanje u Rim. O tome smo od 1977. god. često i opširno pisali.¹⁰⁸

- 4) Budakova napomena¹⁰⁹ da je car Lav III. podvrgnuo 732. god. "cijeli Ilirik, dakle i dalmatinske biskupije, carigradskom patrijarhu" temelji se na odavno prevladanom tumačenju odluke Lava III. Zastupanje tog u literaturi prevladanog shvaćanja moguće je samo uz prethodno obaranje argumentacije novije bizantologije.
- 5) U svome se sažetom prikazu iz 2003. god. Budak čak na 3 mjesta osvrće na ugovaranje federatnog odnosa doseljenika u Dalmaciju s Bizantom.

On prije svega ističe da je "moguće da su bizantske vlasti nakon vjerojatnog stupanja doseljenika u federatski odnos s carstvom" odredile i teritorijalno razgraničenje doseljenika, tj. da je Bizant odredio granice među tim sklavinijama duž korita rijeka ili oko važnijih gradova (npr. Dubrovnika).¹¹⁰ Na drugom mjestu Budak objašnjava uvjete toga naseljavanja. On kaže da su "Slaveni, a napose Hrvati" s Carstvom sklopili neki ugovor, po kojem su pojedina plemena dobila svoja područja u svojstvu federata.¹¹¹ I konačno, nešto dalje, Budak daje i točnije vrijeme, kada se to dogodilo. Naime, nakon avarskog poraza 626. god. Bizant u Dalmaciji preuzima inicijativu zbog prevlasti na moru pa se "s Hrvatima najvjerojatnije sklapa ugovor, kojim oni dolaze u položaj federata".¹¹² Sa Slavenima se također stvaraju "saveznički odnosi".¹¹³

Kolikogod su barem na dva navedena mjesta Hrvati izravno apostrofirani, ipak, ako se sva tri mjesta pročita bez želje da se u tekst ubaci nešto, što autor nije imao na umu, reklo bi se da Budak ipak pledira za ideju da su *sve* istočnojadranske sklavinije imale federatni odnos.

Pojam je federata u rimskom i bizantskom društvu prilično jasno određen: to su ratničke grupacije, koje su nakon dolaska na rimsko područje dobile na raspolaganje

¹⁰⁸ MARGETIĆ 1977, 62- 65, bilj. 151.

¹⁰⁹ BUDAK 2003, 62.

¹¹⁰ N. dj., 55.

¹¹¹ N. dj., 59.

¹¹² N. dj., 60.

¹¹³ Na i. mj.

neki teritorij, ujedno sačuvale svoj samostalni plemenski identitet i ujedno se obvezale na vojničku službu carstvu. Kada pak Budak opisuje “*hrvatsko-romanski suživot*”, on ga opisuje ovako: “Slavenski je svijet živio rascjepkan u županije, bez neke centralizirane vlasti, slično kao u svojoj prapostojbini”.¹¹⁴ Ovo se sigurno odnosi i na Hrvate pa ako su oni živjeli rascjepkani po županijama i još k tome bez centralizirane vlasti, nije jasno kakvu je vojnu korist mogao imati Bizant od takvog federata, toliko rascjepkanog i bez vlasti.

Ovakva koncepcija Hrvata kao federata čini se da je ipak nešto posve drugo od koncepcije Katičića u njegovom radu iz 1985./1987., po kojem Hrvati kao vojno organizirani narod dolaze s one strane Karpata u Dalmaciju, pobjeđuju Avare i u Dalmaciji utemeljuju svoju vlast.¹¹⁵

- 6) U svome radu iz 1994. god. Budak kritizira naše mišljenje, po kojem “(Margetić) formalnu vezu dalmatinske Crkve i carigradskog patrijarha datira već nakon 843. godine, jer se čini da njen početak (tj. formalne veze dalmatinskih biskupa i carigradskog patrijarha: L. M.) treba tražiti tek u vrijeme Focijeve shizme”.¹¹⁶ Usto, Budak, čini se, pledira za nadbiskupski položaj splitskog prelata u doba Drugoga nicejskog koncila 787. god.¹¹⁷ i pri tome se poziva na naš rad iz 1983.

Vjerojatno je riječ o nesporazumu. Izričito tvrdimo da “dalmatinska crkva nije *pravno* nikada pripadala konstantinopolitanskom patrijarhu”¹¹⁸ i dopuštamo samo to da je “patrijarh imao izvjesni *faktilni* utjecaj” u Dalmaciji od 812. do 827. god. i možda neko vrijeme poslije 843. god., tj. onda kada je porastao bizantski utjecaj u Dalmaciji – dakle, čini nam se, da nismo mogli jasnije izraziti svoje mišljenje, da je konstantinopolitanski patrijarh imao samo jedno kraće vrijeme samo *faktilni* utjecaj, a nikada “formalnu vezu”. Naše je mišljenje dijametralno suprotno onomu što ga po Budaku zastupamo.

Što se pak tiče nadbiskupskog položaja splitskog prelata, čini se da je također riječ o nesporazumu. U našem radu iz 1983. god.,¹¹⁹ na koji se Budak poziva, ispituje razloge “važnog mjesta” koje dalmatinski – i uopće zapadni – *biskupi* zauzimaju u popisima koncila 787. god.,¹²⁰ ističemo da se na kraju četvrte sjednice “potpisi dalmatinskih *biskupa* nalaze među potpisima nadbiskupa na 62., 72. i 77. mjestu, dok prvi

¹¹⁴ N. dj., 62.

¹¹⁵ KATIČIĆ 1987, 88, 91.

¹¹⁶ BUDAK 1994, 86.

¹¹⁷ N. dj., 87.

¹¹⁸ MARGETIĆ 1983, 263.

¹¹⁹ N. dj., 262.

¹²⁰ Na i. mj.

od istočnih biskupa, biskup Nise iz Kapadocije, dolazi tek na 84. mjestu", ¹²¹ i ujedno objašnjavamo da je tako visoko mjesto znak da "integracija zapadnih krajeva nije bila ni izdaleka do kraja provedena, pa se zapadnim *biskupima* laskalo visokim mjestom na hijerarhijskoj crkvenoj ljestvici". Mislimo da smo se dovoljno jasno izrazili: dalmatinski su biskupi ostali biskupima i 787. god., samo što su iz političkih razloga dobili uglednije mjesto u popisu nego što bi im po hijerarhiji pripadalo. To smo mišljenje zadržali i kasnije, kada smo problem ponovno uzeli u razmatranje. ¹²²

IV. KATIČIĆ

1.

Da bi se ispravno ocijenilo sažeti Katičićev rad o najstarijem razdoblju hrvatske povijesti, objavljen 2003. god., ¹²³ nužno je prethodno uzeti u obzir ranije najpoznatije Katičićeve radove.

1. Još god. 1985. ¹²⁴/1987. ¹²⁵ god. Katičić ističe da je, unatoč raznim poteškoćama, koje se javljaju pri nekritičnom prihvatanju vijesti o Hrvatima u poglavljima 30 i 31 DAI, ipak najispravnije prihvatiti osnovne podatke iz tih poglavlja kao najbliže povijesnoj istini, jer se takvom pretpostavkom mnogo toga može lakše razumjeti i objasniti. Osnovna poruka tih dviju poglavlja sastoji se po Katičiću u tome, što je ratnički rodovski savez Hrvata pri naseljavanju današnje Hrvatske sklopio "*foedus* s Rimskim Carstvom". ¹²⁶

Prihvatanjem takve pretpostavke postaje, nastavlja Katičić, shvatljivo zašto Avari nakon 626. god. nisu nikad više napadali Bizant, nadalje zašto je papin izaslanik 641. god. mogao "pregovarati s novim poganskim gospodarima Dalmacije" bez vojnog pritiska, putovati zemljom, otkupljivali zarobljene kršćane i dobiti relikvije svetih mučenika. Osim toga postaje jasno zašto su već 642. god. slavenski ratnici u svojstvu pomoćnih trupa bizantske vojske napali Langobarde u južnoj Italiji. Nadalje, ista pretpostavka objašnjava i carsku naredbu Hrvatima koja je omogućila mirno susjedstvo Splićana s Hrvatima. Autentičnost je te povelje očita zbog preciznih diplomatskih fraza, koje se mogu iščitati iz izvješća Tome Arhiđakona o tom događaju. ¹²⁷ Nadalje,

¹²¹ Na i. mj.

¹²² MARGETIĆ 1994, 22-23.

¹²³ KATIČIĆ 2003, 39-45.

¹²⁴ KATIČIĆ 1985, 309-312; KATIČIĆ 1987, 89-92.

¹²⁵ KATIČIĆ 1985, 310 = KATIČIĆ 1987, 90.

¹²⁶ KATIČIĆ 1985, 311 = KATIČIĆ 1987, 91.

¹²⁷ KATIČIĆ, 1985, 310 = KATIČIĆ, 1987, 90. Ali, vidi KATIČIĆ, 2003a, 407-408. Dodajmo usput, da je Katičićeva kritika naših analiza nepodesna za diskusiju. Katičić prigovara našim analizama da *die*

takva pretpostavka objašnjava, zašto u 7. i 8. stoljeću nema "drugih vijesti o Hrvatima". Naime, kako su se Hrvati kao federati držali reda, odbijali Avare i ostavljali gradove na miru, nije bilo nikakva razloga da ih bizantski pisci spominju. "Snažna je potvrda" tim vijestima i okolnost da Konstantin Porfirogenet u bizantskom protokolu daje prednost Hrvatima pred Srbima.

Nadalje, "hrvatsko ime dalmatinske rodovske kneževine u karolinško doba svjedoči o kontinuitetu poretka od zaključivanja ugovora s Heraklijem", jer se hrvatska kneževina nije izgubila u sustavu karolinških pograničnih jedinica (marka).¹²⁸

Konačno, razumljiva je šutnja franačkih anala o Hrvatima: "hrvatsko je ime za Franke bilo opterećeno savezom (*foedus*) s Bizantom i priznavanjem njegova vrhovništva". Moguće je da se zbog toga u oficijelnoj jezičnoj porabi "hrvatsko ime isprva izbjegavalo."¹²⁹

Katičićeva argumentacija ne djeluje uvjerljivo.

Prije svega, u glavi 30 DAI dolazak Hrvata opisuje se bez ikakva spominjanja Bizanta, a ni glava 31 DAI ne govori ni o kakvom ugovoru, već o nalogu cara Heraklija (προτάξει οὖν τοῦ βασιλέως) da Hrvati pobjede Avare i njegovoj zapovijedi (κελεύσει) cara da se nasele u nekadašnjoj avarskoj zemlji.¹³⁰ Teza o federatnom odnosu Hrvata samo je Katičićeva interpretacija Konstantinova teksta, u kojem o takvom savezu nema ni riječi. Jasne Konstantinove riječi da su Hrvati "prebjeglice" (πρόσφυγες), kojima Heraklije "naređuje" da pobjede Avare i "naređuje" da se nasele u Dalmaciju, Katičić temeljito reinterpreтира i iznosi pretpostavku da su Hrvati sklopili *foedus* s "Rimskom Carstvom".

Ni drugi indiciji ne potvrđuju *foedus* Hrvata i Bizanta.

To što Avari nakon 629. god. nikad ne napadaju Bizant, toliko je značajna i uočljiva okolnost, da ona doista zahtijeva uvjerljivo obrazloženje. Ali, iz federatnog odnosa Hrvata koji bi se odnosio na vrlo mali dio bizantske granice s avarskom državom ne može se izvesti zaključak da su upravo Hrvati bili ti koji su onemogućili svaku inicijativu Avara protiv Bizanta. Razlog mirnim odnosima Bizanta i Avara leži u nečem drugom, tj. u tome, što je u avarskoj državi došla poslije 630. god. na vlast nova dinastija,¹³¹ koja je s Bizantom imala više nego dobre odnose, a kada oko 680. god.¹³² dolaze

vorliegenden Nachrichten und allgemeinen Umstände werden nicht genügend beachtet (KATIČIĆ 1985, 310) odnosno "ne poklanja se dovoljno pažnje postojećim izvještajima i općim prilikama" (KATIČIĆ 1987, 90) Šteta je što Katičić našim radovima nakon 1977. do 1995. nije posvetio ni toliko prostora.

¹²⁸ Na i. mj.

¹²⁹ KATIČIĆ 1985, 311-312 = KATIČIĆ 1987, 92.

¹³⁰ DAI, 148, 17-20.

¹³¹ Usp. MARGETIĆ 2001, 16-19, 200-214.

¹³² N. dj., 169.

Bugari, oni i "sedam slavenskih plemena" razdvajaju područja pod avarskom i bizantskom vlašću. Nad dalmatinskim gradovima ionako Bizant nije imao nikakve vlasti u 7. i još duboko u 8. stoljeću,¹³³ a u Istri se situacija primirila tako što je Bizant uspio nakon uzmaka u 7. stoljeću povratiti granicu duž planinskih područja Učke i Ćićarije.

Vijest po kojoj 641. god. papin izaslanik putuje po Dalmaciji uopće ne spominje Hrvate¹³⁴ pa se na nju može prije pozivati onaj, tko želi dokazati da u to vrijeme u Dalmaciji nije bilo Hrvata, a osobito ne "ratničkog rodovskog plemenskog saveza Hrvata" – inače bi ih valjda papinski izvor zabilježio.

Vijest pak iz 642. god. po kojoj "slavenski ratnici" napadaju Langobarde u južnoj Italiji ne spominje Hrvate, već govori samo o Slavenima. Moglo bi se doduše pokušati dokazivati da su i ti Slaveni sklopiti *foedus* s Bizantom, čime se otvara put pretpostavci da je čitava istočnojadranska obala bila "napučena" federatnim odnosima – samo što o tim ugovorima nema nikakvih vijesti pa je riječ o hipotezi, koja čak nije ni vjerojatna.

Ekskurs

Događaji u 641. i 642. god.

Liber pontificalis obavještava da papa Ivan IV. (640.-642.) *misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias (...) per Martinum abbatem propter redemptionem captivorum, qui deprædati erant a gentibus*¹³⁵ (poslao je po cijeloj Dalmaciji kao i Istri mnogo novaca po opatu Martinu radi otkupa zarobljenika, uhvaćenih od barbara).

Vijest zaslužuje posebnu pozornost. Po svemu se čini da se ne može sumnjati u njezinu vjerodostojnost, ali je dvojbeno objašnjenje humanitarne akcije. Papa Ivan IV. nalazio se u vrijeme svoga kratkoga pontifikata u krajnje nezavidnoj situaciji. Prije svega, na langobardskom prijestolu sjedio je vrlo energični kralj Rotari (636.-652.), koji je bio velik protivnik Bizanta i samog papinstva kao uvjereni pristaša arijanstva i kao pobornik ekspanzionističke politike na štetu bizantske nazočnosti u Italiji. Pavao Đakon izvještava,¹³⁶ među ostalim, o njegovu osvajanju i rušenju Oderza (*Opitergium*), grada između Trevisa i Cividale u Furlaniji. Ratovao je i protiv Ravene pa je u jednoj bitci, izvještava na istom mjestu Pavao Đakon, poginulo 8000 "Rimljana", (tj. Bizantinaca), dok su ostali pobjegli. U isto to vrijeme, tj. 640.-642. god. Rotari je ojačao svoj utjecaj u vojvodstvu Benevent, gdje je vlast prešla od tamošnjeg vojvode Arichija (594.-640.) na furlanske uglednike Rodolda i Grimoalda, navodno zato što je Arichijev sin Ajo bio psihički poremećen pa je

¹³³ N. dj., 90-92 (bilj. 179).

¹³⁴ MARGETIĆ 1990, 120.

¹³⁵ DUCHESNE, 330.

¹³⁶ PAVAO ĐAKON, IV, 45.

ostarjeli vojvoda smatrao da će Rodoaldo i Grimoaldo bolje upravljati beneventanskim vojvodstvom od njegova vlastita sina.¹³⁷ I doista, nakon što je Arichis ubrzo umro nakon pedesetogodišnjeg vladanja Beneventom, naslijedio ga je Ajo, ali su realnu vlast držali Rodoaldo i Grimoaldo.¹³⁸ Jasno je da je taj prijelaz vlasti u Beneventu na furlanske uglednike bio zamišljen i sproveden Rotarijevom inicijativom. Tako je papinski Rim najednom došao u veliku opasnost od agresivnog langobardskog kralja i njegovih sljedbenika u Beneventu. Opasnost je za papu bila to veća, što je Rotari bio ne samo energičan vladar, već je kao uvjereni pristaša arijanstva predstavljao u pravom smislu riječi smrtnu opasnost.

Ali, to nije sve. Papa je bio u isto vrijeme u krajnje napetim odnosima s bizantskim vlastima, koje su papu smatrale svojim podanikom, jer je Rim u to doba bio u bizantskoj vlasti. Tek jednu godinu ranije, u doba kratkotrajnog pontifikata pape Severina (639.-640.) *ingressus est Isacius patricius in episcopium Lateranense et fuit ibi per dies octo usque dum omnem substantiam illam depraedarentur*¹³⁹ (patricije Izak ušao je u lateransku biskupsku palaču i boravio tamo osam dana, dok nije opljačkao svu njezinu imovinu). Koliko su odnosi Rima i Konstantinopola bili napeti i zaoštreni, najbolje se vidi po tome što se papa Ivan IV. ustoličio za papu bez careve suglasnosti, koja je, kao što je poznato, uvedena od Justinijana i kasnije prenijeta na egzarha.¹⁴⁰ Zbog toga se Ivan IV. i naziva "*in Dei nomine electus*" (izabran u ime Boga) ne spominjući uopće careve suglasnosti. Situacija pape bila je uistinu krajnje zabrinjavajuća, jer je prijetila smrtna opasnost od arijanskih Langobarda, koji su se pod ambicioznim Rotarijem mogli odlučiti na zadavanje konačnog udarca osvajanjem Rima – ali i od bizantskog egzarha u Raveni, koji se mogao ponovno odlučiti da zauzme Rim s još gorim posljedicama od onih, koje su zadesile papu Severina. Koga je papa mogao pozvati da mu pomogne u situaciji kada su obje države bile prema Svetoj stolici neprijateljski raspoložene, pa je od "svojih" vlasti u Konstantinopolu mogao samo očekivati novu pljačku blagajne ili, još gore, uhićenje i odvođenje pred sud u glavnom gradu, a od Rotarija nametanje arijanstva, što je papi, kao pravovjernom katoliku, moglo izgledati gore od smrti? Očito je papa skupio financijska sredstva, koja mu nije zaplijenio egzarh, jer je jasno da je Sveta stolica ipak uspjela ponešto posakrivati od gramzljivog egzarha i uputiti svoga povjerenika opata Martina u Dalmaciju i Istru s ponudom da Slaveni na drugoj obali Jadrana izvrše diverziju protiv Langobarda.¹⁴¹ Misija je uspjela¹⁴² jer su se Slaveni iskrcali kod Siponta *cum multitudine navium* i ubili vojvodu Aja.¹⁴³

¹³⁷ PAVAO ĐAKON, IV, 43.

¹³⁸ PAVAO ĐAKON, IV, 44.

¹³⁹ DUCHESNE, 329.

¹⁴⁰ MARGETIĆ 1983, 149.

¹⁴¹ *Chronica s. Benedicti*, MGH, SS III, 200: *Iste (sc. Ajo) dimicavit cum Sclavis ad Aufidum et interfecerunt illum per ingenium* (Ajo se borio sa Slavenima kod rijeke Ofanta pa su ga oni lukavstvom ubili).

¹⁴² Usp. već DABINOVIĆ, 46, s kojim se ne slažemo u pitanju situacije na Balkanu u 7. stoljeće.

¹⁴³ PAVAO ĐAKON, IV, 44.

Usput rečeno, vijest o slanju opata Martina "po cijeloj Dalmaciji kao i po Istri" ujedno je dokaz da u to vrijeme velik dio Istre nije pripadao Bizantu.¹⁴⁴

U svakom slučaju, misija opata Martina imala je mnogo više politički, a mnogo manje humanitarni i crkveni značaj, premda je ona ujedno pružila dobru priliku da se s njom poveže i crkveno-pobožni¹⁴⁵ i humanitarni aspekt.

Diskusija koja će se, u to ni najmanje se dvojimo, razviti oko ove naše interpretacije, trebat će uzeti u obzir ove činjenice, potvrđene prvorazrednim vrelima:

- da je papa Ivan IV. bio u više nego hladnim odnosima s bizantskim vlastima: on nije bio uopće potvrđen od cara, pa je po državnompravnom shvaćanju bizantskih vlasti bio nelegalni uljez na papinsku stolicu, koji se čak drznuo nazvati se papom ne po odobrenju carske vlasti, nego kao "izabran u ime Boga";
- da je samo godinu-dvije ranije egzarh, vrhovni predstavnik bizantske vlasti u Italiji, temeljito opljačkao papinsku riznicu;
- da je upravo u to vrijeme uvjereni pristaša arijanstva, langobardski kralj Rotari uspio u Beneventu uspostaviti realnu antirimsku vlast i tako zaprijetiti Svetoj stolici, kojoj je kao arijanac bio odrješiti protivnik;
- da je slanje opata Martina po papi Ivanu IV: u Dalmaciju i Istru s novcima koje je papa nekako uspio sakriti od egzarhovih vojnika moglo imati samo očiti politički cilj, tj. da zatraži pomoć od najbližih susjeda, Slavena s istočne obale Jadrana, da svojom akcijom protiv beneventanskih Langobarda olakšaju papin takoreći beznadni položaj – što su Slaveni i učinili i čak uspjeli ubiti zakonitog beneventanskog vojvodu i na taj način odvratiti Langobarde od neprijateljskih namjera i pokreta protiv Rima;
- da je situacija za papu upravo u to vrijeme, bar što se tiče Bizanta, bila utoliko lakša, što je Heraklije umro 11. veljače 641. godine, nakon što su mu posljednje godine života zagorčili golemi arapski uspjesi: Arapi su osvojili 636. god. Siriju, 637. god. Jeruzalem, 639. god. Antiohiju, Cezareju, Edesu i rimsku Mezopotamiju i započeli s osvajanjem Egipta;¹⁴⁶
- da je od 638. god. vladala velika napetost između Rima i Konstantinopola i na crkveno-teološkom polju, jer se papa energično protivio u Konstantinopolu proglašavanoj monoteletskoj doktrini po kojoj bi Krist imao jednu jedinstvenu volju.

Navodni "reskript konstantinopolitanskih careva" analizirali smo već više puta.¹⁴⁷

Najneugodnija za svaku teoriju o dolasku Hrvata u doba Heraklija jeste činjenica da o Hrvatima u 7. i 8. stoljeću nema nikakvih vijesti. Katičićevo obrazloženje zašto ih ne spominju ni bizantska ni franačka vrela trebalo bi proširiti barem još na papu. Ne

¹⁴⁴ Podrobnije u MARGETIĆ 1983, 148-152.

¹⁴⁵ Podrobnije o tom aspektu DUCHESNE, 330.

¹⁴⁶ BRÉHIER, 58-59.

¹⁴⁷ MARGETIĆ 1994, 5.

čini se uvjerljivijom ni teza da bi u 9. stoljeću postojao kontinuitet ustavnopravnog uređenja, utvrđenog početkom 7. stoljeća u doba Heraklija. Posve je nezamislivo, čak i u okviru Katičićeve teorije, da bi se Franci osjećali obvezanim poštivati bizantski ugovor iz daleke prošlosti, pogotovo ako se u isti mah tvrdi da su odnosi Hrvata s Francima bili opterećeni savezom s Bizantom. Ovo bi, ako smo dobro razumjeli, značilo da su Franci izbjegavali čak i spomenuti Hrvate, ali da su se oni, Franci, ipak osjećali obvezanim poštivati ugovor Bizanta i Hrvata i zbog toga poštivati specijalni hrvatski ustavnopravni položaj kao odvojene političke jedinice izvan sustava karolinških marka.

2. Kada je Katičić¹⁴⁸ u prvoj polovici devedesetih godina ponovno uzeo u razmatranje istu problematiku, on je doduše zadržao svoje shvaćanje o dolasku Hrvata u doba Heraklija, ali više ne spominje federatni odnos Hrvata prema Bizantu. Autor je svoje dokazivanje usmjerio u prvom redu na obranu shvaćanja da su Hrvati došli početkom 7. stoljeća ovim argumentom: o Hrvatima u Dalmaciji u 7. i 8. stoljeću nema doduše nikakvih vijesti – ali ih nema ni o Avarima i Slavenima. Prema tome, nema razloga ne pretpostaviti da su "tamo isto tako u to vrijeme mogli živjeti i Hrvati".

Argument nije toliko uvjerljiv, kao što se, možda, čini na prvi pogled.

Dovoljno je uzeti u obzir dva aspekta toga problema.

Najprije pitanje Avara i Slavena. Njihova je nazočnost na širem području dovoljno zajamčena npr. viješću iz 642. god. po kojoj *Slaveni* s istočne jadranske obale dolaze do talijanskog grada Siponta i tamo u okršaju ubijaju langobardskog vojvodu Aja, nadalje viješću s crkvenog sabora održanog 680. god. gdje papa Agaton govori o svojem velikom utjecaju na Langobarde, *Slavene* itd., pa na Teofanovu vijest da su Bugari došavši na Balkan zavladaali tamošnjim *Slavenima*, a sedam *slavenskih* plemena, koje su smjestili na zapadnoj svojoj granici prema *Avarima*, prisilili na plaćanje podavanja u znak pokornosti.¹⁴⁹ *Slaveni* se često spominju na avarsko-langobardskoj granici u 7. stoljeću: 663.-664., 705., 720., 737. god. itd.¹⁵⁰ Smatramo neprihvatljivom Katičićevu pretpostavku da se iz šutnje o nazočnosti Avara, Slavena i Hrvata u Dalmaciji u 7. i 8. stoljeću može izvući bar neizravan indicij da su Hrvati u to doba živjeli u Dalmaciji. Hrvati se u to doba (a ni ranije ni kasnije do sredine 9. stoljeća) nikada ne spominju ni u jednom suvremenom vrelu bilo gdje u Europi, dok o Avarima i Slavenima postoje upravo nepregledne količine vijesti. To može značiti samo jedno: za Avarre i Slavene dopušten je zaključak na veliku vjerojatnost, tako reći na sigurnost da su oni živjeli u to doba u Dalmaciji. Što se pak tiče Hrvata, totalnu šutnju o njima u svim

¹⁴⁸ KATIČIĆ 1995, 142.

¹⁴⁹ TEOFAN, 359.

¹⁵⁰ MARGETIĆ 1992, 162-163.

susjednim područjima, dapače u cijeloj Europi, ne može se drukčije tumačiti, nego da Hrvata tada doista nije bilo ni u Dalmaciji.

Ipak, našu je pozornost više privuklo Katičićovo objašnjenje vrlo sporne rečenice glave 30 DAI po kojoj su "i u Dalmaciji Hrvati bili neko vrijeme podložni franačkoj vlasti kao i prije u zemlji iz koje su došli". Ovo je doista eminentno filološko pitanje. Katičić je prigovorio Hauptmannu i Grafenaueru što su taj jasni izraz nastojali zaobići kao da je nevažan, a spomenuo je i N. Klaić koja je, kako je to Katičić ispravno naglasio, nepotrebno pre naglasila važnost te rečenice i na njoj izgradila svoje novo (i ujedno zadnje pred smrt) shvaćanje dolaska Hrvata. Katičić vidi samo dvije uvjerljive mogućnosti tumačenja tog teksta: ili je riječ o rečenici, koju je jednom prigodom neki redaktor dometnuo ili su sva pričanja o borbi Hrvata s Avarima "puka izmišljotina". Katičić pristaje uz prvo navedenu mogućnost.

Katičiću je promaklo da smo još 1977. god. predložili tezu,¹⁵¹ da se sporna rečenica temelji na narodnoj tradiciji po kojoj su sjeverni Hrvati bili podređeni Francima, blizu kojih su stanovali i da se dio tih Francima podređenih Hrvata odvojio, krenuo na jug, osvojio Dalmaciju i ostao neko vrijeme pod Francima.¹⁵² Razlika između Katičića i našeg mišljenja sastoji se u tome što Katičić smatra da je do te rečenice došlo naknadnim pogriješnim umetanjem njezina drugog dijela ("kao i prije u zemlji iz koje su došli"), a naše je mišljenje bilo 1977., a i kasnije, da je do nas došla rečenica koja nije doživjela nikakvu emendaciju, jer se takva, kako glasi, dobro uklapa u tzv. narodnu tradiciju. U biti je Katičićeva teorija slična onoj Grafenauera: polazi se od pretpostavke da je hrvatska tradicija "znala" da su Hrvati došli početkom 7. stoljeća, ali da je to njezino "točno" znanje kasnije iskvareno u tekstu koji je do nas došao, s time da je po Grafenaueru do pogriješke došlo već u samom Konstantinovu tekstu koji je pokvario čistu narodnu tradiciju, dok je po Katičiću do pogriješke došlo u nekoj kasnijoj redakciji teksta koja je do nas došla.

¹⁵¹ MARGETIĆ 1977, 15.

¹⁵² Suvišno je isticati, da smo ujedno naglasili da je posve drugo pitanje je li ta narodna tradicija odgovara povijesnoj istini ili ne. Naše je mišljenje bilo 1977. god. i ostalo je nepromijenjeno do danas da ta narodna tradicija ne odgovara povijesnoj istini.

U MARGETIĆ 1994, 5 obrazložili smo da se iz pluralnog oblika "reskript konstantinopolitanskih careva" ne može zaključiti da se Toma poziva na neko vrijeme, kada je u Bizantu postojalo suvladarstvo. To prihvaća i MATIJEVIĆ-SOKOL 2003, 249-250, ali je naše stajalište donekle relativizirala našom tvrdnjom da je moguća i druga pretpostavka, tj. da je u nekom starom zapisu Toma mogao pročitati i vijest o poslanstvu "carevima". Međutim, naše je stajalište identično s njezinim. Naime, razlikujemo "vjerojatnost" (koja je u povijesnim istraživanjima, kao i inače u znanosti, dopuštena kategorija razmišljanja) od puke mogućnosti, na osnovi koje se, dakako, ne može ništa dokazivati. Tu našu analizu završavamo ovako: "Mislimo da teza o sačuvanom zapisu ostaje nažalost u okviru slabe (ili nikako) vjerojatne puke mogućnosti", čime dajemo jasno na znanje čitatelju da pluralni oblik ovdje nije podesan za bilo kakvo dokazivanje i da je traženje suvladarstva koje bi dokazivalo vrijeme donošenja navodnog reskripta *potpuno promašeno*.

O problemu te rečenice, što ga je Grafenauer otvorio svojim filološkim analizama 1952. god.¹⁵³ raspravljalo se dosta devedesetih godina prošlog stoljeća u diskusiji Štih¹⁵⁴, Margetić¹⁵⁵ i Lončar¹⁵⁶. Margetić¹⁵⁷ pa čitatelja upućujemo na tu diskusiju koju smatramo vrlo plodnom. Sažeti prikaz diskusije dali smo 1994. god. Tamo smo saželi prijedloge i argumentaciju Grafenauera, Štiha, Lončara i našu i pokušali dokazati da se sporni tekst uopće ne treba "čistiti" od bilo kakvih navodnih dodataka, izmjena ili brisanja i da on upravo kao takav posve jasno iskazuje tzv. narodnu predaju o tome kako se je u Hrvatskoj zamišljao taj segment ranije hrvatske prošlosti. Ponovimo, da to tzv. narodno predanje nikako ne odgovara onome što se stvarno dogodilo i da je doista lijepi primjer onog, što se danas u literaturi naziva *origo gentium*.

3. God. 1997. vratio se Katičić istoj temi. U tom radu Katičić na oprezan način govori u prilog slavističko-autohtonističkog modela podrijetla Hrvata po kojemu će se "podrijetlo Hrvata izvoditi iz kontinuiteta antičkog domorodačkog etničkog supstrata i iz doseljavanja Slavena sa sjevera" kao dvjema komponentama, od kojih obje imaju važan udio.¹⁵⁸

Neslavensko ime Hrvata i neslavenska imena sedmero braće koji bi doveli Hrvate u Dalmaciju dokazuju samo to, da *gens Chroatorum*, taj gentilno organizirani narod, ima neslavenski sloj u svojoj tradiciji.¹⁵⁹

Katičić upozorava i na ozbiljnu i načelno uvjerljivu pretpostavku traga hrvatskoga narodnog imena u osobnim imenima *Horoatos*, *Horuatos* u naseobini Tanaisu (ušće Dona) u 2./3. stoljeću n. e. Katičić smatra da je u ovom slučaju naziv za narod postao osobno ime, a ono se može smatrati iranskim.¹⁶⁰

Petero braće koja su po predaji povelu narod u novu domovinu mogu se po Katičiću povezati s idejama i shvaćanjima srednjoazijskih nomada pa je osobito kod turkijskih (proto-)Bugara dobro potvrđena predaja o petero braće, a "trag joj se jasno razabire i u Srba."¹⁶¹

Primjećuje se da ni u ovome radu, kao ni u onome objavljenom 1995. god. autor ne spominje *foedus*, koji bi po radu iz 1985./1987. u doba Heraklija sklopili Hrvati s Bizantom.

¹⁵³ GRAFENAUER 1952, 30.

¹⁵⁴ ŠTIH 1987, 534; ISTI 1989, 113.

¹⁵⁵ MARGETIĆ 1988, 237; ISTI 1990, 122-123.

¹⁵⁶ LONČAR, 393.

¹⁵⁷ MARGETIĆ 1994b, 7-14.

¹⁵⁸ KATIČIĆ 1997, 164.

¹⁵⁹ N. dj., 163.

¹⁶⁰ N. dj., 160.

¹⁶¹ Na i. mj.

Velika je šteta što Katičić nije uzeo u obzir uvjerljivu argumentaciju "austrijske škole" o nepostojanju ikakvog dokaza za tezu da bi u 7. stoljeću postojala sjeverna Bijela Hrvatska. Ovo čudi to više, što autor poznaje radove tih autora i što ih citira na osobito pohvalan način. Tako u bilješki 12 Katičić piše: "Usp. o tome izvanredno poučne knjige Wenskus, Wolfram, Pohl".¹⁶² Katičić doduše piše da su "istočnjačka vrela svojim potvrđama vratila vjeru u Bijelu Hrvatsku cara Konstantina", ali nismo posve sigurni da se on time izričito usprotivio tezama "austrijske škole."

Čini nam se da je autor glavnu pozornost u ovome radu posvetio općem prikazu najranije hrvatske povijesti s osobitim obzirom na pobijanje ideologema prikazom germanističkih, iranističkih, slavističko-autohtonističkih modela da bi europsku kulturnu i stručnu javnost upoznao s opasnošću koja kod svih naroda, pa i Hrvata, prijeti od neznanstvenog pristupa povijesnim istraživanjima, tj. od ideologema.

4. Prelazimo sada na Katičićev rad iz 2003. god.

Katičić naglašava da je predaja o dolasku Hrvata u Dalmaciju u prvoj polovici 7. stoljeća zapisana doduše tek tri stoljeća kasnije, ali, ako se ona prihvati, proizlazi da su Hrvati došli sa sjevera iz Male Poljske.¹⁶³ Katičić to vrlo oprezno povezuje s imenima nekih uglednih građana helenističkog grada Tanaisa u 2./3. stoljeću n. e., koji su imali osobno ime *Khoroatos*¹⁶⁴ pa se po njemu na osnovi toga upravo nameće pretpostavka da su ta imena proizvod dodira sjedilaca Slavena i nomada Iranaca. A kada se poslije 500. god. pojavljuju Slaveni, njihov istočni ratnički ogranak nosi iransko ime Anti pa se, smatra Katičić, prilično uvjerljivo pomišlja na to da bi prvotni Hrvati mogli biti antska skupina koja se našla među Slavenima kojima je nametnula svoje ime.¹⁶⁵

Katičić upozorava i na mišljenje, po kojem nikakve hrvatske seobe nije bilo. Za hrvatsku se rodovsku vlast i vojsku nalaze potvrde samo na pograničnim potezima Avarskog kaganata. Time se po Katičiću uvodi i bugarska hipoteza o podrijetlu Hrvata, jer se hrvatsko ime prepoznaje i u osobnim imenima bugarskih kanova Kuvrata i Kuvera, koji se spominju upravo u 7. stoljeću. Ime "hrvat" bilo bi po toj teoriji naziv visokih avarskih dostojanstvenika, zapovjednika pograničnih postroja. Kada je avarska vlast oslabila, naziv tih zapovjednika ("hrvat") prenio se i na rodovske zajednice koje su nastale u sklopu tako uspostavljene vlasti. Katičić oprezno dodaje "da se o tome može i tako razmišljati".¹⁶⁶

¹⁶² N. dj., 163.

¹⁶³ KATIČIĆ 2003, 43.

¹⁶⁴ N. dj., 43-44.

¹⁶⁵ N. dj., 44.

¹⁶⁶ Na i. mj.

Dodajmo da je Katičić uvjerljivo pokazao da je hrvatsko ime u svojem prvobitnom obliku počinjalo suglasničkom skupinom *Hr'*,¹⁶⁷ a nikako ne *Hor'* i naglasio da je prvotni oblik hrvatskoga imena na slavenskom glasio *Hrvvate* i s pravom odbacio naivno etimologiziranje Konstantina Porfirogeneta da bi *Χρῶβατοι* bili "oni koji imaju mnogo zemlje".¹⁶⁸

Dakako, zaključuje Katičić,¹⁶⁹ posve je drugo pitanje podrijetla hrvatskog *naroda*, koji je nastao tek kad se na današnjem hrvatskom tlu sljubilo biće onih koji su svoju baštinu donijeli sa sjevera s baštinom domorodaca.

Katičićev prikaz dolaska Hrvata iz 2003. god. nije osobito prikladan za diskusiju zbog krajnje sažetosti. Neke bismo primjedbe ipak iznijeli u nadi da će one poslužiti plodnoj diskusiji i daljnjem raščišćavanju problematike.

Prije svega, ponovimo da je Katičić do kraja uvjerljivo dokazao da je osnovni oblik hrvatskoga imena *Hr'*. Ako je to tako, onda se dva *osobna* imena "Horoatos" iz 2./3. stoljeća ne mogu lingvistički povezati s *plemenskim* imenom Hrvat, jer imaju posve različitu osnovu (*Hor'* i *Hr'*), a to do kraja ruši postavke "iranske teorije" jer se time vremenski razmak između davnih iranskih "Harahvatiš" i imena "Hrvat" u Hrvatskoj više ne mjeri stoljećima nego tisućljećima.

Druga bi se naša primjedba odnosila na Katičićevo tumačenje "bugarske" hipoteze. Ako smo dobro shvatili, Katičić pri tome misli na Pohlovu teoriju, koju je taj ugledni austrijski povjesničar zastupao u nekoliko svojih radova.¹⁷⁰ Prema Pohlovim analizama osobna imena Kuvrata, osnivača Velike Bugarske oko god. 635., i Kuvera, kaganova namjesnika u Panoniji, snažno podsjećaju na osobno ime onoga Hrvata kojeg car Konstantin nabraja "među pet osnivača hrvatske države".¹⁷¹ Pri tome Pohl ističe da uz ta osobna imena postoje još i neke vrlo uočljive paralele hrvatske i bugarske tradicije: odlazak jedne veće plemenske skupine iz stare domovine, borbe s Avarima i pobjeda, motiv petero braće itd. itd.¹⁷² Ali, Pohl naročito ističe da je riječ samo o *paralelama* bugarske i hrvatske sage o svom podrijetlu, dakle isključivo o *sličnostima* bugarske i hrvatske tradicije i pri tome opetovano odbacuje pokušaje nekih znanstvenika da se te dvije plemenske skupine, bugarsku i hrvatsku, poveže.¹⁷³ Dakle, neprikladno je govoriti o "bugarskoj hipotezi" hrvatskog porijekla, ako se pri tome misli na Pohlovo mišljenje.

¹⁶⁷ N. dj., 40.

¹⁶⁸ N. dj., 41.

¹⁶⁹ N. dj., 44-45.

¹⁷⁰ POHL 1985; ISTI 1988; ISTI, 1995; ISTI 2002.

¹⁷¹ POHL 1995, 92.

¹⁷² N. dj., 93.

¹⁷³ POHL 1988, 265, 434. Usp. POHL 2002, 265, 434. Pohl smatra npr. tezu Grégoire-a koji je povezivao Hrvat, Kuvrata i Kuvera kao zastarjelu (*überholt*).

Ne čini nam se plodnom za daljnju diskusiju ni hipoteza koju spominje Katičić kao prilično uvjerljivu, po kojoj bi "prvotni Hrvati" bili antska skupina, koja bi se nakon rasapa antske moći našla među Slavenima. Bizantski pisci dosta opširno govore o Antima i njihovim odnosima prema Slavenima, ali tom prigodom nikada ne spominju hrvatsko ime. Za tu hipotezu nema oslonca u vrelima. Još manje nam se čini uvjerljivom povezivanje navodnih "jasnih tragova" predaje o petero braće u Srba.¹⁷⁴ Tu je ideju iznio Pohl 1985. god. na osnovi vijesti Konstantina Porfirogeneta u glavama 33 do 36 gdje zbroj srpskih plemena Zahumljana, Travunjana, Konavljana, Neretvana-Pagana i Srba daje ukupno pet grupacija (*fünf Einheiten*) koje su došle zajednički sa sjevera. Pohl ističe po njemu značajnu okolnost da ta podjela Srba na pet plemena ne odgovara stvarnim odnosima u doba Konstantina.¹⁷⁵ Prema biografiji Bazilija I., koju je napisao njegov unuk Konstantin Porfirogenet, moglo bi se isto tako dobro postaviti tezu o "mitskom" broju *sedam* i u slučaju Konstantinova nabranjanja "Skita", koji su se u prvoj polovici 9. stoljeća osamostalili: "Hrvati, Srbi, Zahumljani, Travunjani, Konavljani, Dukljani i Neretvani",¹⁷⁶ koje je tek Bazilije I. ponovno podvrgnuo bizantskoj vlasti i odobrio im da sami izabiru svoje vladare. Kao što vidimo, ovdje se pojavljuje "mitski broj" sedam, koji bi se onda mogao pokušati upotrijebiti za postavljanje hipoteze o "plemenskom savezu" sedam "skitskih" plemena, kao dokaz za prastaro "hrvatsko-srpsko-hercegovačko-crnogorsko zajedničko ishodište". Ukratko, ne bismo se složili s Pohlom tezom o mitskom broju pet kod Srba, a ni o "jasnom tragu" toga broja kod Srba, za koji se zalaže Katičić.

Uostalom, ako se već traži mitske brojeve, onda se ne bi smjelo zaboraviti na brojku 12, koju ćemo isto tako lako pronaći u raznim razdobljima kod raznih naroda npr. kod Hebreja 12 plemena, kod Hrvata 12 plemenskih širih obitelji (*generationes*) itd.

2.

BILJEŠKA PETRA LUCIJA O BIZANTSKOM CARU TEODOZIJU

U svojem djelu *Historia Salonitana* Toma Arhidakon piše u 13. poglavlju uz ostalo i ovo: *Martinus archiepiscopus fuit anno Domini nongentesimo septuagesimo tempore Theodosii imperatoris et Diriscilavi regis*.¹⁷⁷ (Martin je bio nadbiskup godine gospodnje 970. u doba cara Teodozija i kralja Držislava).

¹⁷⁴ KATIČIĆ 2003.

¹⁷⁵ POHL 1985, 295.

¹⁷⁶ THEOPH. CONT. 288. Ovdje su, kao što se vidi, spomenuti i Dukljani kao i "Skiti" što odudara od Konstantinovog prikaza u poglavljima 32-34 DAL, gdje se za Srbe, Zahumljane, Travunjane i Konavljane kaže da potječu od nekrštenih sjevernih Srba.

¹⁷⁷ TOMA, 54-55.

Tomini se podaci ne slažu s onim što je inače poznato, tj. da se bizantski carevi toga imena spominju samo 379.-395. (Teodozije I.), 408.-450. (Teodozije II.) i 715.-717. (Teodozije III.).

Dosadašnji pokušaji objašnjenja ove neobične Tomine netočnosti nisu zadovoljavajući.¹⁷⁸

God. 1994. smatrali smo da je podatak o caru Teodoziju "samo Tomina nemarna i neuspješna kombinacija"..¹⁷⁹ Danas bismo bili skloniji mišljenju da je Toma ili netko drugi za njega u autentičnoj ispravi ili u njezinu prijepisu pogriješno pročitao carevo ime Τζιμισκῆς (Tzimiskēs) koji je vladao 969.-976. god. Dovoljno je samo baciti pogled na neke faksimile bizantskih carskih isprava¹⁸⁰ da se utvrdi kako je za osobu, koja se nije potpuno izvještala u čitanju grčkog jezika i slova, koji put tako reći nemoguće utvrditi o kojem je imenu riječ. Nešto slično doživljava danas npr. svaki onaj, koji dešifrira goticom pisani tekst, a pogotovu imena osoba o kojima se radi ili neke manje poznate riječi.¹⁸¹ Ako se neobična Tomina vijest o caru Teodoziju potkraj 10. stoljeća odbaci kao posljedica nemarnog ili otežanog (ili oboje) čitanja vrela iz kojeg je preuzeta, onda nestaju sve poteškoće i tekst postaje potpuno razumljiv i prihvatljiv, a vijest se usto uklapa u vremenski redosljed ostalih prethodnih i sljedećih vijesti: 840.-879./892.-914.-970.-[990.]-1015.-1030.¹⁸² Jedinu griješku u tom redosljedu [990.] već je odavno Šišić uvjerljivo objasnio.¹⁸³

U novije vrijeme stanovitu je zabunu prouzročio jedan zapis, koji je objavio već Farlati. U tom se zapisu, navodno pribilježenom 1511. od I. Lucija, prastrica istoimenoga velikog povjesničara, također spominje bizantski car Teodozije i *νεπρος* Velikog Severa, kojeg, kao što je poznato, spominje i Toma Arhidakon na više mjesta u svojem djelu. Katičić je tom zapisu posvetio dosta veliku pozornost i dokazivao vjerodostojnost njegova sadržaja.¹⁸⁴ Zapis se nalazi u Zborniku Petra Lucija, o kojem Ivanišević daje podatak, da se nalazi u rukopisu "Naučna biblioteka u Zadru, M. S. 617, list 122v".¹⁸⁵ Slijedom te vijesti nabavili smo fotokopiju tog zapisa.¹⁸⁶ Evo te vijesti:

¹⁷⁸ MARGELIĆ 1994, 13-20.

¹⁷⁹ N. dj., 18.

¹⁸⁰ DÖLGER, 147 i d.

¹⁸¹ MARGELIĆ 1995, 215-218.

¹⁸² TOMA, 52-58.

¹⁸³ ŠIŠIĆ 1914, 12-13.

¹⁸⁴ KATIČIĆ 1987, 29-39.

¹⁸⁵ IVANIŠEVIĆ, 968-969.

¹⁸⁶ Toplo zahvaljujemo dr. M. Brkoviću, ravnatelju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, što nam je priskrbio fotokopije zapisa.

- De S(anc)ta M(ari)a de Platea
Nota quod tempore d(omin)i Theodosii Imperatoris
et semper Aug(us)ti et d(omin)i Petri ep(iscopi) Trag(uriensis) comes
Constantii filius et Magni Severi nepos
5 reparavit a fundam(en)to eccl(es)iam S(an)ctae Mariae de
Platea, quae a suis predecessibus constructa
corruerit usque ad solum et fuerunt muratores
de Salona Isidorus, Demetrius, Melota et Theodor.
Et hoc fuit inventum Spaleti in quadam cronica
10 scriptum et registratum manu propria
ex. de d. (?)
Joannis Lucii primicerii et canonici Traguriensis
rectoris dictae ecclesiae M. D. XI.¹⁸⁷

Prijevod:

O Sv. Mariji na Poljani. Pazi! U vrijeme gospodina Teodozija, cara i uvijek augusta i gospodina Petra, trogirskog biskupa knez sin Konstancija i unuk Velikog Severa popravio je iz temelja crkvu Svete Marije na Poljani, sagrađenu od njegovih predaka i srušenu do zemlje. Zidari iz Salone: Izidor, Demetrije, Melota i Teodor. Ovo je nađeno u Splitu zapisano u nekoj kronici i zabilježeno vlastitom rukom po Ivanu Luciju pramanciru i trogirskom kanoniku, rektoru te crkve 1511.

Katičić je ovaj zapis ocijenio osobito zanimljivim¹⁸⁸ i požalio se što se na njega dosad obraćalo premalo pozornosti. Natpis su spomenuli samo usput neki povjesničari.¹⁸⁹ Katičić se ne slaže s Babićem da je taj zapis "prijeporan i zbunjujuć" i to zato što ne može biti "prijepornim" dokument o kojem se još nije ni povela diskusija. Katičića je posebno zasmetao Babićev prijedlog da se *muratori de salina* u tekstu što ga je objavio Farlati izmijeni u *muratori de Salona*, iz čega bi po Katičiću slijedilo da bi Salona bila kao neki "centar zidarstva iz kojega se majstori zovu u Trogir" a "to je u takvoj suprotnosti s našim predodžbama o razorenoj i opustošenoj Saloni onoga vremena da doista mora zbuniti".

Katičić naslućuje da zapis o kojemu je riječ podsjeća na neku ispravu ili građevinski natpis pa je možda ušao u izgublenu splitsku kroniku upravo iz takva jednog zapisa.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Varijante po Farlatiju:

4 comes} comes ...

8 Salina} Salona; Theodor} Theodorus etc

10-12 et hoc ... M. D. XI] et ego Joannis Lucius primicerius et canonicus Traguriensis, manu propria registravi ad futuram rei memoriam. Huius ecclesiae in praesentiarum est rector dominus Ioannes Caelius canonicus Patavinus ac protonotarius, anno MDXI.

¹⁸⁸ KATIČIĆ 1987, 31.

¹⁸⁹ N. dj., 34. Katičić spominje Perojevića, Ivaniševića i Babića.

I ostali elementi zapisa uvjeravaju Katičića da je riječ o vjerodostojnom dokumentu: naslov *imperator et semper augustus* potpuno bi odgovarao kasnoantičkom i ranijem bizantskom razdoblju,¹⁹¹ *comes* je također kasnoantički naslov, ali bi to mogao biti najvjerojatnije "počasni naslov u jednom rodu gradskog nobiliteta".

Ovaj je zapis po Katičiću jedan od elemenata "čija povijesna težina nipošto nije neznatna pa kritična historiografija identifikacijom tih fragmenata dobiva novi element za svoja rasuđivanja".¹⁹²

Katičićevu analizu prihvatio je i Budak¹⁹³ i zaključio da se spomen Velikog Severa ne samo u vijestima Tome Arhidakona, nego i u "jednoj trogirskoj bilješci iz 15. (*lapsus calami* L. M.) stoljeća, ali po podrijetlu očito mnogo starijoj (...) može smatrati definitivnim dokazom vjerodostojnosti Tomine priče o Ivanu Ravenjaninu".¹⁹⁴

Čini se da je potrebna ponovna raščlamba zapisa.

Prije svega upada u oči naslov cara Teodozija. On je u zapisu označen kao *imperator et semper augustus*. Poznato je, da je 629. god. došlo u carskoj intitulaciji do bitne promjene. Stariji naslov, koji se do te godine rabio, bio je prepun raznih počasnih naziva. Dovoljno je spomenuti samo primjer titule cara Justinijana iz 529. god.: *Imperator Iustinianus, Pius, Felix, Inclitus, Victor ac Triumphator semper Augustus*¹⁹⁵ ili još kudikamo bogatiji iz 534.¹⁹⁶ Bogata je i titula cara Tiberija II. iz 579. god.¹⁹⁷ Nova titula, koju je uveo car Heraklije 629. god., svodi se na $\pi\iota\sigma\tau\omicron\iota\ \acute{\epsilon}\nu\ \chi\rho\iota\sigma\tau\acute{\omega}\ \beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\iota\varsigma$, a u latinski redigiranim ispravama *imperatores Romanorum*. Za nas je ovdje od veće važnosti način, na koji se careve spominjalo u lokalnim ispravama: *regnantibus sanctissimis imperatoribus*¹⁹⁸ i sl., dakako uvijek bez *semper augusti*.

Razumljivo je zbog toga da se titula *semper augustus* nije mogla sačuvati ni u Dalmaciji u 8. (!) stoljeću. Da su dalmatinski gradovi u 8. stoljeću priznavali bizantsku vlast, oni bi u svoje isprave unosili carevo ime na isti način, kao i u drugim provincijama Carstva i ne bi ni oni sačuvali carski naslov *semper augustus*, koji je nestao još u doba Heraklija.

Što se pak tiče kasnijih isprava dalmatinskih gradova iz 11. stoljeća, one nisu sačuvane u izvorniku, već su, kao što je poznato, plod rada učenih redovnika iz druge

¹⁹⁰ Na i. mj.

¹⁹¹ N. dj., 32.

¹⁹² N. dj., 34.

¹⁹³ BUDAK 2003, 61.

¹⁹⁴ Na i. mj. Usp. BUDAK 1994, 14.

¹⁹⁵ Codex Iustinianus, 2.

¹⁹⁶ N. dj., 9.

¹⁹⁷ MEYER, 160 na kraju titule: τοῦ αἰώνιου Ἀυγούστου (*semper augusti*) itd.

¹⁹⁸ Tako npr. u Bariju (CDB II, 3, 971/972; I, 3, 952), Conversanu (4, 889.), Tremittima (38, 1031.), isprava katapana Italije (TRINCHERA, 15, 1015) itd.

polovice 12. stoljeća na osnovi starijih zabilježaka u samostanskim knjigama.¹⁹⁹ U tim diplomatskim krivotvorinama, koje sadrže neobično važne vjerodostojne podatke za našu povijest, upravo podaci iz protokola, osobito naslovi kraljeva i sl. nisu drugo, nego rezultat "znanstvene" obrade i pripreme učenih redovnika pa ne mogu poslužiti osim, dakako, za istraživanja o načitanosti tih redovnika. Isprave proizašle iz radionice samostana sv. Krševana – ali ne i drugih samostana! – sadržavaju za bizantske careve 11. stoljeća naslov *Augustus*, jednom prigodom čak i *perpetuus augustus*.²⁰⁰ I za Trogir je sačuvana jedna isprava u čijoj dataciji čitamo *regnante domino nostro ac piissimo augusto Constantino Duce et magno imperatore*.²⁰¹ Ali riječ je o ispisu I. Lucija, koji je na prilično zadovoljavajući način ispisivao dispoziciju dokumenta, ali koji je bio sklon "popraviti" ono, što u dataciji nije odgovaralo njegovom znanstvenom uvjerenju. Lijep je primjer upravo diskutirani ispis Lucija, koji je poznat iz Farlatija, a koji se u eshatokolu uvelike razlikuje od onoga što ga nalazimo u zborniku Petra Lucija. I. Lucije je u svom ispisu "popunio" i "popravio" ono što je smatrao pogrešnim

Da zaključimo: sintagma *tempore Theodosii imperatoris et semper augusti* u diskutiranoj ispravi nije vjerodostojna. Spomen cara Teodozija u nju je ušao po uzoru na pogrešno pročitano ime istoimenog cara u *Historia Salonitana* Tome Arhiđakona. "Učeni" dodatak *semper augustus* nije drugo nego naivna kombinacija sastavljača bi-bješke.

Toliko o naslovu cara Teodozija. Krivotvorina je osobito vidljiva u naslovu onoga koji je dao popraviti crkvu: *comes Constantii filius*. Taj *comes* ne može biti nitko drugi nego navodni trogirski knez, *comes*. To se nedvojbeno može zaključiti po redosljedu funkcija: car – trogirski biskup – *comes*.

Smatramo da se I. Babić preoprezno izrazio kad je za diskutiranu ispravu rekao da je "zbunjujuća". Ona nije "zbunjujuća", već je naivni sastavak, što ga se s pravom dosad nije uzimalo u obzir. Dodajmo da je Babić ispravno naslućivao da *salina* treba izmijeniti u *Salona*.

Naše je mišljenje da će se svaki onaj znanstvenik koji će pokušati obraniti uporabljivost diskutirane isprave, naći pred teškim, zapravo nemogućim zadatkom.

V. POHL

1. Pohl je 1985. god. upozorio na važnu okolnost da se porijeklo južnih, dalmatinskih Hrvata ne može povezivati sa sjevernima, jer se ti sjeverni Hrvati u vrelima po-

¹⁹⁹ O tom поближе PRAGA; MARGETIĆ 1995, 147-181.

²⁰⁰ Riječ je o ispravama CD I, 66, br. 47; 67, br. 49; 77, br. 57 i 116, br. 85. Ipak, usp. i CD I, 79, br. 80 (Dubrovnik), ali i u ovom slučaju riječ je o ispravi s neprihvatljivom datacijom.

²⁰¹ CD I, 98, br. 70.

javljaju tek koncem 9. stoljeća, dakle, tek nakon prvih vijesti o dalmatinskim Hrvatima i tek nakon propasti avarske države.²⁰² Dalmaciju su naselili Slaveni, koji su bili pod vlašću Avara. Tek nakon što je veliki bezuspješni avarski napad 626. god. uzdrmao avarsku vlast, tamošnji Slaveni su se od avarske vlasti oslobodili pa za njih vrela javljaju da je papa Ivan IV. poslao dalmatinskim Slavenima²⁰³ opata Martina da bi od njih otkupio zarobljenike. Za Hrvate se, ističe Pohl, u današnjoj historiografiji uglavnom prihvaća teza o hrvatskoj plemenskoj jezgri (*Stammeskern*), koja bi došla u doba cara Heraklija.

Za objašnjenje hrvatskog imena Pohl predlaže tezu da bi ta riječ mogla značiti titulu ranga (*Rangtitel*), počasnog naziva (*Würdenname*) ili drugog društvenog obilježavanja,²⁰⁴ npr. namjesnika ili grupe konjaničkih ratnika,²⁰⁵ koji su u ime avarskog kagana držali u pokornosti podložno stanovništvo pa je tek nakon propasti avarske države to ime izgubilo takvo značenje i prešlo na cijelo pleme.

Svoju tezu podupire Pohl upućivanjem na okolnost da se hrvatsko ime kao ime malih grupa stranaca koje se u mjesnim imenima može naći "u širokom polukrugu" (*in einem weitem Halbkreis*) od Grčke do Njemačke, najgušće u Koruškoj i Štajerskoj, eventualno u južnoj Rusiji, gdje je dobilo regionalno značenje, a u sjeverozapadnom Balkanu i sjeverno od Karpata (ovdje samo privremeno) prešlo na cijelo pleme. "Izvor svih tih etnogeneza (...) leži u 7. stoljeću"²⁰⁶ u vrijeme razbijanja monopola vlasti avarskog kaganata nad konjaničko-nomadskim i slavenskim ratničkim grupacijama.

Dodajmo, da Pohl nalazi upadljive sličnosti hrvatske priče o dolasku u novu domovinu s vijestima o dolasku Bugara prema bugarskoj priči, osobito u tradiciji brojke 5 kod spomena petero braće, s time da dodaje da je i u srpskoj tradiciji ta brojka nazočna,²⁰⁷ jer bi, tumači Pohl, prema poglavlju 35 DAI sa Srbima došli i Zahumljani, Travunjani, Kanaličani i Pagani/Arentanci tj. ukupno 5 plemena. Pohl izričito odbija mišljenje Grégoirea, da bi se bugarske vladare Kuvrata i Kuvera, kao i ime jednog od petero hrvatske braće trebalo tumačiti kao međusobno ovisne.

2. God. 1988. Pohl je objavio svoje monumentalno djelo o Avarima, koje je sveobuhvatno i vrlo savjesno obuhvatilo nepreglednu količinu materija i problema, vezanih za Avare i koje je ubrzo postalo jednim od važnijih kamena temeljaca za daljnje istraživanje problematike. U toj se knjizi nalaze i analize porijekla Hrvata, koje se u mnogome poklapaju s analizama iz netom spomenutog Pohllova rada iz 1985. god., samo na opširniji i temeljitiji način.

²⁰² POHL 1985, 294.

²⁰³ N. dj., 293. Napominjemo da se u vrelu navodi uz Dalmaciju i Istra i da ne piše da je riječ o Slavenima.

²⁰⁴ N. dj., 297.

²⁰⁵ N. dj., 298.

²⁰⁶ Na i. mj.

U historiografskom uvodu Pohl spominje i iransku teoriju i ispravno ističe da je glavni njezin nedostatak u golemim vremenskim razmacima koja dijele pojedine vijesti o njima.²⁰⁸ Spominje i teoriju Margetić – N. Klaić o dolasku Hrvata koncem 8. stoljeća. Pohl prigovara toj tezi da se neuvjerljivo identificira Porina (Porgu) s Bornom, nadalje da nema vijesti o putu “cijeloga naroda” (*eines ganzen Volkes*) iz područja sjeverno od Karpata, zatim da time doduše nestaju “dva tamna stoljeća”, ali da se ipak ne može za Dalmaciju u ta dva stoljeća pretpostaviti “vakuum”, jer je sigurno da se u njoj nalaze Slaveni već od 7. stoljeća.

Pohl je 1988. god. upotpunio svoje shvaćanje ranije hrvatske povijesti time što umjesto “polukruga” piše o “krugu” (*kreisförmig*) hrvatskih toponima u Njemačkoj, Češkoj, Moravskoj, Sloveniji, Dalmaciji i Grčkoj, nadalje što uz brojku 5 kao brojku, koja često dolazi u narodnim mitovima sada spominje i brojku 7 (vjerojatno zbog spomena onih dviju sestara u priči o doseljenu Hrvata) zatim što pod dojmom Budakova shvaćanja odustaje od svoje i inače neuvjerljive teze da se mitska brojka 5 može naći i kod Srba.

Pohl je pridodao da smatra prihvatljivim tezu da su Slaveni živjeli u Dalmaciji u okviru političkih odnosa, stvorenih na osnovi ugovora s Bizantom.²⁰⁹

Dakako, da je Pohl i 1988. god. ostao pri svom tumačenju imena Hrvat, kao počasnog naslova ili neke funkcije ili naziva onih graničarskih vojnih jedinica koje su držale u pokornosti stanovništvo na periferiji države. Tek propašću avarske države gubilo bi to ime svoju oznaku obilježavanja društvenog sloja ili funkcije i postupno postalo ime kojim se služe lokalne ratničke grupacije, a onda, još kasnije, služi pri etnogenezi hrvatskog naroda.²¹⁰ Uostalom, možda se, dodaje Pohl, radilo i o Slavenima koji su ušli u avarsku vojsku i preuzeli njezinu tradiciju.²¹¹

3. Proučavanje hrvatske etnogeneze nastavio je Pohl i kasnije, tako da se njegov idući rad o tom problemu pojavio 1995. god.²¹² U tom je radu Pohl svoja stajališta iz 1985. i 1988. god. nadopunio važnim upozorenjem, da se hrvatska etnogeneza odvijala u dva stupnja.

Prvi bi stupanj bilo naseljavanje Slavena pod avarskom vlašću u zaleđe dalmatinskih gradova oko god. 600. Oni bi se 626. god. odvojili od kaganata, ojačani avarskim i slavenskim elementima bivše avarske vojske. Slaveni su živjeli u manjim skupinama pod županima, a odnose s Bizantom i obalnim gradovima, ponavlja Pohl svoje ranije mišljenje, uredili su ugovorima.

²⁰⁷ N. dj., 294-295.

²⁰⁸ POHL 1988, 262.

²⁰⁹ N. dj., 266.

²¹⁰ Na i. mj.

²¹¹ Na i. mj.

²¹² POHL 1995, 86-96. Isti tekst na njemačkom, 211-223.

Drugi bi se stupanj sastojao od propasti avarske države i porasta franačkog utjecaja oko 800. god. Novu vlast podupirali su Franci pa je poznat dukat Borne. On nosi plemenski (*dux Guduscanorum*) i teritorijalni naslov (*dux Dalmatiae et Liburniae*) – ali nigdje se ne javlja kao *dux Croatorum*. Pohl naslućuje da bi možda Bornina vojnička jezgra, u vrelima spomenuti pretorijanci, mogla nositi hrvatsko ime, koje je onda prešlo na njihova vladara, a onda i na ime naroda. Taj desetljećima dugi proces sveo se kasnije prema izvješću Konstantina Porfirogeneta na priču o doseljenu Hrvata.²¹³

Kada je Pohl 2002.²¹⁴ objavio svoju novu knjigu o Avarima, on je u njoj zadržao tekst o Hrvatima u nepromijenjenom obliku, kakav je bio u prvom izdanju iz 1988. god. *Dakle, tekst iz 1995. predstavlja dosad zadnje Pohllovo znanstveno stajalište o Hrvatima*. U koncepciji iz 1995. god. Pohl je učinio važan korak najprije time što je odvojio “dolazak Slavena” od početaka “hrvatske” etnogeneze i ovu potonju smjestio u prva desetljeća 9. stoljeća. Bornini pretorijanci preuzeli su funkciju onog ratničkog sloja (kojeg bi prema Pohllovoj teoretskoj konstrukciji ime ratničkog sloja (“vjerojatno Hrvata”) prešlo najprije na vladara a onda prelaskom na podređene Slavene došlo sredinom 9. stoljeća do pojave Hrvata kao naroda. Pohl je tom konstrukcijom izbjegao poteškoću koja se javlja u mnogim drugim teorijama, prouzrokovanu okolnošću da se hrvatsko ime ne pojavljuje prije sredine 9. stoljeća.

Pohllovoj tezi suprotstavlja se neugodna činjenica da se Bornini pretorijanci u vrelima ne nazivaju “hrvatima” pa tako teorija počiva na nedokazanoj hipotezi. Dobiva se dojam da je Pohl na ideju o počecima pojave hrvatskog imena u Lici kod Borninih pretorijanaca možda došao čitajući Budakov rad iz 1990. god., u kojemu Budak tvrdi da je hrvatsko ime bilo početkom 9. stoljeća ograničeno na Liku. Budak je bio prisiljen tu svoju teoriju kasnije napustiti, i to zato što je nije mogao uskladiti sa svojom tvrdnjom da bi “bizantski carevi” 641. god. naredili Hrvatima da puste Splićane na miru. Uostalom, Pohl, koji inače svoja shvaćanja nastoji graditi isključivo na vrelima, ideju o Borninim pretorijancima kao “hrvatima” predlaže na vrlo hipotetički način: “možda je to bilo ime Borninih pretorijanaca”.²¹⁵

Pohl vrlo dobro primjećuje da se Borna “nigdje ne naziva *dux Croatorum*”, ali ga ipak naziva “prvim poznatim hrvatskim knezom (Porin ili Porga)”.²¹⁶ Usput rečeno, Pohl kritizira našu tezu iz 1977. god. po kojoj se Porina/Porgu identificira s vojvodom Bornom, i to uz obrazloženje da je “ipak sličnost imena jedva neki dokaz”.²¹⁷ Njegova se kritika temelji vjerojatno na nesporazumu, jer je naše tumačenje vijesti o Porinu/

²¹³ N. dj., 95-96 = njemački tekst, 222-223.

²¹⁴ POHL 2002.

²¹⁵ POHL 1995, 96 (njem. 232).

²¹⁶ Na i. mj.

Porgi mnogo kompleksnije. Ne ulazeći u ostale mnogobrojne komponente našeg stajališta, zadržimo se ovdje samo na elementu sličnosti imena. Naše je mišljenje da je Porin iz glave 30 DAI identičan s Porgom iz glave 31 DAI i da je riječ u oba slučaja o vojvodi Bornu iz franačkih anala. Isto tako tvrdimo, da je franački vođa Kocil, spomenut u glavi 30 DAI, poznati franački markgrof Kadolah. Uostalom, to je mišljenje većine autora koji su se bavili ovim problemom. Još 1977. god. naveli smo kao primjere zastupanja teze o identifikaciji Porina i Porge s Bornom Dümmlera, Marquarta, Hauptmanna i N. Klaić, a za primjere identificiranja Kocila s Kadolahom Dümmlera, Račkoga, Grafenauera i N. Klaić.

Ta sličnost imena Porin/Porga s Bornom i Kocila s Kadolahom po našem mišljenju snažno upućuje na to da se anonimovu priču u glavi 30 DAI o sedmogodišnjoj borbi Hrvata s Francima usporedi s poznatim događajima o ustanku kneza Ljudevita protiv Franaka u drugom desetljeću 9. stoljeća. Anonimovo izvješće u glavi 30 DAI, doduše, u mnogim pojedinostima ne odgovara upravo spomenutim događajima. Ipak je to razumljivo, jer je riječ o narodnoj tradiciji, koja je pribilježena od bizantskih funkcionara u Dalmaciji i poslana carskoj arhivi u Carigrad i koja je vrlo nepouzdana zato što su kasnije mnoge pojedinosti dodavane ili nestajale pa čitava priča ima legendarni prizvuk. Ipak, kao u svakoj narodnoj tradiciji, tako i ovdje postoji neka nejasna, ali primjetljiva podudarnost sa stvarnim zbivanjima. Ta je podudarnost već odavno uočena. Riječ je o događajima u Donjoj Panoniji 818.-823. god. kada je panonski knez Ljudevit dignuo ustanak protiv Franaka. Einhardovi anali navode da je 818. godine Ljudevit došao do cara i optužio "Kadolaha, grofa i prefekta Furlanske marke za okrutnost." Ustanak Ljudevita trajao je do 823. godine. Franački anali potanko opisuju dugotrajne borbe koje je Ljudevit vodio s Francima. Valja spomenuti osobito 820. godinu, kada su protiv Ljudevita poslane tri franačke ekspedicije, jedna iz Italije, druga preko Karantanije a treća preko Bavarske i Panonije. U Einhardovim vijestima nalazimo, dakle, i Kadolahovu okrutnost i franačke vojne ekspedicije protiv Hrvata, a i razdoblje je donekle usporedivo s anonimovom pričom.

Pađa u oči značajna okolnost da su *dalmatinski* Hrvati prihvatili priču koja se odnosi na *panonskog* kneza Ljudevita. Iz toga treba zaključiti da su Dalmatinska Hrvatska i Donja Panonija bile usko povezane. U protivnome ne bi lako došlo do takve identifikacije sudbine i interesa naroda obih područja. A upravo o toj uskoj povezanosti Dalmatinske Hrvatske i Donje Panonije obavještava anonim u 30. poglavlju: "Od Hrvata što su došli u Dalmaciju odvoji se neki dio i zavlada Ilirikom i Panonijom; i oni su imali samostalnog vladara koji šalje poslanstva iz prijateljstva samo vladaru Hrvatske."

Suvremena vrela ne nazivaju ni Bornu ni Ljudevita hrvatskim vladarima pa ne vidimo pravog razloga zašto bismo samo Bornu nazvali hrvatskim vladarom, a ne i Ljudevita.

Čini se da je Pohlova kritika našeg identificiranja Porina/Porge promašena čak i sa stajališta neprihvatanja naše teze iz 1977. god. o dolasku Hrvata koncem 8. stoljeća. Ovdje nije riječ o ispravnosti naše teze, već o ispravnosti tumačenja sadržaja i smisla narodne tradicije. Naša je teza da se narodna tradicija prema glavi 30 DAI odnosi na vojvodu Bornu koji se pojavljuje pod imenom Porina i na Kadolaha, koji se pojavljuje pod imenom Kocila. Kao što smo bezbroj puta naglasili, "posve je drugo pitanje, je li ta narodna tradicija točna ili nije".

Nesvakidašnjom čudnom igrom slučaja došlo je do pomalo neobičnog obrata u našem i Pohlovom stajalištu o pitanju dolaska Hrvata. U radu iz 1977. god. zastupali smo mišljenje da su Hrvati došli koncem 8. stoljeća, a jedan je od elemenata naše argumentacije bio interpretacija narodne tradicije prema glavi 30 DAI gdje se spominje Porin, kojeg smo identificirali s Bornom. Nakon naših radova objavljenih 1983., 1985., 1988., 1990. i 1994. god. došli smo do drukčijeg shvaćanja etnogeneze Hrvata u kojem glavnu ulogu igraju događaji u Drugom avarskom kaganatu sredinom 7. stoljeća. Taj rad objavili smo 1995. god.²¹⁸ Iste te godine objavio je Pohl svoje novo viđenje hrvatske etnogeneze, po kojem se hrvatska etnogeneza odvijala u dva navrata, prvi oko 600. god., a drugi poslije 800. god., dakle, bila bi riječ o dva ključna vremenska razdoblja, prvi koji se odnosi na dolazak Slavena, a drugi oko 200 godina kasnije, koji se, uz ostalo, odnosi na "hrvatske" pretorijance Borne. Čini se kao da postoji stanovita sličnost s našom tezom iz 1997. god. o "dolasku Hrvata" potkraj 8. stoljeća, dakle približno 200 godina kasnije od dolaska Slavena, premda je ta sličnost posljedica Pohlova samostalno razmišljanja drugim argumentima i drugim tijekom zaključivanja. Novo Pohlovo shvaćanje hrvatske etnogeneze temelji se, uz ostalo, i na identifikaciji Borne, Porina i Porge. Što se pak tiče identifikacije Kocila i Kadolaha, koju smo oduvijek zastupali, njoj se nije ni Pohl suprotstavljao ni u svojem glavnom djelu iz 1988.²¹⁹

Dodajmo na kraju da nije prihvatljiva ni ideja o "polukrugu" ili "krugu" kojim bi "hrvati" kao graničari bili smješteni na rubovima avarske države. To je zaista nužni korolar Pohlove ideje o "hrvatima" kao graničarima. Ali, ako je riječ o graničarima kao društvenom sloju, bez obzira jesu li oni još "Avari" ili već "slavizirani Avari" ili "Slaveni" njih bi se trebalo naći na *svim graničnim predjelima* avarske države. Pohl doduše tvrdi 1985. da se nakon propasti avarske države pojavljuju hrvatske skupine u polukrugu (*Halbkreis*) oko nekadašnjeg središta kaganata, a 1988. da se hrvatsko ime nakon propasti avarske države pojavljuje "kružno" (*kreisförmig*) oko središta kaganata. Ali - taj "krug" ne postoji. Tako se npr. ime graničara-hrvata ne pojavljuje na istočnom i jugoistočnom pograničnom području avarske države, osobito prema podunavskim Bugarima. Uostalom, Pohl se ograđuje čak i od "polukruga" jer dopušta

²¹⁸ MARGETIĆ 1995c, 33-35 = 2001, 189-201 (njem. tekst, 237-241).

da se u Češkoj i Koruškoj hrvatsko ime pojavilo tek oko 900. god. a pozivanje na Hrvate u Grčkoj kao dokaz za njihovo postojanje još u doba Avara temelji se na nesporazumu, jer je poznato da je riječ o toponimima iz mnogo kasnijeg doba.

VI. MARGETIĆ

1.

Kao što se iz prethodnog teksta vidi, tijekom proučavanja problema etnogeneze Hrvata došlo je kod autora, spomenutih u ranijim poglavljima, do stanovitog većeg ili manjeg korigiranja vlastitih ranijih stajališta. To je još mnogo jače izraženo kod pisca ovih redaka. Razloge postupnog mijenjanja naše argumentacije i rezultata pokušali smo sažeto prikazati u našem radu iz 2001. god.²²⁰ Ovdje dajemo samo skicu razvoja naših koncepcija od 1977. do 1995. god.:

God. 1977. pokušali smo dokazati da Hrvati nisu došli početkom 7., već tek koncem 8. stoljeća, i to "na poziv Avara",²²¹ kako smo tada mislili.

God. 1985. u kritici glave 30. DAI spomenuli smo našu tezu o pozivu Avara Hrvatima da dođu u Dalmaciju i dodali: "Treba priznati da postoji i drugi pristup. Možda bi doista trebalo odbaciti sve (ili takoreći sve) anonimove vijesti o dolasku Hrvata kao narodnu legendu".²²² Nakon toga kao alternativu naveli smo mogućnost da su Hrvati došli oko 670. god. i dodali: "Doduše takav nas pristup još više udaljava od anonimova teksta i narodne tradicije". Ovo je prvi trag sumnji u našu tezu iz 1977. god. po kojoj bi Hrvati koncem 8. stoljeća "došli na poziv Avara ili nekako drukčije".

Još smo jasniji bili 1988. god. kada smo napisali: "Naša teza ne daje posve zadovoljavajući odgovor na neobičnu okolnost da se ni Dalmatinska 'Hrvatska' ni Panonska 'Hrvatska' još ni u prvorazrednim vrelima iz početka IX. stoljeća ne zovu tako niti jedan jedini put i da za to doba nema nijedne vijesti o Hrvatima. Ukratko, istraživanje o vremenu dolaska Hrvata ne smatramo ni izdaleka zaključenim".²²³

Premda smo, kao što se vidi, 1988. god. još uvijek bili uvjereni u *deolazak* Hrvata, ipak nas je sve više zaokupljala ova misao: kako je moguće da nijedno jedino vrelo ne spominje Hrvate čak ni početkom 9. stoljeća. Ako je naša teza o dolasku Hrvata koncem 8. stoljeća točna, kako je moguće da ih nakon toga još dulje vremena nikada nitko na našim današnjim prostorima ne spominje? Kako je moguće da čak ni u prvim desetljećima 9. stoljeća u franačkim, bizantskim, papinskim itd. vrelima nema o Hrvatima nijedne jedine vijesti? Počeli smo sebi postavljati pitanje: nije li problem "do-

²²⁰ MARGETIĆ 2001, 9-26.

²²¹ MARGETIĆ 1977, 5-88.

laska" Hrvatska u nečem drugom, a ne u tome jesu li oni *došli* koncem 6. ili u 7. ili u 8. stoljeću? Ne treba li, možda, problem postaviti na drugi način?

God. 1990. učinili smo još jedan korak dalje. Misao koja nas je počela zaokupljati, ali koju nismo bili spremni sami sebi priznati, tj. jesu li Hrvati uopće "došli", izrazili smo rečenicom koja postaje jasnijom tek u našem radu iz 1995. god.: "Čini nam se da je uopće veliko pitanje da li su Hrvati *došli tek nakon dolaska Avara* bilo kao njihovi protivnici (kako se to u skladu s DAI obično tvrdi) bilo kao neka vrsta avarskih saveznika (kao što smo 1977. predlagali)".²²⁴

U radu iz 1995. god.²²⁵ razmjerno smo opširno rekapitulirali osnovnu problematiku vrela i literature i razvoja našeg shvaćanja problematike i pokušali dokazati da se totalna šutnja o Hrvatima u svim suvremenim vrelima od 7. do početka 9. stoljeća može objasniti sukobima unutar avarskog kaganata početkom 30tih godina 7. stoljeća, kada je jedna turkijsko-bugarska ratnička grupacija *unutar kaganata*, uz neizravnu podršku Kuvrata-Hrovata, moćnog vladara Velike Bugarske (približno na području današnje Ukrajine) srušila vladajuću dinastiju, premjestila sjedište države na područje između Dunava i Tise, ostvarila najsjajnije razdoblje avarske države tzv. Drugog kaganata, uspostavila prijateljske odnose s Bizantom i Velikom Bugarskom i u čast svoga zaštitnika Kuvrata-Hrovata nazvala vodeće pleme te ratničke grupacije Krovatima-Hrovatima, što se kasnije proširilo na cijelu pobjedničku ratničku grupaciju.

To značajno razdoblje tzv. Drugog kaganata trajalo je sve do smrti Kuvrata-Hrovata približno oko 670. godine i do dolaska novih osvajača mongoloidnih rasnih značajka, koji obaraju vlast turkijskih Hrovata i osnivaju državu, koju bismo mogli nazvati Trećim kaganatom, naseljavaju središnje prostore države, a "Hrovatovci" su potisnuti na rubna područja, ali sada samo kao graničari. "Hrovatovci" su se uspjeli zadržati kao dio vladajućeg graničarskog sloja samo na području današnje Poljske, današnje Like-Dalmacije i u Karantaniji kao dio vladajućeg sloja.

Treći avarski kaganat bio je razmjerno složena država. Središnjim dijelom te države vladali su azijski konjanici s mongoloidnim rasnim obilježjima i novom borbenom taktikom pokretljive lake konjice.

Rubna područja imala su jaku autonomnu samoupravu, tako da smo zbog toga avarsku državu u ranijim radovima nazivali "avarsko-slavenska konfederacija". U toj "konfederaciji" za nas je najinteresantnije područje današnje Hrvatske. Ono je sa svoje strane bilo također složeni organizam. Kontinentalni dio, Hrvatska, priznavao je središnju vlast u Panoniji na razne načine, vjerojatno uz ostalo i tako, što je u njoj boravilo više nadzornih organa središnje vlasti, koji su usklađivali političke interese obaju dijelova države.²²⁶

²²⁴ MARGETIĆ 1990, 123.

²²⁵ MARGETIĆ 1995b, 10-53.

Posebna je značajka tadašnje Hrvatske u tome, što je vladajuću elitu sačinjavao uz viši sloj Slavena još i sloj Hrovata koji su se povukli iz središnjeg dijela države.

Dalmatinski su pak gradovi i otoci u 7. i 8. stoljeću priznavali slabo izraženu nadređenost Hrvatske, koja se vjerojatno sastojala od podavanja u znak "zaštite".

2.

1. Franački napad koncem 8. stoljeća na državu Trećeg avarskog kaganata srušio je cijeli taj složeni sustav međusobnih odnosa, a razračunavanje Bizanta i Franaka dovršeno je 812. god. podjelom interesnih sfera: Bizantu je pripala "Bizantska Dalmacija", a Hrvatska, tj. kontinentalna područja, Francima.

Hrvatska se franačke vlasti oslobodila već 827. god. Doduše u velikom dijelu hrvatske historiografije vlada uvjerenje da je Hrvatska stekla punu samostalnost tek za Branimira (879.-892.).

Naše je mišljenje da se Hrvatska osamostalila mnogo ranije.

Značajno je da zapadna vrela nakon vijesti iz god. 821.²²⁷ po kojoj je u Dalmatinskoj Hrvatskoj zavladao Vladislav i vijesti iz 822. god.²²⁸ o bijegu Ljudevita Posavskog Srbima i od njih 823. god.²²⁹ u Dalmatinsku Hrvatsku, ne donose u idućim desetljećima nijedne jedine vijesti o odnosima Franaka i Hrvata. Nije li simptomatično da car Lotar zajedno sa sinom Ludovikom, okrunjenim kraljem Italije od 844. god., donosi u listopadu 846. god. odluku²³⁰ o tjeranju Arapa iz Beneventa i tom prigodom određuje da će se vojska sastojati od italjskih četa, kao i od pomoćnih trupa iz Francuske, Burgundije i Provence, a da nijednom riječi ne spominje svoje navodne vazale Hrvate, koji bi upravo zbog kretanja franačke vojske duž jadranske obrale bili i te kako dobro došla pomoć. Uostalom, Ludovik II. – sada već car – donosi 865. god.²³¹ sličnu odluku o vojnoj ekspediciji koja bi trebala krenuti iz Ravene duž jadranske obale i

²²⁶ MARGETIĆ 2002, 104-105. ANČIĆ, 78 spominje recipijente za sol izrađene od jelenjih rogova i nađene u grobovima istaknutih ratnika-odličnika na nekoliko nekropola u prostoru prvotne hrvatske kneževine, koji su bili uobičajeni inventar grobova ranijega avarskog razdoblja. Po njegovu mišljenju riječ je o ratnicima Hrvatima, koji su u vrijeme Karla Velikog u povodu njegove organizacije velikih migracijskih pothvata osvojili današnju Hrvatsku i preuzeli razne simbole statusa nekadašnjeg avarskog vodećeg sloja, među ostalim i spomenute recipijente. Neusporedivo je jednostavnije i uvjerljivije objašnjenje da su se tim recipijentima služili naprosto Hrovati turkijske provenijencije kao vladajući sloj avarske države u doba Drugoga avarskog kaganata, odnosno, nakon toga, kao dio vladajuće elite Slavena i Hrovata u Dalmaciji.

²²⁷ Doc. 325.

²²⁸ Doc. 327.

²²⁹ Doc. 328.

²³⁰ MGH, Legum sectio II, Capitularia regum Francorum, Tomus II, 65.

²³¹ GAY, 68.

osvojiti Bari.²³² U toj odluci govori se, među ostalim, i o pomoćnim trupama – ali opet nijedne riječi o nekoj pomoći iz navodno vazalne Hrvatske.

2. Smatramo da ozbiljni razlozi govore u prilog teze da je Hrvatska bila već za Trpimira posve slobodna. U to nas uvjerava podrobnija analiza tzv. Trpimirove darovnice.

Trpimirova darovnica datirana je ovako: *Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege per indictionem XV sub die III. Nonis Martii*. U literaturi se nakon Dümmlerovih analiza²³³ prihvaća da je riječ o godini 852., jer je to jedina godina za vrijeme Trpimirova vladanja koja odgovara 15. indikciji. Ali, to rješenje izaziva velike poteškoće. Poznato je da je Lotar odmah po smrti svoga oca još 840. god. otišao iz Italije i da se više nikad u nju nije vratio. Usto, on je 15. lipnja 844. godine dao okruniti svoga sina Ludovika II. za talijanskog kralja. Dakle, od 844. god. Lotar je franački car i tako se uvijek i beziznimno naziva (*imperator augustus*). On se više nikada nije nazivao talijanskim kraljem. Od toga vremena talijanskim se kraljem nazivao, dakako, njegov sin. Zar je doista moguće da Trpimir, jedan od najmoćnijih i najuglednijih vladara u ovom dijelu Europe nije znao ništa o toj promjeni? I to Trpimir, koji je, kao što je poznato, ugostio neko vrijeme slavnoga benediktinskog redovnika Gottschalka, koji se sklonio na njegov dvor oko 846./848. god. Kako je pretpostavka, da bi Trpimir živio punih 8 godina u neznanju da je talijanski kralj Ludovik II., a ne Lotar, posve neprihvatljiva, preostala bi samo teza da je Trpimirova isprava kasnija krivotvorina, sastavljena tako nemarno, da je čak i datacija evidentno pogriješna. Ukratko, svi oni koji vjeruju u godinu 852. kao godinu sastavljanja analizirane isprave plediraju zapravo za proglašenje Trpimirove isprave bezvrijednom krivotvorinom. Ali mnogi elementi te isprave ukazuju na to da je ona sastavljena na osnovi pouzdanih podataka i da ona po svom sadržaju (premda ne i diplomatski) ostaje izvanredno značajnim dokumentom hrvatske prošlosti.

Ostaje prema tome da se analizira podatak o 15. indikciji. Zar smo doista vezani tim podatkom? Nema sumnje da je indikcija možda najvažniji element datiranja srednjovjekovnih isprava. Ali to se tiče samo izvorno sačuvanih isprava. Pa čak i u tim izvorno sačuvanim ispravama ima iznimaka. Tako npr. neke originalne Lotarove isprave imaju pogriješnu indikciju, i to čak napisanu slovima (!) a ne brojkama,²³⁴ kao da je sastavljač tih isprava svojom grješkom želio upozoriti na to da o nekoj "svetinj" podataka o indikciji ne može biti govora čak ni u izvornim ispravama. Pogotovu je to slučaj s ispravama koje su opetovanim prepisivanjem iz stoljeća u stoljeće došle do

²³² MGH, Legum sectio II, Capitularia regum Francorum., Tomus II, 94.

²³³ CD I, 3-8.

²³⁴ DÜMMLE FR. 43.

nas samo u vrlo kasnim prijepisima. A upravo je to slučaj s Trpimirovom ispravom koja je sačuvana samo u nepouzdanom prijepisu iz 1568. godine.

Iz Gottschalkovih prvorazrednih vijesti saznajemo²³⁵ da je hrvatski narod 846./848. god. nazivao svoga vladara kraljem:

*item homines Dalmatini (...) regem (...) per totam Dalmatiam (...) regnum (...) vocant,*²³⁶

tj. nadalje, dalmatinski ljudi zovu kralja po cjelokupnoj Dalmaciji "kraljevstvo". Podatak je dragocjen, potpuno pouzdan i uvjerljiv. Hrvatska je bila pod snažnim bizantskim utjecajem, a poznato je – što bilježi i sam Gottschalk – da se i cara nazivalo "carstvo". I iz svih ostalih Gottschalkovih vijesti vidi se da je on bio ne samo vrlo inteligentan i oštrouman izvjestitelj, nego da je baš u pogledu titula bio odlično obaviješten. Kada on npr. spominje rat Trpimira i bizantskoga stratega, on za potonjeg ispravno navodi da je patricij, a patricijska titula glavna je značajka položaja i potpune titule stratega u bizantskoj hijerarhiji (ὁ πατρικίος καὶ στρατηγός). Ukratko, nema ni najmanjeg razloga sumnjati u to da je hrvatski narod nazivao Trpimira kraljem ili, drugim riječima, da se on upravo zbog svoje moći i ugleda, smatrao kraljem.

Međutim, tome se protivi datacija Trpimirove isprave prema u literaturi usvojenoj godini, tj. 852. god. Ako se u toj ispravi Trpimir naziva *dux Chroatorum*, onda bi iz toga slijedilo da on nije mogao biti 846./848. kralj, a 852. god. samo *dux*. Izlaz je navodno naden u tvrdnji da su srednjovjekovni naslovi hrvatskih vladara bili vrlo nesigurni i fluidni. Čas ih se zvalo ovako, čas onako: arhont, *dux*, *comes*, *rex*, *princeps*, *dominus* – sve se te titule mijenjaju zato što navodno ni hrvatski narod ni hrvatski vladari ni inozemni politički i vjerski čimbenici nisu bili sigurni kako titulirati našeg vladara. Ali tome nije tako ni za hrvatskog ni za ostale vladare europskog srednjovjekovlja 9. stoljeća. Kako se u Bizantu itekako pazilo na titule, opće je poznata činjenica. Za 9. stoljeće dovoljno je upozoriti na Taktikon Uspenskog (841./842. god.)²³⁷ pa i na djelo *De ceremoniis* Konstantina Porfirogeneta, koje se ne malim dijelom odnosi na stanje u 9. stoljeću. Nadalje, opće je poznato papino suptilno tituliranje, kojim papa izvanredno vještim načinom daje na znanje što očekuje od adresata i kakve mu izglede stavlja u budućnosti, ako bi se priklonio papi. O papinom tituliranju Branimira (*princeps*, *comes*) o značenju pridjeva *excellētissimus* kojim papa časti Branimira pisali smo na drugom mjestu,²³⁸ i, mislimo, dokazali da su u 9. stoljeću i odašiljač pisma i adresat itekako pazili na to kako ih se titulira. Pri tome su svaka riječ, svaka sintagma pa čak i sve ostale na prvi pogled beznačajne "sitnice" imali veliko značenje. Svaki je sudionik bio svjestan da je eventualno prešutno pristajanje na nižu titulu predstavljalo poniženje,

²³⁵ MÜHLBACHER, 536 i d.

²³⁶ KATIĆ, 9.

²³⁷ MARGETIĆ 1991, 45-59.

²³⁸ MARGETIĆ 1990a, 17-34.

koje bi se moglo, ako se preko njega pređe, shvatiti kao znak slabosti, a to bi moglo imati krajnje opasne posljedice. Kod Zvonimira možemo lijepo pratiti njegovo uzdizanje prema kraljevskoj tituli. *Dux* je u načelu samostalni vladar. On može uz određene okolnosti i uvjete postati kralj, *rex*. Kod Trpimira bi bilo navodno obratno: on bi 846./848. bio kralj, a 852. *dux*. Zato je nekim autorima trebalo prvorazrednu Gottschalkovu vijest bagatelizirati – premda je dobro poznato da su Gottschalkove vijesti u cjelini i u pojedinostima posve pouzdane. Naprotiv, ako Trpimirovu ispravu datiramo na jedini prihvatljivi način, tj. na početak 40. godina 9. stoljeća, sve se dobro slaže: 840./843. Trpimir je još *dux*, 846./848. on je kralj.

Ne samo da je takav razvoj titule jedini moguć i ne samo da ovu Trpimirovu ispravu iz naprijed navedenih razloga moramo datirati početkom 40. godina 9. stoljeća, nego je to ujedno u skladu s političkim prilikama u Hrvatskoj i oko nje u to doba. Naime, od 827. god. nestaje franačka nazočnost u kontinentalnom dijelu današnje Hrvatske, a bizantska u Dalmaciji. Zbog toga se otvara mogućnost stvaranja jake hrvatske države. Stara dinastija koja se oslanjala na Franke (Borna-Vladislav) nestaje, a umjesto nje pojavljuje se nova dinastija; stara dinastija imala je svoje središte u Lici (tj. bliže Francima), novoj je dinastiji središte oko Splita. Split se spominje u svezi s Mislavom i s Trpimirom. A to je i razumljivo. U Zadru je već rano, tj. odmah nakon najdubljeg pada bizantske vlasti pod carem Mihajlom II. (820.-829.) – kada je zapravo bizantske vlasti po izvještaju Konstantina Porfirogeneta posve nestalo – došlo do bizantske nazočnosti, koje se svodilo na to da je Zadar priznavao bizantsku vlast, ali bez nazočnosti bizantske vojske i bez bizantske upravne organizacije. Prema Taktikonu Uspenskog (842./843.) u bizantskoj hijerarhiji priznaje se "arhontu Dalmacije" razmjerno nizak položaj spatarokandidata – a riječ je samo o jednom arhontu za razliku od Drača, Krete i Hersona u kojima se položaj u bizantskoj hijerarhiji priznaje većem broju arhonta, npr. u Kreti jedan s vrlo visokim rangom protospatara, a drugi s rangom spatarokandidata.²³⁹ U tim drugim oblastima arhont s visokim rangom bio je nesumnjivo gradski načelnik glavnog grada, a ostali niži arhonti bili su gradonačelnici drugih gradova. Naprotiv, Taktikon Uspenskog spominje u Dalmaciji samo jednog arhonta, što znači da se arhontija Dalmacije sastojala samo od jednog jedinog grada, Zadra, dok ostali gradovi Dalmacije nisu priznavali bizantsku vlast pa zato njihovim gradonačelnicima Taktikon Uspenskoga i ne priznaju položaj u bizantskoj hijerarhiji. To se slaže s podacima koje imamo o Mislavu i Trpimiru koji su bili u najužoj vezi sa Splitom. To znači da je Split bio u sferi vitalnih hrvatskih interesa i da zbog toga u doba Taktikona Uspenskoga nije priznavao bizantsku vlast, što neizravno potvrđuje podatak u Taktikonu Uspenskoga o samo jednom arhontu u Dalmaciji, tj. o gradonačelniku Zadru. Iz Gottschalkovih vijesti proizlazi da je 846./848. god. došlo do

²³⁹ MARGETIĆ 1991, 49-50.

bitke između bizantske vojske kojoj je na čelu bio patricij, tj. strateg i hrvatske vojske pod Trpimirom i da je Trpimir pobijedio. Očito je da je nakon 842./843. Bizant poslao u arhontiju Dalmaciju, tj. u Zadar, odred vojske ("temu") na čelu sa strategom i time arhontiju Dalmaciju pretvorio u temu, tj. u bizantsku vojno-upravnu pokrajinu. Prvi je zadatak novog namjesnika provincije, stratega, bio, dakako, pokušaj da svoju vlast proširi izvan područja Zadra i da pokuša nametnuti svoju vlast Splitu. Tome se odupro Trpimir i pobijedio bizantsku vojsku.

Time je propao pokušaj širenja bizantske vlasti u Dalmaciji. Obratno, Trpimirova se moć ogleda u tome što se on više ne naziva tek *dux* (kao u ispravi oko 840./843. god.) već *rex* (prema svjedočenju Gottschalka).

3. U vrijeme Trpimirova nasljednika, Domagoja (oko 864.- oko 876.) došlo je do velikih promjena u međunarodnom položaju Hrvatske, koje su, dakako, u prvom redu bile uvjetovane bitnim promjenama položaja dvaju glavnih čimbenika koji su u to doba utjecali na Hrvatsku, Bizanta i pape.

Poznato je da je već za vladanja Mihajla III. (840.-867.), prethodnika Bazilija I., Bizant ponovno počeo ekonomski i vojno jačati unatoč unutrašnjim trzavicama i vanjskim porazima.

Dakako, tek je dolazak na vlast energičnog cara Bazilija I., osnivača tzv. make-donske dinastije, omogućio Bizantu još daleko veći uzlet. Bazilije je vodio duboko smišljenu politiku. Jedan od čimbenika na koje je Bazilije na Zapadu u prvom redu računao bilo je papinstvo. Pritom je Bazilije trebao svladati goleme teškoće, jer mu se u traženju saveza s papinstvom ispriječio vrlo neugodan i neobično žestok sukob pape Nikole I. i patrijarha Focija. Izaziva divljenje brzina kojom je Bazilije i u toj stvari postupao. On je došao na vlast 25. rujna 867. i istoga dana prinudio Focija da odstupi i već 23. studenoga uspio na stolicu konstantinopolitanskog patrijarha postaviti za Rim daleko prihvatljivijeg Ignacija. Pritom je Baziliju išla na ruku i neobična koincidencija da je u to vrijeme, 13. studenoga, umro papa Nikola I. Tako su Nikolina smrt i udaljenje Focija uklonili glavne zapreke sređivanja situacije s Rimom. Bazilije je naizgled otišao vrlo daleko u ustupcima novom papi Hadrijanu II. Spor Focija i njegovih protivnika prepušten je papinoj odluci, pa u lipnju 869. počinje koncil u Konstantinopolu na kojem papini legati predsjedavaju i imaju glavnu riječ. U veljači iduće godine koncil je završio svoj rad ekskomunikacijom Focija pa je tako na prvi pogled izgledalo da je papa postigao vrlo mnogo.

Ipak, koncil se nije upuštao u pitanje koje je bilo za obje strane daleko najvažnije, naime u pitanje crkvene pripadnosti Bugarske. Treba priznati, da je u tom pogledu Bazilije naprosto nadmudrio papu. Naime, već tri dana nakon svečanog završetka koncila car poziva papine legatske i predstavnike patrijaršija Aleksandrije, Antiohije i Jeruzalema i poziva ih da donesu odluku o tome kome pripada Bugarska. Dakako da

su predstavnici triju istočnih patrijaršija zauzeli stanovište da Bugarska ne pripada Rimu. Tako je papa na koncilu slavio ispraznu pobjedu, ali je odmah potom doživio poraz u onome do čega mu je bilo najviše stalo. I ne samo to. Baziliju se očito nije svidalo čak ni to da bi papa bio u posjedu originalnih akata koncila. I zato se papinim legatima na povratku u Rim dešavaju razne neprilike. Prema pouzdanom izvještaju sadržanom u *Vita Hadriani Secundi*,²⁴⁰ papini legati na putu preko Jadrana padaju u ruke Domagojevih Hrvata koji im uz ostalo oduzimaju "originalni zapisnik u kome su se nalazili potpisi svih biskupa," kako to kaže spomenuta Hadrijanova službena biografija. Hrvati su legat e dulje vremena držali u zarobljeništvu, tako da su se oni vratili u Rim tek 22. prosinca 870. - ali bez originalnog zapisnika! Ne bi smjelo biti sumnje da je čitavu stvar dobro izrežirao Bazilije. Papin se biograf s pravom tuži da su papini legati nakon ukrcavanja u Draču radi prijelaza preko Jadrana ostavljeni bez ikakve bizantske zaštite. Trebalo je samo dati mig Domagojevim brodovima da zaskoče brod s papinim legatima i da im tom prilikom oduzmu ono što je bizantsku stranu najviše smetalo, zapisnike koncila. Da je Domagoj i inače nastojao uskladiti svoju politiku s bizantskom, vidi se i po vijesti Ivana Đakona da su negdje 876. "*gentes Sclavorum et Dalmacianorum*" napali istarske gradove.²⁴¹ Ivan Đakon pod Dalmatincima misli uvijek i isključivo na stanovnike dalmatinskih gradova. Tako npr. za vrijeme neposredno pred ekspediciju dužda Petra II. Orseola Ivan Đakon kaže da su samo Zadrani potpadali pod vlast mletačkog dužda, ali da su ih hrvatski i neretvanski vladari stalno uznemirivali. Zato su se "*Dalmacianorum populi omnes*", tj. svi dalmatinski gradovi, obratili duždu da ih zaštiti od "slavenske okrutnosti". Ivan Đakon strogo razlikuje i čak suprotstavlja pojmove Dalmatinaca i Slavena. Malo dalje Ivan Đakon piše da je dužd na to krenuo sa svojom mornaricom prema srednjoj Dalmaciji i usput u Osoru, gradu bizantske Dalmacije, regrutirao za vojsku sposobne muškarce, pa kada je došao blizu Biograda, on je *Dalmacianorum ac Veneticorum militibus circumseptus*, tj. okružen dalmatinskim i mletačkim vojnicima, zahtijevao od građana Belgrada da mu se zakunu na vjernost, ali, nastavlja Ivan Đakon, oni su se bojali hrvatskog kralja, *regis Sclavorum*.²⁴² I opet nedvosmisleno razlikovanje Dalmatinaca i Hrvata. Dalje nabranje bilo bi zamorno. Dakle, kad Ivan Đakon kaže da su Slaveni i Dalmatinci napadali istarske gradiće, on nedvosmisleno kaže da su Slaveni, tj. Domagojevi Hrvati i dalmatinski gradovi napadali Istru, a kako je Dalmacija u to doba bila organizirana kao vojnoupravna bizantska tema, akcija nije mogla biti sprovedena bez Bazilijeve inicijative.

²⁴⁰ DUCHESNE, 184: in *Sclavorum deducti Domagoi manus*. Doc. 361 nema odlučujuće riječi *Domagoi*.

²⁴¹ MONTICOLO, 122 = Doc. 365.

²⁴² MONTICOLO, 158 = Doc. 426.

Bizantska se moćna flota pod komandom Nicete Orifa pojavila na Jadranu ubrzo nakon dolaska na vlast Bazilija i ostvarila postupno sve jaču bizantsku kontrolu nad Jadranom i južnom Italijom. Tako npr. beneventanski vojvoda Adelfis ne samo da 871. hvata cara Ludovika II., nego se nešto kasnije (873.) obvezuje Bizantu plaćati tribut. Bizantinci 25. prosinca 876. ulaze u Bari, bizantska flota od 140 brodova tjera 879. Arape s jonskih otoka, njezina prethodnica pojavljuje se čak pred Napuljem, ubrzo dolazi do briljantne bizantske pobjede nad Arapima blizu Liparskih otoka, a 880. bizantska se vojska iskrcava u Italiji i osvaja snažno arapsko vojno uporište u Tarantu.

Toliko o Bizantu. Posve je drukčija situacija drugoga protagonista, pape. Na papinsku stolicu dolazi 872. Ivan VIII., borbeni i energični papa koji međutim za svoje smione i dalekosežne planove nema materijalnu osnovu. U želji da Karolinzi imaju u Italiji što manje utjecaja, Ivan VIII. – nakon smrti cara Ludovika II. 875. god. – izabrao je među njima kao saveznika dalekog zapadnofranačkog kralja Karla Ćelavog i koncem iste godine okrunio ga za cara. Karlo Ćelavi odmah nakon toga kruni se u Milanu i za italjskog kralja, ali se ubrzo povlači u Francusku. Kako je papa ipak nužno trebao neki svjetovni oslonac, on se opredijelio za franačkog velikaša Lamberta i postigao od Franaka da se njemu (Lambertu) povrati Spoleto, kako bi mu ovaj pomogao u njegovoj politici prema južnoitaljskom prostoru. Ali, uspjesi su bili više nego mršavi; tako se npr. Benevent priklonio bizantskom caru, a Napulj čak povezoao s Arapima. Doduše, papa je uspio da mu se u Ponthionu prizna vlast nad Spoletom i nad nekoliko toskanskih gradova, ali ni Lambert, vojvoda od Spoleta, ni Adalbert, vojvoda od Toskane, nisu ni pomišljali na to da bi u bilo kojem smjeru popustili papi. Štoviše, ubrzo nakon smrti Karla Ćelavog (listopad 877.) papu čekaju nove nedaće. Njegov protivnik, Karoling Karlman, izabran je za kralja Italije, a u Konstantinopolu nakon smrti Ignacija patrijarhom postaje ponovno Focije. Od Lamberta i Adalberta papa doživljava novo poniženje jer oni nasilno ulaze u Rim. Oni se doduše povlače iz Vječnog Grada, ali Lambert je područje u neposrednoj blizini Rima zadržao u svojoj vlasti. Papi nije preostalo drugo nego da u travnju 878. s jedne strane otvori pregovore s bizantskim carem, a s druge strane da pokuša putovanjem u zapadnu Franačku naići na kakvo-takvo razumijevanje kod Ludovika Mucavca, sina Karla Ćelavog. Na tom putu nije papa postigao nikakve vidljive uspjehe, a tome možemo dodati da se beznažno umiješao u komplicirane odnose u južnoj Italiji u želji da barem tamo ojača i proširi papinsku vlast. Time je samo izazvao nove sukobe i krvave borbe.

Međutim, najgore od svega bilo je ipak slabljenje unutrašnje kohezije crkvene države koja je u to vrijeme doživljavala feudalizaciju crkvenih posjeda i postupni nestanak izravne papine vlasti nad mnogim područjima unutar te države, koja se i inače nije mogla nositi s velesilama. I kao što je zapadnofranački vladar Karlo II. godine 877. saborom u Quierzyu dao zamaha feudaliziranju odnosa u Franačkoj, tako je upravo te iste godine sinod u Raveni odlučio da se položi, gradove i zemlje u

crkvenoj državi treba dodjeljivati u skladu s feudalnim pravom, u prvom redu članovima plemićkih obitelji papinske države, tako da su ne samo prostrana područja nego čak i službe papinske države postale nasljedne. Uostalom, i "saveznike", ako ih tako možemo nazvati, uspijevao je papa Ivan VIII. vezati uz sebe samo odstupanjem dijelova papinske države. Tako je npr. konzul, *hypatos*, Gaete dobio neke važne papine gradove uz obvezu da iz njih istjera Arape i da se prizna papinim vazalom. Dakako, ustupanje je ubrzo postalo nasljedno, a ti posjedi za papinstvo definitivno izgubljeni.

U takvoj sumornoj situaciji papi je preostao samo jedan vrlo neprivlačan, ali jedini mogući realni svjetovni oslonac - Bizant. O iskrenosti i dobronamjernosti Bizanta prema papi nije moglo biti govora, to više što je na carskom prijestolju sjedio izvanredno vješt politički taktičar Bazilije. Ali hrabrome Ivanu VIII. nije smetala ni slabost papinstva ni duboko ukorijenjeno nepovjerenje prema Baziliju i uopće Bizantu, da ne pokuša ostvariti inače pravno dobro utemeljene zahtjeve prema Iliriku pa čak i papinske pretenzije prema Bugarskoj. Ono što je papa realno mogao očekivati bilo je barem priznanje njegove crkvene vlasti u Dalmaciji i Hrvatskoj. Nije bez interesa upozoriti na ton i sadržaj papinih pisama upućenih u Hrvatsku u doba Domagoja. Sačuvana su tri pisma. U jednome²⁴³ se Domagoja optužuje da je dao smaknuti nekog urotnika unatoč izričitoj obećanju da će ga poštediti, a u drugome²⁴⁴ se Domagoja poziva "da energično udari protiv gusara, koji napadaju kršćane zaklanjajući se iza tvog imena". "Može se povjerovati", nastavlja papa, "da oni mimo tvoje volje napadaju na putnike po moru, ali kako se kaže da ih ti možeš ukrotiti, neće te se smatrati nedužnim, ako ih ne ukrotiš". Papa završava: "Onaj koji ne kažnjava zločine, koje može popraviti, sam ih čini". O nekoj srdačnosti prema Domagoju dakle nema ni govora, a mislimo da je upravo očito da papa u pismu daje na znanje da on vjeruje da iza gusarskih napada ipak stoji sam Domagoj.

Prema Šišiću Hrvatska je i pod Domagojem bila pod franačkom vlašću. U to su doba po Šišiću "dalmatinski Hrvati digli ustanak" protiv franačke vlasti, tj. protiv Karlmana, i vodili borbe na moru i kopnu. Na moru su navallili "početkom 876." na istarske gradove Umag, Sipar, Novigrad i Rovinj, ali na intervenciju dužda Ursa Partijaka "Hrvati se potučeni povuku nazad". Na kopnu su se Hrvati, po Šišiću, sukobili negdje između Kapele i Vrbasa s knezom Koceljem 876.-877. - "i tako se najposlije negdje oko 878. uspješno svršio ustanak, kojim se Dalmatinski Hrvati oslobodiše zauvijek vrhovnoga franačkoga gospodstva".²⁴⁵

Prema N. Klaić je Hrvatska još i pod Domagojem pod franačkim vrhovništvom, jer je "Franak priječio da Hrvat izađe iz svojih dotadašnjih granica".²⁴⁶ Po N. Klaić,

²⁴³ CD I, 10, br. 7 (874. god.).

²⁴⁴ CD I, 11, br. 8 (874./875. god.).

²⁴⁵ ŠIŠIĆ 1925, 355-360.

²⁴⁶ KLAJČ 1971, 222-223.

koja se pri tom poziv na Šišića, Karlman je 876. god. postao italjski kralj, pa su "Hrvati tada navalili na istarsku obalu, zbog toga što je ona bila u rukama Karlmana, a oni su se borili protiv njega"²⁴⁷

Šišićeva teza o ustanku dalmatinskih Hrvata protiv Karlmana nije potkrijepljena vrelima. Ivan Đakon izvještava ovo: *Tunc Sclavorum pessime gentes et Dalmatianorum Istriensem provinciam depredare ceperunt*, tj. vrlo loše slavensko i dalmatinsko stanovništvo počelo je pljačkati istarsku provinciju. Ivan Đakon donosi tu vijest nakon vijesti da je dužd Urso pridružio sebi u vlasti svog sina Ivana, a to se u znanosti stavlja u 876. god.²⁴⁸ pa je zato vjerojatnije da je do navale na istarske gradiće došlo u 876. god. Kako Ivan Đakon razumijeva pod "Dalmatincima" uvijek dalmatinske gradove,²⁴⁹ koji su u to doba bili bez sumnje već organizirani u temu Dalmaciju, onda se vijest ne može drukčije protumačiti nego kao sastavni dio političke strategije cara Bazilija I. On je, kao što smo upravo istakli, iste 876. god. uspio da se na jugu Jadrana dočepa Barija. Na sjeveru je prema vijestima Ivana Đakona došlo do sličnih događaja: dalmatinska mornarica i slavenske, očito hrvatske, čete, napadaju Istru, 876. god., ne samo zato što bi ona nekoć (oko 787. god.) pripadala Bizantu već zato da neizravno ometaju Karlmanovu namjeru da postane carem. Naime, pogrešno bi bilo tvrditi da su "Slaveni i Dalmatinci" napali izravno Karlmana. Karlman je, kao što je poznato, prodro potkraj 875. god. u Friuli, ali se odmah povukao natrag preko Alpa sklopivši s Karlom Čelavim primirje do svibnja 876. god. Tek u rujnu 877. god. dolazi Karlman ponovno u Italiju, ali ovaj put kreće prema Paviji, ondje je izabran za kralja Italije, ali se ubrzo povlači teško bolestan i ne igra u Italiji više nikakvu ulogu. Hrvati, dakle, sigurno nisu uopće došli ni u kakav kontakt s Karlmanovim četama.

Autori, koji tvrde da je Hrvatska u doba Domagoja bila pod franačkom vlašću, pozivaju se na pismo franačkog cara Ludovika II. bizantskom caru Baziliju I., navodno iz 871. god., sačuvanom u *Chronicon Salernitanum*,²⁵⁰ kronici pisanoj u drugoj polovici 10. stoljeća. Ipak to je pismo po svom sadržaju i stilu vrlo neobično. U njemu Ludovik II. naziva sebe uvodno *imperator augustus Romanorum* (!) a u daljnjem tekstu temelji svoje pravo na carsku titulu suglasnošću Rimljana (!) i papinim pomazanjem (!) i time što su bizantski carevi napustili Rim kao prijestolnicu. Ludovik II. prigovara između ostaloga krajnjem nehaju bizantskih vlasti prema papinim poslanicima koji su bili na povratku iz Konstantinopola prepušteni sami sebi i na putu od Drača prema Anconi od Slavena uhvaćeni i opljačkani. Nadalje, on prigovara i postupku bizantske flote koja je uporabila tu okolnost da napadne Slavene, da poruši "naše utvrde"

²⁴⁷ N. dj., 248.

²⁴⁸ MONTICOLO, 122.

²⁴⁹ MONTICOLO, 102, 155, 158, 165.

²⁵⁰ MGH, *Legum sectio II*, t. II, 94. Doc. 361-362 donosi samo ekscerpt.

i odvede mnoge osobe iz "naše Sklavinije" (*castra nostra dirupta et tot populis Sclaveniae nostrae in captivitate [...] subtractis*), i to upravo u vrijeme kad su se "naši Slaveni" nalazili kod Barija (*iisdem Sclavenis nostris, cum navibus suis apud Barim in procinctu communis utilitatis consistentibus*). Ludovik II. poziva ipak Bazilija I. da on svojom flotom pomogne da se Arapi istjeraju iz Italije i Sicilije.

Amari je još 1854.²⁵¹ ustvrdio da je to pismo krivotvoreno, a Kleinclausz je 1902.²⁵² tu tezu dokazivao podrobnijom analizom, iz koje proizlazi da je pismo krivotvoreno oko 879. god. na dvoru pape Ivana VIII. od papina knjižničara Anastazija. Gay se 1904. suprotstavio Kleinclauszu, pa se nakon to intervencije Gaya vjerodostojnost pisma smatra spašenom.²⁵³ Pa ipak, "spašavanje" vjerodostojnosti nije tako uspješno kao što se na prvi pogled čini. Ludovik II. nigdje se drugdje ne naziva "*imperator augustus Romanorum*" a još manje je mogao pismeno izjaviti da valjanost njegova carskog dostojanstva ovisi o suglasnosti stanovnika Rima i o pomazanju od strane pape. Takvu teoriju iznio je tek papa Ivan VIII. nakon smrti Karla Čelavog (877.). Da bi spasio vjerodostojnost isprave, Gay je prisiljen priznati da je pismo pisao papin knjižničar Anastazije, ali – po nalogu Ludovika II.²⁵⁴ To nije uvjerljivo jer bi valjda ipak Anastazije pročitao Ludoviku II. ono što je sastavio, pa je posve nevjerovatno da bi Ludovik II. nakon što je osvojio Bari i bio pun samopouzdanja – dopustio ovakvo jasno i nedvosmisleno priznavanje svoje podređenosti papi, i to još napisano u vlastitom pismu!

Naprotiv, nakon smrti Ludovika II. (875.) i velikog pada carskog ugleda na Zapadu papinskoj kancelariji nije bilo teško sastaviti pismo umrlog cara i ubaciti u njega one svoje pretenzije koje su u to doba bile aktualne, a osobito tezu da Slaveni istočne jadranske obale ne pripadaju Bizantu.

Prihvaćamo dakle tezu Kleinclausza da je pismo sastavljeno 879. god. u papinoj kancelariji i da je ono imalo za cilj dokazati legalnost papinih pretenzija. Time postaju razumljivi i odlomci pisma koji se odnose na Slavena. Izrazi "naši Slaveni" i "naša Sklavinija" trebaju dokazati da Hrvatska nikako ne potpada pod Bizant, već naprotiv da je još 871. god. bila u orbiti zapadnog cara i da je prema tome i te kako opravdan papin stav da se Hrvatsku treba privezati uz njega.

Uostalom, o sudjelovanju "Slavena" na strani Ludovika II. prigodom osvajanja Barija 871. god. nema nikakvih vijesti, baš kao ni prigodom njegovih ranijih ekspedicija prema jugu Italije. *Annales Beneventani*,²⁵⁵ *Andreae Bergomatis Chronicon*,²⁵⁶ *Lupus*

²⁵¹ AMARI, 381.

²⁵² KLEINCLAUSZ 1902, 441-482.

²⁵³ GAY, 79-84.

²⁵⁴ GAY, 83.

²⁵⁵ MGH, SS, III, 173 i d., osobito 185 i d.

²⁵⁶ MGH, SS, III, 235 i d.

Protospata,²⁵⁷ Erchemperti Historia Langobardorum,²⁵⁸ Reginonis Chronicon,²⁵⁹ Hincmari Remensis Annales²⁶⁰ donose svakovrsne vijesti o događajima oko 871. god. pa ipak nitko ni jednom jedinom riječju na spominje nikakvu pomoć Ludoviku II. od naroda s istočne obale Jadrana – a dakako ni ti ni drugi izvori ne govore ništa o bilo kakvom vazalnom odnosu Dalmatinske Hrvatske prema Ludoviku II. Hincmar je u opisivanju događaja oko Barija 869. god. razmjerno opširan pa spominje ne samo šetnju bizantske flote do Barija i natrag do Korinta nego čak i ispad Saracena iz Barija i njihove uspjehe na Monte Gargano, ali, dakako, ne spominje bilo kakvo sudjelovanje “Slavena” naprosto zato što ga nije ni bilo.

4. Ostaje razmotriti zbog čega je i kada došlo do izrade krivotvorena Ludovikova pisma bizantskom caru Baziliju I. Smatramo da odgovor leži u okolnostima koje su dovele do zbližavanja pape Ivana VIII. i Bazilija I. nakon 878. god., nakon što su u travnju 878. započeli pregovori s Bizantom i nakon što je nedugo poslije toga u Hrvatskoj došao na vlast Zdeslav koji potpuno ovisi o Bizantu. Tada dolazi do bitne i uočljive promjene raspoloženja dotad prema Hrvatskoj mrzovoljnog pape. Papa se obraća “milom sinu Zdeslavu” i naređuje (*precipimus!*) mu da papinom legatu dade punu zaštitu na putu prema bugarskom kralju. Do promjene je očito došlo uz (barem prešutnu) suglasnost Bizanta, koji je, čini se, priznao papi da Hrvatska, premda u njoj vlada probizantski vladar, pripada papinoj interesnoj sferi. A nakon dolaska na vlast Branimira situacija je u Hrvatskoj morala papi izgledati još povoljnijom. Ne znamo okolnosti pod kojima je Branimir uspio ukloniti Zdeslava, ali iz papina pisma znamo da je Branimir odmah nakon preuzimanja vlasti javio papi da mu želi biti “vjeran”.

Pregovori papine i bizantske strane trajali su približno godinu dana, tj. od travnja 878. do lipnja 879. god. i završili sporazumom koji je, čini se, zadovoljio obje strane. Bazilije I. bio je na vrhuncu svoje moći i uspjeha, ali je kao trijezan političar nastojao osigurati svoje uspjehe mudrim iskorištavanjem realnih okolnosti, kako bi se bizantska vlast na zapadu učvrstila stvaranjem vješto isprepletene međuzavisnosti, u kojoj bi dominantnu ulogu imao Bizant. Njegova je koncepcija bila ovo: ojačati položaj papinstva, preko kojeg je imao namjeru iskoristiti papin veliki autoritet na zapadu; kao kompenzaciju za papinu filobizantsku politiku bio je spreman priznati papin odlučujući utjecaj u Hrvatskoj, uz ostalo i priznanjem papine kvazifeudalne vlasti u njoj, što je bilo skopčano s pritjecanjem prihoda iz Hrvatske; priznati papinu crkvenu vlast u Bizantskoj Dalmaciji i time ga još više učiniti ovisnim o Bizantu; obećati (i

²⁵⁷ MURATORI, *Rerum italicarum Scriptores*, V, 37.

²⁵⁸ MGH, SS, III, 252 i d.

²⁵⁹ MGH, SS, I, 583.

²⁶⁰ MGH, SS, I, 485.

ostvariti) snažnu podršku protiv arapske za papu smrtonosne agresivne politike u Tirenskom moru. I hrvatski kralj je trebao dobro proći: dalmatinski su gradovi trebali Hrvatskoj umjesto Bizantu plaćati godišnje iznose koje su inače trebali plaćati strategu, bizantskom namjesniku teme (provincije) Dalmacije. Ali, i papa i hrvatski kralj trebali su biti (i bili su) itekako svjesni da su sve te nemale koristi ovisile o bizantskoj dobronamjernosti. Njih je Bizant, kao u to vrijeme vojnički odlučujuća snaga, mogao lako oduzeti kadgod je smatrao da njegovi partneri nisu dovoljno pouzdani.

Dakako da je prigodom pregovora između Bizanta i pape, koji su trajali približno godinu dana, Bazilije dao naslutiti papi da je spreman na ozbiljne kompromise, ali je, kao dobar diplomat i vješt pregovarač, sigurno dobro izmučio papine pregovarače. Tako se papa našao u neugodnoj situaciji dokazivanja svog prava na Hrvatsku, a to je na izravan način bilo nemoguće. Zato je izvanredno sposobni papin knjižničar Anastazije dobio zadatak da bar nešto pripremi. Anastazije je učinio što je mogao. "Pripremio" je pismo kojim se navodno Ludovik II. tužio bizantskom caru na nedaće i postupke kojima su "njegovi Slaveni" (*Slaveni nostri*) bili izvrgnuti od bizantskih vojnih snaga u doba opsade Barija. Kada su nakon dugih pregovora bizantski poslanici došli u Rim 1. lipnja 879. da finaliziraju sporazum oni su *pro forma* tražili dokaze da Hrvatska ne pripada Bizantu, a papina je strana pismom Ludovika II. "dokazivala" da su u doba opsade Barija Hrvati potpadali pod Ludovika II., dakle, da nisu bili bizantski podanici. Bizantski poslanici "dali su se uvjeriti" kao što se to događalo bezbroj puta u povijesti (i danas se događa), ukoliko s obje pregovaračke strane postoji politička volja za sklapanje ugovora.

Vrijedi zabilježiti da je do sličnog rezultata – samo drukčijim argumentima – došao još 1902. francuski povjesničar Kleinclausz.

5. Ako se, dakle, na krivotvorenom pismu Ludovika II. ne mogu temeljiti analize događanja na Jadranu u vrijeme dolaska na vlast Bazilija I., ne preostaje drugo, nego što je moguće minucioznije proučiti tri izvješća Konstantina Porfirogeneta.

Konstantin je o spomenutim događajima pisao prvo u djelu *De thematibus*, zatim u *DAI* i konačno u *Životu Bazilija I.*, njegova djeda. U sva tri izvješća riječ je o dvjema bizantskim intervencijama na Jadranu koje su se odigrale u dva odvojena, ali bliza vremenska razdoblja.

Prvo od tih razdoblja odnosi se na 867. god. kada je Bazilije I. došao na vlast ukloivši s prijestolja Mihajla III. (842.-867.).

Prema *De thematibus*²⁶¹ flota od 36 saracenskih brodova u doba cara Mihajla napala je južnu Dalmaciju, osvojila Budvu, Risan i Donji Kotor, a onda neko vrijeme (ἐπὶ χρόνον) opsjedala Dubrovnik (Ῥαούσιον), glavni grad toga područja. Dubrovčani

²⁶¹ PERTUSI, 97, 25-30.

su zatražili od Bizanta pomoć, ali kad su poslanici došli u Carigrad zatekli su novog cara, Bazilija I. Ovaj je udovoljio njihovoj molbi i poslao "dosta veliku mornaricu" (στόλον ἰκανόν) pa su Saraceni, načuvši za njezin dolazak, prekinuli s opsadom.

U DAI²⁶² Konstantin o istom događaju priča uglavnom isto. Razlika je u tome, što je do opsade Dubrovnika došlo "u doba cara Bazilija". On precizira da je saracenska opsada Dubrovnika trajala 15 mjeseci te da je car u pomoć poslao 100 bojnih brodova s komandantom Nicetom Orifom.

U Životu Bazilija²⁶³ Konstantin ponavlja, ali uz mnogo više riječi, ono što je napisao u DAI.

Dakle, nema dvojbe o vremenu kada se saracenska opsada Dubrovnika dogodila. Ako je opsada trajala 15 mjeseci, a Bazilije preuzeo vlast 23./24. rujna 867. godine, onda je saracenska opsada počela u ljeti 866. god., a Nicetina flota stigla na Jadran koncem 867. god. Ali, otvara se mnogo teže i važnije pitanje: što je radila Nicetina flota na Jadranu nakon što je prošla opasnost za Dubrovnik, tj. u drugoj polovici 868. god.?

Ekskurs 1.

Položaj Dubrovnika do 867. god.

Valja posebno upozoriti na način, kojim se Dubrovčani obraćaju bizantskom caru tražeći pomoć nakon što su Saraceni počeli s opsadom njihova grada.

Prema De thematibus "Dubrovčani su uputili poslanike caru tražeći vojnu pomoć".²⁶⁴

Prema DAI²⁶⁵ "Dubrovčani su u nevolji javili Baziliju, caru Rimljana, dostojnom vječnog sjećanja, govoreći mu ovako: "Smiluj nam se i ne dopusti da nas unište Kristovi neprijatelji".

Prema Životu Bazilija²⁶⁶ "Dubrovčani su protekom opsade trpjeli i došli do izmaka snaga pa su pritisnuti nevoljom poslali poslanike caru, prilično dobro znajući na koji će ga način najbolje predobiti, zatraživši da im se smiluje i obrani da oni, koji još nikad nisu bili u tolikoj opasnosti ne padnu pod vlast Kristovih neprijatelja".

Upada u oči "napredak" Konstantina u gomilanju riječi da bi izrazio istu misao. Ali, kudikamo je važnije primijetiti da bez obzira na sve bujniju retoriku, Konstantin ni u jednom od tri izvješća ne spominje ono, što bi se najprije očekivalo, tj. ni iz čega se ne vidi da bi Dubrovčani tražili pomoć od cara kao svog gospodara, drugim riječima, iz sva tri izvješća proizlazilo bi da su Dubrovčani u doba opsade još uvijek nezavisni od Bizanta.

²⁶² DAI, 29, 89-98.

²⁶³ THEOPH. CONT., 290. 7-12.

²⁶⁴ PERTUSI, 97, 23-24.

²⁶⁵ DAI, 29, 94-95.

²⁶⁶ THEOPH. CONT., 289, 14-20.

Ali, ne samo da iz citiranih tekstova proizlazi da su Dubrovčani nezavisni od Bizanta, nego je to još jasnije vidljivo, ako se uzme u obzir tekst, koji prethodi izvješćima o opsadi Dubrovnika.

Prema djelu *De thematibus* Dalmacija uopće nije spomenuta među bizantskim provincijama, temama, već se opsada Dubrovnika spominje unutar teksta o temi Langobardije. U ovaj problem ne možemo ovdje ulaziti, već je dovoljno da ga se konstatira.

U DAI²⁶⁷ prethodni tekst u glavi 29 navodi kao važnu činjenicu da su dalmatinski gradovi postali potpuno samostalni od Bizanta u doba Mihajla II. (820.-829.) i ta se činjenica ponavlja tako reći istim riječima čak dva puta, pa odmah nakon toga dolazi tekst o opsadi Dubrovnika.

U djelu *De thematibus*²⁶⁸ u glavi 52 priča se kako su za cara Mihajla zapadne pokrajine, Italija, Sicilija, Panonija i Dalmacija otpale od Bizanta i postale samostalne pa se nakon toga nastavlja u glavi 53 kako su Saraceni osvojivši neke gradove u Dalmaciji počeli opsjedati Dubrovnik.

Prema tome, sva tri Konstantinova izvješća žele naglasiti da je Dubrovnik u doba saracenske opsade bio samostalan grad, koji je zamolio pomoć bizantskog cara, ali ne zbog obveze cara da štiti svoje podanike, već zato da bi udovoljio svojoj kršćanskoj dužnosti i obranio kršćane od nevjernika. Ovime se otvara pitanje, kada je Dubrovnik priznao bizantsko vrhovništvo. Ali, prije nego što pokušamo odgovoriti na taj problem, nije beskorisno upitati se, kako su to pitanje riješili Šišić i Ferluga, dva odlična i temeljita istražitelja dalmatinske prošlosti.

Po Šišiću je do "organizacije carske Dalmacije u vojnoupravnim poslovima" došlo nakon pada Ravene pod Langobarde (751.) kada su carsku Dalmaciju sačinjavali gradovi "Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor i ostrva Krk, Osor (Cres i Lošinj zajedno), Rab i Vergada."²⁶⁹ Pri tome se Šišić pozvao na DAI. Kada su dakle u ljeti 866. Arapi opsjedali Dubrovnik, grad je zatražio "pomoć u svoga vrhovnog gospodara".²⁷⁰ Šišić nije uzeo u obzir, da je Konstantin izričito i opetovano pisao da su prije Bazilija I. dalmatinski gradovi postali potpuno nezavisni od Bizanta.

Što se pak tiče Ferluge, on je u jednom od najboljih radova dosad napisanih o bizantskoj Dalmaciji napomenuo da su Arapi 866. god. napali Dubrovnik, a kako je taj grad bio "jedan od njenih (tj. "Vizantije" – L. M.) gradova, prirodno je što su Dubrovčani u takvoj situaciji uputili poslanstvo na carigradski dvor da traži pomoć."²⁷¹ Ferluga je nešto ranije u tekstu, pozivajući se na DAI, ustvrdio da su za Mihajla II. (820.-829.) dalmatinski

²⁶⁷ DAI, 29, 86-89.

²⁶⁸ PERTUSI, 288, 11-289, 2.

²⁶⁹ ŠIŠIĆ 1925, 291.

²⁷⁰ N. dj., 346.

²⁷¹ FERLUGA, 68.

gradovi postali samostalni,²⁷² da se "carska Dalmacija uskoro, posle 820. godine (...) skoro potpuno oslobodila",²⁷³ da je izvor vlasti u dalmatinskim gradovima bio gradska samouprava, dakle, da je Dalmacija u to vrijeme bila puka arhontija, tj. da je samo formalno bila sastavnim dijelom Bizanta, da su "na čelu Dalmacije stajale lokalne ličnosti,²⁷⁴ i to prior Zadra, koji je "imao vojnih snaga samo toliko koliko je bilo gradske milicije".²⁷⁵ Iz ovoga proizlazi da je arhontija Dalmacija i po Ferlugi do dolaska na vlast Bazilija I. bila puka fikcija bizantske administracije. Ako je "arhont Dalmacije" bio zadarski gradski prior, kojeg su birali lokalni zadarski organi, onda možemo s punom sigurnošću reći da je i po Ferlugi Dubrovnik do 866. god. bio potpuno samostalan. To je razlog zašto prema raspoloživim vrelima Dubrovčani 866. god. ne zovu u pomoć bizantskog cara kao svog gospodara, nego kao kršćanskog vladara. O realnoj (kakvoj-takvoj) bizantskoj vlasti nad Dubrovnikom može se govoriti tek nakon oslobađanja Dubrovnika od saracenske opsade.

Ekskurs 2.

Položaj Neretvana

Po Ferlugi²⁷⁶ je "oko sredine 879. god. Nikita Orif predvodio pomorsku ekspediciju koja je imala za posledicu da su Neretvani priznali vrhovnu vizantijsku vlast"²⁷⁷ i pri tome se pozvao na "Vita Hadriani II. apud Rački, doc., 360-361" kao vrelo za tu svoju tvrdnju. Međutim, u tom se vrelu govori samo o neprilici papinskih poslanika, koji su, vraćajući se iz Carigrada preko Drača, pali u ruke Slavena i bili oslobođeni tek papinskom i carskom intervencijom. Tek Ferlugin dodatna napomena: "Up. Šišić, Povijest, 350-351"²⁷⁸ objašnjava kako je Ferluga došao do svoje tvrdnje da bi Neretvani pali pod Bizant. Kako je, dakle, Šišić argumentirao tu svoju tezu?

Šišić²⁷⁹ navodi kako je "ljeti 869. stiglo pod Bari jako vizantijsko brodovlje od četiri stotine lađa pod zapovjedništvom patricija i drugara Nikete Orife, da podupre Ludovikovu vojnu akciju protiv²⁸⁰ Arapa u Bariju"²⁸¹ i kako je Niketa "oko sredine 870. (...) dao ne samo neretljansku vlast, već i hrvatsko primorje opljačkati". Tom akcijom željelo se, nastavlja Šišić, prisiliti Hrvate da napuste Ludovika, kojem su pomagali kod opsade Barija.

²⁷² N. dj., 63.

²⁷³ Na i. mj.

²⁷⁴ Na i. mj.

²⁷⁵ N. dj., 60.

²⁷⁶ N. dj., 70.

²⁷⁷ Na i. mj.

²⁷⁸ Na i. mj.

²⁷⁹ ŠIŠIĆ 1925, 347.

²⁸⁰ Na i. mj.

²⁸¹ N. dj., 350.

Međutim, Hrvati su ostali vjerni svom vrhovnom franačkom vladaru, Ludoviku II., i ostali pod Barijem pa se "uspjeh vizantijskoga napadaja ograničio samo na to, da su tada (870.) i Neretljani priznali vrhovno gospodstvo vizantijsko".²⁸²

Šišić te svoje tvrdnje temelji na pismu Ludovika II. u kojem ovaj prigovara²⁸³ Baziliju I., da je Niceta pljačkao Slavene, tj. Hrvate, dok su oni bili sa svojim brodovima pod Barijem. Bez obzira na to, koliko ćemo vjere pokloniti tom navodnom Ludovikovom pismu, iz teksta tog pisma ni po čemu ne proizlazi, da bi "tada (870.) i Neretljani priznali gospodstvo vizantijsko".²⁸⁴ Ukratko, proširenje bizantske vlasti nad Neretvanima 870. god. nije Šišić uspio dokazati.

Ferluga je očito zabunom previdio da se Šišićevo pozivanje na "Vita Hadriani usp. Rački, Doc. 360-361" ne odnosi na navodno neretvansko priznanje bizantske vlasti, nego na akciju "Slavena", koji su uhvatili papine poslanike.

Konstantin u sva tri izvješća prekida svoju priču o događajima oko Dubrovnika i nastavlja s pričanjem o događanjima oko Barija. Za tu priču poslužio se očito nekim drugim ekscerptom iz carske arhive i ubacio ga na mjesto koje mu se činilo najprikladnijim, s time da je prijelaz od događaja oko Dubrovnika na događaje oko Barija izveden u sva tri izvješća vrlo nespretno. Spomenut ćemo ovdje samo izvješće DAI prema kojem su Saraceni, nakon što su prekinuli opsadu Dubrovnika prešli Jadran, osvojili Bari i u njemu vladali 40 godina (!).

Tek nakon tog umetnutog fragmenta, Konstantin nastavlja svoju priču izvješćem o događajima oko osvajanja Barija po združenim bizantsko-franačkim snagama.

Prema *De thematibus*²⁸⁵ Bazilije I. je u namjeri osvajanja Barija prethodno poslao (προοπέστειλε) konjaničku vojsku i 100 brodova i nakon toga pisao "kralju Franačke" Ludoviku II. i papi da dođu u pomoć. Združenim snagama saveznici su osvojili Bari.

U Životu Bazilija²⁸⁶ Konstantin daje dodatno obrazloženje zašto je car pozvao Ludovika II. i papu. On tvrdi da je zapovjednik bizantske flote uvidio da je za uspješnu opsadu Barija potrebna dodatna vojna snaga koja bi napadala Bari s kopna pa je zbog toga zatražio pomoć od Ludovika II. i pape. Sa svoje strane Bazilije je naredio dalmatinskim Slavenima da i oni pomognu i dođu pod Bari s dubrovačkim i svojim vlastitim brodovima.

Neusporedivo je sadržajnije izvješće u 29 glavi DAI.²⁸⁷ Ono glasi: "Car pošalje poslanike franačkom kralju Ludoviku i rimskom papi, da se kao saveznici pridruže

²⁸² N. dj., 351.

²⁸³ Na i. mj.

²⁸⁴ N. dj., 350.

²⁸⁵ PERTUSI, 98, 34-40.

²⁸⁶ THEOPH. CONT., 292, 14-293, 19.

²⁸⁷ DAI, 29, 128, 103-115.

vojsci, koju je poslao car. Kralj i papa, prihvativši carev zahtjev, došli su obojica s velikom vojskom i ujedinili se s vojskom poslanom od cara, s Hrvatima i Srbima i Zahumljanima i Travunjanima i Konavljanima i Dubrovčanima (ἄμα τῷ Χρῶβάτῳ καὶ Σερβῶν καὶ Ζαχλουμεῶν καὶ Τερβουνιώταις καὶ Κοναλίταις καὶ Ραουσαίοις) zajedno sa svima iz gradova Dalmacije (svi su ovi bili nazočni po carevoj zapovijedi). Oni, prebrodivši more, dođu u Langobardiju, opsjednu grad Bari i zauzmu ga.

Treba znati da su Hrvate i ostale slavenske vladare (Χρῶβάτους καὶ τοὺς λοιποὺς Σκλαβάρχοντας) stanovnici grada Dubrovnika prevezli na svojim lađama²⁸⁸.

Ovo je izvješće već odavno predmet živih diskusija među autorima.

Prije svega, kakvo je značenje singularnog oblika "Hrvat i Srbin i Zahumljanin"?

Jenkins je u prvom izdanju DAI to preveo: *with the Croat and Serb and Zachumlian contingents*.²⁸⁹ Bury²⁸⁹ je predlagao da se u grčkom tekstu singularni oblik zamijeni pluralnim (τοῖς Χρῶβάτοις itd.). Dvornik²⁹⁰ je u komentaru predložio da se uz svaki od singularnih oblika doda ἄρχοντι pa je u prijevodu u drugom izdanju iz 1967. god.²⁹¹ *contingents* Jenkins zamijenio s *chiefs*. Dakle, umjesto odreda Hrvata itd. Jenkins je prihvatio, očito pod utjecajem Dvornikova komentara iz prvog izdanja da je riječ o poglavarima pojedinog naroda. Koder²⁹² je tvrdio da je riječ o vojsci i preveo: *mit dem* (sc. *Heer* L. M.) *der Chrobotoi, Serboi und Zachlumoï*. Ferjančić²⁹³ je naprosto preveo: "zajedno sa Hrvatima i Srbima i Zahumljanima" smatrajući da je samo po sebi razumljivo da je riječ o narodu. Isto to misli i Lončar²⁹⁴ 1992. god. i u svojoj još neobjavljenoj doktorskoj disertaciji. Je li dakle riječ o vojnim odredima, vladarima ili narodu?

Pokušajmo, uzimajući u obzir filološke alternative, odlučiti se za jednu od njih na osnovi povijesnih raščlamba.

Ono što odmah upada u oči i što za čudo nije u literaturi dovoljno uzeto u obzir, jeste okolnost da se samo u prva tri slučaja ime naroda spominje u singularu, dok je u ostala tri slučaja uporabljen plural. Upravo u tome je, po našem mišljenju, rješenje zagonetke. Naime, ako se usporedi ovo nabranje s onim što znamo o stanovništvu istočne jadranske obale, primjećuje se da se prva tri naziva, dana u singularu, odnose na tri *veća* naroda, na Hrvate, Srbe i Zahumljane, a da se preostala tri odnose na *manje važna* plemena. Ovo ni u kom slučaju ne može biti Konstantinov puki stilistički hir. Razlika je toliko uočljiva da upravo bode u oči i ona mora imati neki svoj razlog.

²⁸⁸ DAI, 129.

²⁸⁹ Prema varijantama na i. mj.

²⁹⁰ DAI, II (Commentary), 105.

²⁹¹ DAI, 2. izd.

²⁹² KODER 1983, 129.

²⁹³ FERJANČIĆ 1959, 18.

²⁹⁴ LONČAR, 389-390.

Smatramo da se preko tog pitanja ne može olako preći i da se ono mora obrazložiti na zadovoljavajući način. Čak bismo se usudili reći da je to obrazloženje lako uočljivo i da se samo po sebi nameće. Naime, nije li očito da su tri najveća i najuglednija naroda došla kao organizirane vojne snage pod svojim vladarima i da je prema tome razumljivo, što sastavljač izvješća spominje u prva tri slučaja vladare (u singularu): došao je hrvatski vladar sa svojom, srpski sa svojom, a zahumski sa svojom vojskom. Nasuprot tomu, kontingenti vojnih jedinica manjih plemena, Travunjana, Dubrovčana i Kanaličana nisu došli kao organizirane cjeline sa svojim vladarima i zbog toga su kao vojnici (u pluralu) izravno priključeni bizantskom vojnom komandantu.

Ali, ostaje otvoreno pitanje, kada je došlo do te intervencije kod Barija. Ovo pitanje zahtijeva nešto podrobniju analizu, koja se ne može osloniti samo na Konstantinova izvješća, jer u njima nema oslonca za bilo koji sigurni zaključak. Jedino što se iz njih može zaključiti, jeste da je Konstantin živo želio istaći odlučujuću ulogu svoga djeda Bazilija I. To je razlog zašto npr. u djelu *De thematibus* Konstantin insistira na tome, da je poticaj na osvajanje Barija krenuo od Bazilija I., koji je "već prethodno poslao (προαπέστειλε)²⁹⁵ konjaničku vojsku i 100 brodova" i tek onda pisao Ludoviku II. i papi da i oni pomognu pri osvajanju Barija. Prema tekstu *Života Bazilija* jasno proizlazi, da je ta bizantska mornarica ona ista, o kojoj je Konstantin već izvijestio, tj. o 100 brodova pod vodstvom admirala Nicete, koji, nastavlja Konstantin, nije htio napasti Bari, smatrajući da ga neće uspjeti osvojiti zbog nedovoljnih vlastitih kopnenih snaga pa je zbog toga potaknuo Bazilija da se obrati na papu i cara.

Pri tome treba uzeti u obzir da Konstantin na svaki način želi prikriti činjenicu da je opsadu Barija započeo Ludovik II., a ne Konstantinov djed Bazilije I. Zbog toga je i došlo do nespretnog povezivanja događanja oko Dubrovnika i Barija: po Konstantinu bi Bazilije najprije pomogao Dubrovniku, a onda nastavio akcijama bizantske mornarice oko Barija, i tek kad je utvrdio da ga bez kopnene pomoći neće moći osvojiti, obratio se na Ludovika i papu da i oni pomognu s kopnene strane opsadu Barija, koju je bizantska mornarica provodila s morske strane. Konstantin je nadalje pod svaku cijenu želio zataškati činjenicu da su zapravo franačko-langobardske snage osvojile Bari 871. god. i da je do prijelaza Barija u vlast Bizanta došlo kasnije, tek 875. Konstantin je u pogledu osvajanja Barija posve jasan, ali to ne znači da govori istinu. On priča da je Bizant osvojio Bari uz pomoć slavenskih vojnih snaga, Ludovika II. i pape. Konstantinovo izvješće, koje sadrži neke vrlo značajne podatke o narodima i plemenima na istočnoj obali Jadrana, napisano je tendenciozno (jer veliča ulogu Bazilija I. i umanjuje doprinos Ludovika II.) i zbog njegova zbrkanog načina pisanja ne može dati posve zadovoljavajući odgovor na pitanje, koje smo upravo postavili.

²⁹⁵ PERTUSI, 98, 36. Usp. PERTUSI, 46, gdje autor donekle nepotrebno diskutira o razlozima, zašto je Konstantin uporabio ovaj glagol.

6. Zbog toga se moramo poslužiti jednim zapadnoeuropskim vrelom, Hincmarom, reimskim nadbiskupom, koji je kao suvremenik događaja, kojima se bavimo, bilježio vrlo savjesno sve ono što je smatrao važnim i pri tome nastojao biti što objektivniji. Riječ je, dakle, o prvorazrednom vrelu.

Pod 869. godinom Hincmar bilježi da je u Rimu vladalo uvjerenje²⁹⁶ da franačkoj vojsci kod Barija stiže 200 bizantskih brodova. Nešto dalje u tekstu, još uvijek pod godinom 869., on priča, kako je pod Bari stiglo 400 bizantskih brodova. Ove je vijesti spomenuo npr. još 1853. god. Dümmler,²⁹⁷ 1904. god. Gay,²⁹⁸ a od naših pisaca npr. 1925. god. Šišić. Svi ti i drugi autori došli su do zaključka, da je Bizant poslao dvije pomorske ekspedicije, jednu 867., a drugu 869. god. Prva bi se sastojala od 100 (odnosno 200), a druga od 400 brodova.

Te Hincmarove vijesti treba ponovno pažljivo proučiti, i to osobito onu drugu o 400 brodova. Hincmar piše:

*Interea Basilius, quem Michael, Graecorum imperator, sibi in consortem imperii asciverat, eundem Michaellem dolo interfecit et imperium sibi ascivit. Qui patricium suum ad Baram cum 400 navibus miserat, ut et Hludowico contra Sarracenos ferret suffragium et filiam ipsius Hludowici a se desponsatam de eodem Hludowico susciperet et illi in coniugio sibi copulandam duceret. Sed quadam occasione interveniente, displicuit Hludowico dare filiam suam patricio; unde patricius molestatus Corinthium rediit.*²⁹⁹ (U međuvremenu je Bazilije, kojeg je bizantski car Mihajlo, sebi pridružio kao sucara, prijevorno ubio Mihajla i preuzeo carsku vlast. On je svoga patricija poslao s 400 brodova do Barija da bi pomogao Ludoviku protiv Saracena i preuzeo Ludovikovu kćerku, zaručenu za Bazilija, te je njemu doveo da bi se s njom oženio. Ali, zbog neke okolnosti, do koje je u međuvremenu došlo, odustao je Ludovik dati patriciju svoju kćerku pa se patricij nezadovoljan zbog toga vratio u Korint).

Smatramo, da ovaj Hincmarov odlomak treba tumačiti drukčije nego do sada. S *interea*, "u međuvremenu", Hincmar želi istaći da je na tom mjestu zabilježio podatke, koji se ne odnose na vrijeme koje upravo bilježi, tj. na 869. god., nego da je riječ o nekim ranijim događajima, koje sada objedinjuje na jednom mjestu. On želi reći da je nešto ranije – a sigurno znamo da pri tome misli na drugu polovicu 867. god. – Bazilije maknuo s prijestolja dotadašnjeg cara Mihajla III. i prigrabio carski naslov i nakon toga poslao svog patricija sa 400 brodova da pomogne Ludoviku II. pri osvajanju Barija i da preuzme Ludovikovu kćerku zbog ženidbe, ali da je tom prigodom došlo do prekida pregovora o ženidbi jer je Ludovik II. odustao pa se bizantski patricij s brodovljem oneraspoložen povukao prema Korintu.

²⁹⁶ Annales Bertiniani, 481.

²⁹⁷ DÜMMLER, 401.

²⁹⁸ GAY, 87 i d.

²⁹⁹ Annales Bertiniani, 485.

Po svemu se vidi da ovdje Hincmar ne izvješćuje o događajima u 869. god., već u 867./868. god., za koje je očito saznao tek u 869. god. i zbog toga bio prisiljen da ih zapiše pod godinom 869. Uostalom, tu okolnost da je riječ o ranijim događajima potvrđuje ne samo uvodna riječ *interea*, nego i činjenica da je Bazilije postao carem u drugoj polovici 867. god.

Nasuprot tomu, vijest o slanju 200 bizantskih brodova odnosi se doista na 869. god., kada je Lotar, Ludovikov brat, boravio u Rimu u povodu svoje želje da mu papa Hadrijan omogući da se riješi svoje druge žene Teutberge i da se vrati prvoj ženi Waldradi.

Drugim riječima, Hincmar je pod 869. god. zabilježio vijest da je bizantska flota od 200 brodova stizala te godine u pomoć franačkoj vojsci pod Barijem i, dodatno, da je pod istom 869. god. zabilježio drugu vijest o tome da je 867. god. Mihajla III. svrgnuo s vlasti Bazilije, koji je nakon toga, 868. god., poslao pod Bari 400 brodova.

Dakle, ovime su potvrđene vijesti Konstantina Porfirogeneta da je koncem 867. ili u prvoj polovici 868. god. u Jadran uplovila bizantska vojna mornarica u jačini od 100 brodova. Razliku prema Hincmarovoj vijesti o 400 brodova treba pripisati vremenskoj i prostornoj udaljenosti po načelu *fama crescit eundo*. Nadalje, potvrđena je i Konstantinova vijest o dvije bizantske pomorske intervencije na Jadranu, samo što Hincmar na oba mjesta pod god. 869. govori o Bariju i zanemaruje okolnost da se prva bizantska intervencija odnosila na Dubrovnik, a druga na Bari.

Drugim riječima, Hincmar potvrđuje Konstantinove vijesti o *dvije* intervencije bizantske flote. S obzirom na činjenicu da je Hincmar živio u Reimsu, dakle daleko od Jadrana, razlike od Konstantinovih vijesti ne bi trebale biti nepremostiva zapreka da se i njegove vijesti prihvate kao korisna dopuna onome što javlja Konstantin.

I još nešto. U borbi protiv Saracena na Jadranu franački vladar Ludovik II. imao je posve drukčije planove od Bazilija. Obojica su bili složni samo utoliko, što su i jedan i drugi htjeli izbaciti Saracene iz Jadrana, pa je to razlog zašto su bili "saveznici" – ali su pri tome obojica živo željeli da drugi "partner" prođe što lošije. Zbog toga je i namjera da se obje carske obitelji povežu i bračnim vezama bila više nego krhka i nije čudno da se nije ostvarila. Ako je uopće bilo ikakve volje s obje strane, to je moglo biti samo u početku "savezništva", dakle u vrijeme dolaska Bazilija na carsko prijestolje. To je još jedan dodatni dokaz ispravnosti naše analize, po kojoj se vijest o 400 bizantskih brodova, u kojoj piše Hincmar, odnosi na 867./868. god., a ne na 869. god., tj. na godinu, pod kojom su ti događaji zapsani.

Što je, dakle, radila Orifina flota koncem 867. i početkom 868. god. kada je uplovila u Jadran i utvrdila da pred Dubrovnikom više nema saracenske flote? Čini se da ne bi trebalo biti sumnje da je prigoda iskorištena da se ojača bizantska vlast nad istočnom jadranskom obalom. Još od 842./848. god. Bizant je već imao jezgro teme Dalmacije u Zadru, kao što smo to ranije dokazali.³⁰⁰ Orifa je nedvojbeno dobio za-

datak da brzom "šetnjom" duž obale uspostavi bizantsku vlast nad dalmatinskim gradovima i otocima (Krk, Osor, Rab, Trogir i Split) i da tako ostvari bitno proširenje teme Dalmacije. Hrvatska je tom prigodom najvjerojatnije dobila onaj položaj, kakav su u 11. stoljeću uživale tzv. toparhije, tj. položaj načelno samostalne države, koja je priznavala Bizantu odlučujući utjecaj na svoju vanjsku, a neizravno i unutrašnju politiku.³⁰¹

Da je tome tako, vidi se i po vijestima Konstantina Porfirogeneta o drugoj intervenciji na Jadranu u god. 869., kada bizantska mornarica kod opsade Barija zahtijeva pomoć od Hrvata i ostalih naroda i – odvojeno – od dalmatinskih gradova, za koje se kaže da su svi oni došli "po carevoj zapovijedi", što se, karakteristično, ne spominje u tom obliku za savezničke narode (Hrvate, Srbe itd.).

7. U 9. stoljeću dolazi do neobične paralelne pojave naziva Hrvati i Slaveni.

God. 840. Trpimir je *dux Croatorum*,³⁰² a učeni benediktinac Gottschalk naziva ga u svom pouzdanom izvješću *rex Sclavorum*.³⁰³ God. 865/866. Domagoj je *Sclavorum princeps*,³⁰⁴ god. 870. papini legati uhvaćeni su a *Sclavis*,³⁰⁵ god. 872. *praedones Sclavi* napadaju mletačke lađe,³⁰⁶ god. 875. *Sclavorum pessime gentes et Dalmacianorum* (tj. Slaveni i stanovnici dalmatinskih gradova) pljačkaju Istru,³⁰⁷ 878. god. Zdeslav iz roda Trpimirovića *Sclavorum ducatum arripuit*,³⁰⁸ papa Ivan VIII. piše 879. god. istom vojvodi i titulira Zdeslava *glorioso comiti Sclavorum*,³⁰⁹ a iste godine ubije ga *Sclav* Branimir.³¹⁰ Prema sačuvanim natpisima Branimir je *dux Sclavorum*,³¹¹ odnosno *dux [S]clavitnorum*,³¹² ali i *comes* i *dux Croatorum*.³¹³ Usput rečeno, neobično je što papa Ivan VIII. u opetovanim pismima spominje Branimira kao *princeps*,³¹⁴ *dilectus filius Branimir* i *ex-*

³⁰⁰ MARGETIĆ 1993, 47-51; ISTI 1996, 270-276.

³⁰¹ MARGETIĆ 1982, 39-46.

³⁰² CD I, 4, br. 3 = Doc. 3-6, br. 2.

³⁰³ KATIĆ, 9.

³⁰⁴ IVAN ĐAKON, 118; Doc. 364, br. 181/3.

³⁰⁵ Doc. 361, br. 181/1.

³⁰⁶ IVAN ĐAKON, 120; Doc. 365, br. 181/4.

³⁰⁷ IVAN ĐAKON, 122; Doc. 366, br. 182/6.

³⁰⁸ IVAN ĐAKON, 125; Doc. 373, br. 185.

³⁰⁹ CD I, 12, br. 9.

³¹⁰ IVAN ĐAKON, 126; Doc. 374, br. 187.

³¹¹ DELONGA, 207, br. 174.

³¹² DELONGA, 258, br. 228.

³¹³ DELONGA, 166, br. 130.

³¹⁴ CD I, 13, br. 10.

³¹⁵ CD I, 14, br. 11.

cellentissimus vir Barnimer,³¹⁵ *gloriosus comes et dilectus filius noster*,³¹⁶ ali ne dodaje ni *Croatorum* ni *Sclavorum*. God. 892. Muncimir se naziva *dux Croatorum*,³¹⁷ a na prijelazu 9. i 10. stoljeća natpis govori o nekom *dux Hroator(um)*,³¹⁸ vjerojatno sinu Držislava, kojeg isti natpis naziva *dux magnus*. God. 812. duždjev sin na povratku iz Carigrada zarobljen je pri pokušaju prelaska hrvatske granice, *Chroatorum fines*,³¹⁹ god. 925. u zaključcima prvoga splitskog sabora spominju se *rex et proceres Croatorum*,³²⁰ iste godine papa Ivan X. piše *dilecto filio Tamisclao, regi Crovatorum*,³²¹ a 928. god. spominje se mir *inter Bulgaros et Croatos*.³²²

U 9. stoljeću poznati su ovi hrvatski vladari: Mislav – Trpimir – Domagoj – Zdeslav – Branimir – Muncimir.

Prema vrlo pouzdanim vijestima Ivana Đakona Domagojeve je sinove potjerao iz Hrvatske Zdeslav i "prigrabio vojvodstvo Slavena" (*Sclavorum ducatum*), a Zdeslava je ubio *Slaven* Branimir. Smatramo da ne bi smjelo biti dvojbe u to da se ni prijelaz vlasti od Trpimira na Domagoja i onaj od Branimira na Muncimira nije dogodio na miran način. U 9. stoljeću Trpimirova dinastija zamijenjena je, dakle, dva puta vladarima, koji nisu bili Trpimirovići pa je zato više nego vjerojatno da se i prijelaz vlasti od Trpimira na ne-Trpimirovića Domagoja i od ne-Trpimirovića Branimira na Trpimirovića Muncimira odigrao isto tako burno i žestoko kao što se to dogodilo prigodom prijelaza vlasti od ne-Trpimirovića Domagoja na Trpimirovića Zdeslava i od ovog potonjeg na ne-Trpimirovića Branimira. Malo je vjerojatno da se u dva upravo spomenuta slučaja smjena vlasti odigrala na miran način.³²³

Ne treba čuditi da se u prijelaznom razdoblju (za Trpimira i Branimira) pojavljuju oba naziva. Riječ je o dvoslojnoj vladajućoj eliti pa je bila samo stvar oportuniteta u određenom trenutku naglasiti jedan ili drugi element. To kolebanje dokazuje da je već s Trpimirom borba dvaju slojeva otpočela, a upravo iz papinih pisama saznajemo realan odnos jednog i drugog elementa vladajuće elite.

³¹⁶ CD I, 18, br. 14.

³¹⁷ CD I, 22, br. 20.

³¹⁸ DELONGA, 108, br. 73.

³¹⁹ IVAN ĐAKON, 132; Doc. 388, br. 197/1.

³²⁰ CD I, 30, br. 23.

³²¹ CD I, 33, br. 24.

³²² CD I, 36, br. 26.

³²³ ŠIŠIĆ 1925, 344 ne sumnja na nasilnu promjenu vladara od Trpimira na Branimira, a za promjenu od Branimira na Muncimira oko 892. kaže: "Ako ga (Muncimira) je prijesto zapao narodnim izborom, onda je vjerojatnije, da se ta promjena dogodila mirno, a ne silom". Iz razloga, navedenih u tekstu, čini nam se mnogo vjerojatnije, da je do promjene došlo nasilno. Ne možemo se oteti dojmu, da je Šišićeva stilizacija više nego oprezno sastavljena i da on drugu mogućnost nema manje u vidu - a možda čak i više - od prve.

U borbi dvaju vladajućih slojeva, Slavena i Hrvata, pobijedio je na prijelazu 9. i 10. stoljeća sloj potomaka Hrovata, tako da se u 11. stoljeću kraljeve naziva *reges Croatorum*, a državu *regnum Croatiae*, od sredine 11. stoljeća *regnum Croatiae et Dalmatiae*.

O porijeklu dijela vladajućeg sloja u Hrvatskoj u 9. stoljeću mnogo smo pisali od 1977. do 1995. god. i pokušali nakon intenzivnih višegodišnjih istraživanja dokazati da seobe Hrvata iz Bijele Hrvatske u Dalmaciju početkom 7. stoljeća nije bilo, već da je u perturbacijama u avarskoj državi sredinom 7. stoljeća kada je (o. 630. god.) nasilnim putem nestalo Prvog avarskog kaganata i uz pomoć bugarskog vladara Kuvrata-Krovata došlo do osnivanja Drugog avarskog kaganata.

Podrijetlo druge komponente etnogeneze hrvatskoga naroda, Slavena, nije u literaturi još dobilo ni izdaleka zadovoljavajući odgovor. Dosad predložene hipoteze ne zadovoljavaju. Smatramo da će tom problemu trebati posvetiti još mnogo istraživanja i diskusije.

Literatura

AMARI – M. Amari, *Storia dei Musulmani di Sicilia*, I, Firenze, 1854.

ANČIĆ – M. Ančić, *Hrvatska u karolinško doba u: Hrvati i karolinzi*, Split, 2000.

ANNALES BERTINIANI – MGH, SS I.

ANTOLJAK – S. Antoljak, *Obnovljeno i nadopunjeno tumačenje jednoga pasusa u 30. glavi Porfirogenetova De Administrando Imperio*, Godišen Zbornik, Filozofski fakultet na Univerzitetu, 5.6, Skopje, 1979/1980.

BABIĆ – I. Babić, *Starokršćanski ulomci u Trogiru, prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 25, Split, 1986.

BARTOLINI – E. Bartolini, *I Barbari*, Milano, 1970.

BUDAK 1990 – N. Budak, *Die südslawischen Ethnogenesen an der östlichen Adriaküste im frühen Mittelalter u: Typen der Ethnogenesen unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, Teil 1, ur. H. Wolfram i W. Pohl, Wien.

BUDAK 1994 – N. Budak, *Prva stoljeća Hrvatske*, Zagreb.

BUDAK 1995 – N. Budak, *Tumačenje podrijetla Hrvata i najstarije povijesti Hrvata u djelima srednjovjekovnih pisaca u: Etnogeneza Hrvata*, Zagreb, 1995. (ur. N. Budak).

BUDAK 2003 – N. Budak, *Hrvati u ranom srednjem vijeku u: Povijest Hrvata*, Prva knjiga, Srednji vijek, Zagreb.

BURY – J. B. Bury, *The Treatise De Administrando Imperio*, *Byzantinische Zeitung*, 15, 1906.

CARILE-FEDALTO – A. Carile-G. Fedalto, *Le origini di Venezia*, Bologna, 1978.

- CD – Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae), sv. I., Zagreb, 1967., ed. J. Stipišić i M. Šamšalović; sv. II. i dalje, Zagreb, 1904. i dalje, ed. T. Smičiklas.
- CDB – Codice diplomatico Barese a. c. di G. B. Nitto de Rossi e Francesco Nitti di Vito, I, Bari, 1897. i d.
- CHABOT – J. B. Chabot, Chronique de Michel Le Syrien, patriarche d'Antioche (1166-1199), Tome II, Paris, 1901.
- CHRONICA S. BENEDICTI - MGH, SS, III.
- CODEX IUSTINIANUS – u: Corpus iuris civilis, 17. izd., rec. P. Krüger, Berolini, 1929.
- CONVERSANO – Chartulario del Monastero di S. Benedetto di Conversano, a c. di Domenico Morea, Montecassino.
- DABINOVIĆ – A. Dabinović, Prilozi za proučavanje postanka ugovora godine 1102, pacta conventa i trogirске diplome, Mjesečnik, 63, 1937
- DAI – Vidi: Dvornik.
- DARROUZÈS – J. Darrouzès, Listes épiscopales du concile de Nicée (787), Revue des études byzantines, 33, Paris, 1975.
- Doc. – F. Rački, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia, Zagreb, 1877.
- DÖLGER F. Dölger, Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden, München, 1931.
- DÜMMLER – E. Dümmler, Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien (549-928), Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Classe der Kais. Akad. der Wiss., 20, Wien, 1886.
- DUCHESNE – L. Duchesne, Le Liber pontificalis, Paris, 1885.
- DVORNIK – F. Dvornik, Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio, vol. II, London, 1962.
- EWIG – E. Ewig, Udaljavanje papinstva od Carstva i njegovo približavanje Francima u: H. Jedin, Velika povijest Crkve, Treći svezak, Srednjovjekovna crkva, Zagreb, 1971.
- FARLATI – D. Farlati, Illyricum sacrum, IV, Venetiis, 1769.
- FERJANČIĆ 1959 – B. Ferjančić, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom III, Beograd.
- FERLUGA 1957 – J. Ferluga, J. Ferluga, Vizantiska uprava u Dalmaciji, Beograd.
- FERLUGA 1978 – J. Ferluga, L'amministrazione bizantina in Dalmazia, Venezia.
- GAY – J. Gay, L'Italie méridionale et l'Empire byzantine depuis l'avènement de Basile Ier jusqu'à la prise de Bari par les Normands 867-1071, Paris, 1904; cit. prema tal. prijevodu G. Gay, L'Italia meridionale e l'impero bizantino dall'avvento di Basilio I alla resa di Bari ai normanni (867-1071), Firenze, 1911.
- GOLDSTEIN 1984 – I. Goldstein, Ponovno o Srbima u Hrvatskoj u 9. stoljeću, Historijski zbornik, 37, Zagreb.

- GOLDSTEIN 1992 – I. Goldstein, Bizant na Jadranu, Zagreb.
- GOLDSTEIN 1995 – I. Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Zagreb.
- GOLDSTEIN 1997 – I. Goldstein, Između Bizanta, Jadrana i srednje Europe u: Hrvati i Europa, kultura, znanost i umjetnost, sv. I, Zagreb.
- GOLDSTEIN 2003 – I. Goldstein, Hrvati, hrvatske zemlje i Bizant, Zagreb.
- GRAFENAUER 1952 – B. Grafenauer, Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata, Historijski zbornik, 5, Zagreb.
- GRAFENAUER 1955 – B. Grafenauer, Sklabarhontes = "gospodari Slovanov" ali "slovenski knezi", Zgodovinski časopis, 9, Ljubljana.
- GRÉGOIRE 1945 – H. Grégoire, L'origine et le nom des Croates et des Serbes, Byzantion, 17.
- GRÉGOIRE 1966 – H. Grégoire, The Amorians and Macedons 842-1025 u: The Cambridge Medieval History, vol. IV, part II, Cambridge.
- HAUPTMANN – Lj. Hauptmann, Dolazak Hrvata u: Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskoga kraljevstva, Zagreb, 1925.
- HSM – Vidi Klaić, 1967.
- IVANIŠEVIĆ – M. Ivanišević, Trogir u povijesnim izvorima od 438. do 1097. godine, Mogućnosti, god. XXVI, 10-11, Split, 1980.
- KASER – M. Kaser, Römische Rechtsgeschichte, Göttingen, 1967.
- KATIČIĆ 1985 – R. Katičić, Die Anfänge des kroatischen Staates u: Die Bayern und ihre Nachbarn, Teil I, ed. H. Wolfram – A. Schwarz, Wien.
- KATIČIĆ 1987 – R. Katičić, Filološka razmatranja uz izvore o začecima hrvatske države, Starohrvatska prosvjeta, ser. III., sv. 16, Split.
- KATIČIĆ 1987a – R. Katičić, Vetustiores ecclesiae spalatinensis memoriae, Starohrvatska prosvjeta, serija III, svezak 17, Split.
- KATIČIĆ 1997 – R. Katičić, O podrijetlu Hrvata u: Hrvatska i Europa, Sv. I, ur. I. Supićić, Zagreb.
- KATIČIĆ 2003 – R. Katičić, Ime, podrijetlo i jezik Hrvata (Etnogeneza hrvatskoga naroda u: Povijest Hrvata, prva knjiga, Srednji vijek).
- KATIČIĆ 2003a – R. Katičić, Toma Arhidakon i njegovo djelo u: Toma Arhidakon.
- KATIĆ – L. Katić, Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira, Zagreb, 1931.
- KLAIĆ 1967 – N. Klaić, Historia Salonitana Maior, Beograd.
- KLAIĆ 1971 – N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb.
- KLAIĆ 1984 – N. Klaić, O problemima stare domovine, dolasku i pokrštenju Dalmatinskih Hrvata, Zgodovinski časopis, 38, br. 4, Ljubljana.
- KLEINCLAUSZ 1902 – A. Kleinclausz, L'empire carolingien, Paris.
- KLEINCLAUSZ 1904 – A. Kleinclausz, La lettre de Louis II à Basile le Macédonien, Moyen Age, t. XVII.

- KODER – J. Koder, Zu den Archontes der Slaven in De administrando imperio, 29, 106-115, Wiener Slavistisches Jahrbuch, Band 29, Wien, 1983.
- KOŠČAK – V. Koščak, Pripadnost istočne obale Jadrana do Splitskih sabora 925-928, Historijski zbornik, 33-34, Zagreb, 1980.-1981.
- LONČAR – M. Lončar, Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature, Diadora, 14, Zadar, 1992.
- MARGETIĆ-GROZDANIĆ – L. Margetić-V. Grozdanić, Društvo, elita, mit – kazneno-pravni aspekti (primjer Dekaloga), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 52, br. 1, 2002.
- MARGETIĆ 1977 – L. Margetić, Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, Zbornik Historijskog zavoda JAZU, 8, Zagreb.
- MARGETIĆ 1982 – L. Margetić, Kekaumenos Dobronja – ein kroatischer Herrscher des XI. Jahrhunderts, Zbornik radova Vizantološkog instituta, XXI, Beograd.
- MARGETIĆ 1983 – L. Margetić, Marginalije uz rad V. Koščaka "Pripadnost istočne obale ...", Historijski zbornik, 36, Zagreb.
- MARGETIĆ 1983a – L. Margetić, Histrica et Adriatica, Trieste.
- MARGETIĆ 1985 – L. Margetić, Još o dolasku Hrvata, Historijski zbornik, 38, Zagreb.
- MARGETIĆ 1988 – L. Margetić, Još o pitanju dolaska Hrvata, Zgodovinski časopis, 42.
- MARGETIĆ 1990 – L. Margetić, O nekim pitanjima naše ranosrednjovjekovne povijesti, Zgodovinski časopis, 44, Ljubljana.
- MARGETIĆ 1990a – L. Margetić, Rijeka Vinodola Istra, Rijeka.
- MARGETIĆ 1991 – L. Margetić, "Provincijalni arhonti" Taktikona Uspenskoga (s osobitim obzirom na arhonta Dalmacije), Zbornik radova Vizantološkog instituta, Beograd, 29-30.
- MARGETIĆ 1992 – L. Margetić, Neka pitanja boravka Langobarda u Sloveniji, Arheološki vestnik, 43, Ljubljana.
- MARGETIĆ 1992a – L. Margetić, Ivo Goldstein, Bizant na Jadranu, Historijski zbornik, 45, Zagreb.
- MARGETIĆ 1993 – L. Margetić, Bilješke uz Trpimirovu ispravu (CD I, 3-8), Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, XXX, Split.
- MARGETIĆ 1994 – L. Margetić, Historia Salonitana i Historia Salonitana Maior – neka pitanja, Historijski zbornik, 47, Zagreb.
- MARGETIĆ 1994a – L. Margetić, Još o vijestima Konstantina Porfirogeneta o dolasku Hrvata, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 36.
- MARGETIĆ 1995 – L. Margetić, O novopronađenom rukopisu Mošćeničkog statuta, Anales, 6, Koper.
- MARGETIĆ 1995a – L. Margetić, I. Goldstein, Hrvatski rani srednji vijek, Historijski zbornik, 48, Zagreb.

- MARGETIĆ 1995b – L. Margetić, O kartularu samostana sv. Krševana u Zadru, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Zadar.
- MARGETIĆ 1995c – L. Margetić, Neka pitanja etnogeneze Hrvata, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, 28, Zagreb.
- MARGETIĆ 1998 – L. Margetić, Neka državnopravna pitanja odnosa Hrvatske prema Splitu u ranom srednjem vijeku, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split, 87-89.
- MARGETIĆ 2001 – L. Margetić, "Dolazak Hrvata" – "Ankunft der Kroaten", Split.
- MARGETIĆ 2002 – L. Margetić, Najnovija literatura o tzv. seobi Hrvata, Rad, 485, Zagreb.
- MARGETIĆ 2003 – L. Margetić, Povezanost strukturne hrvatskog društva i političkih odnosa u srednjem vijeku, Rad 487, Zagreb.
- MEYER – P. M. Meyer, Juristische Papyri, Berlin, 1920.
- MGH – Monumenta Germaniae Historica, – SS – Scriptores.
- MITTEIS – L. Mitteis, Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde, II, II Hälfte, Leipzig-Berlin, 1920.
- MONTICOLORO – G. Monticolo, Cronache veneziane antiquissime, I, Roma, 1890.
- MURATORI – L. A. Muratori, Scriptores rerum italicarum (1723-1751) = RIS
- MÜHLBACHER – E. Mühlbacher, Die Datierung der Urkunden Lothar I, Sitzungsberichte der Phil.hist. Classe der k. k. Wiener Akademie, 85, 1977.
- NOVAK – G. Novak, Uprava i podjela stanovništva u kasnorimskim gradovima Dalmacije, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1, 1951.
- OSTROGORSKI – G. Ostrogorski, Historija Vizantije, Beograd, 1959.
- PAVAO ĐAKON – v. Bartolini.
- PERTUSI – A. Pertusi, Costantino Porfirogenito, De Thematibus, Città del Vaticano, 1952.
- POHL 1985 – W. Pohl, Das Awarenreich und die "kroatischen" Ethnogenesen u: Die Bayern und ihre Nachbarn, Teil 1, ur H. Wolfram i A. Schwarcz, Wien.
- POHL 1988 – W. Pohl, Die Awaren, Ein Steppenvolk in Mitteleuropa, 567-822 n. Chr., München. Usp. i Zweite, aktualisierte Auflage, München, 2002.
- POHL 1995 – W. Pohl, Osnove hrvatske etnogeneze, Avari i Slaveni = Grundlagen der kroatischen Ethnogenese: Awaren und Slawen u: Etnogeneza Hrvata, ur. Neven Budak, Zagreb.
- POUPARDIN – R. Poupardin, La lettre de Louis II à Basile le Macédonien, Moyen Age, T XVII, 1904.
- PRAGA – G. Praga, Lo "scriptorium dell'abbazia benedettina di San Grisogono in Zara", Archivio storico per la Dalmazia, vol. VII, 1929; VIII, 1930; IX, 1931.
- SUIĆ – M. Suić, Ocjena radnje L. Margetića "Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaška Hrvata", Zbornik Historijskog zavoda, 8, Zagreb, 1977.

ŠIŠIĆ 1914 – F. Šišić, *Genealoški prikaz o hrvatskoj narodnoj dinastiji*, Vjesnik Histo-rijskog arheološkoga društva, Zagreb.

ŠIŠIĆ 1925 – F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb.

ŠTIH 1987 – P. Štih, *Karantanija – stara domovina Hrvatov?*, *Zgodovinski časopis*, 41, Ljubljana.

ŠTIH 1989 – P. Štih, *K polemici o vprašanju časa prihoda Hrvatov*, *Zgodovinski časopis*, 43.

TEOFAN – Theophanis Chronographia, rec. C. de Boor, Lipsiae, 1883.

THEOPH. CONT. – Theophanes Continuatus, izd. I. Bekkerus, Bonnae, 1838.

TOMA – Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski. O. Perić, Split, 2003.

TREMITI – *Codice diplomatico del monastero beneditino di S. Maria di Tremiti (1005-1237)* a c. di A. Petrucci, Roma, 1960.

TRINCHERA – F. Trinchera, *Syllabus graecorum membranarum*, Napoli, 1865.

S A Ž E T A K

Autor analizira argumentaciju i zaključke najnovijih radova o nekim pitanjima najstarije hrvatske povijesti vodećih autoriteta na tom znanstvenom području (Goldstein, Budak, Katičić, Pohl) u želji da diskusijom s tamo iznesenim stajalištima ponudi pokušaj unapređivanja spoznaja o tom problemu za koji je Pohl u radu objavljenom 1995. god. s pravom rekao da je "vjerojatno jedno od najproblematičnijih pitanja rane povijesti srednje i jugoistočne Europe o kojem se ujedno i najviše raspravljalo". Pri tome je autor ovoga rada pri diskusiji u prvom redu uzeo u obzir radove Katičića, Budaka, Goldsteina i Pohla u zborniku *Etnogeneza Hrvata iz 1995.*, radove Katičića i Goldsteina u *Zborniku Hrvatska i Europa iz 1997. god.*, rad Pohla *Die Awaren iz 2002. god.* (s tekstom iz 1988.) te radove Goldsteina i Margetića iz 2003. god.

1. Pitanje tzv. dolaska Hrvata.

U pitanju dolaska Hrvata Goldstein, Budak i Katičić slijede klasičnu teoriju povezanosti Slavena potkraj 6. stoljeća s nešto kasnijim dolaskom Hrvata u prvoj polovici 7. stoljeća. Hrvati bi u to vrijeme došli u Dalmaciju približno iz područja današnje južne Poljske.

Pohl je 1995. god. tj. u tekstu koji izražava dosad vremenski najnovije njegovo stajalište izrazio mišljenje da su "pretorijanci", zaštitna četa kneza Borne, bili možda nazivani "hrvati" pa je od njih kasnije preuzeo njihov vladar, a onda je to ime postupno prešlo na ime naroda. Pohlova se konstrukcija temelji na hipotezi, da bi navodno Bornini pretorijanci možda nosili ime "hrvat". Za tu hipotezu nema ni izravnih ni neizravnih dokaza pa čak ni indicija.

Margetić je u diskusiji sa stajalištem Goldsteina, Katičića i Budaka upozorio na to, da ti autori nisu uzeli u obzir dobro argumentiranu tezu Kronsteina i Pohla da za postojanje tzv. Bijele Hrvatske u Poljskoj nema dokaza, a u radu iz 2003. god. Katičić je oprezno izrazio neku vrstu eventualnog pristanka na tu tezu napisavši da se "o tome može razmišljati i tako".

Margetić je iznio tezu po kojoj je u borbi za prevlast unutar Prvoga avarskog kaganata, do koje je oko 630. god. došlo među raznim plemenima vladajućeg sloja pobijedila probizantska grupacija nekoliko plemena turkijske provenijencije čija su imena sačuvana u radu Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio* (DAI), tj. petero braće Klukas, Lovelos, Kozencis, Muhlo i osnovala Drugi avarski kaganat – za razliku od izrazito neprijateljske politike vladajućeg sloja Prvog avarskog kaganata. Čini se vrlo prihvatljivom misao da je u toj borbi dvaju skupina unutar vladajućeg sloja pobijedila probizantska grupacija zato, što joj je kao pripomoć poslao jednu vojnu jedinicu ("pleme") Kuvrat-Krovat, probizantski orijentirani vladar Velike Bugarske (približno današnje Ukrajine). U čast Kuvrat-Krovata ta se vojna jedinica nazivala po njemu, tj. "Hrovati", pa se zbog toga čitav pobjednički savez tih plemena nakon pobjede nazvao Hrovati. Trajanje tog Drugog avarskog kaganata – najsjašnjeg doba avarske države – bilo je vrlo kratko (o. 630. do o. 675. god.). Ono je srušeno dolaskom u Panoniju novog naroda mongoloidne provenijencije, koje je osnovalo Treći avarski kaganat i trajalo sve do Karla Velikog. Taj novi vladajući sloj potisnuo je Hrovate na rubna područja avarske države (današnje Poljske, Češke, Austrije, Slovenije i Hrvatske). Samo u današnjoj Hrvatskoj taj je sloj poslužio pri etnogenezi naroda pod imenom Hrvati.

Bilo kakvu vezu tih Hrovata-Hrvata s nekim drugim ranijim plemenskim savezom ili savezima definitivno je srušio Katičić, dokazavši da je osnovica tog imena *Hr'*, a ne *Hor'*. Time je otpala mogućnost – koja i prije Katičića nije bila drugo nego puka mogućnost, ali ne i bilo kakva vjerojatnost – povezanosti dvaju osobnih imena Hor-ata, poznatih iz natpisa grada Tanaisa iz 2./3. stoljeća n. e., jer je osnova tih osobnih imena *Hor'*, a ne *Hr'*.

2. Novije "bugarske hipoteze" o dolasku Hrvata.

Među važnijim teorijama o dolasku Hrvata, Katičić i Budak spominju "bugarsku hipotezu", ali, čini se, pod tim nazivom misle na hipoteze koje se međusobno razlikuju. Ono, što Katičić razumijeva pod "bugarskom" hipotezom, odnosi se nedvojbeno na Pohl-ovo isticanje velikih, često upravo iznenađujućih paralela i sličnosti bugarske i hrvatske narodne tradicije, osobito priče o petero braće i sl. Nasuprot tomu, Budak pod bugarskom hipotezom razumijeva nešto posve drugo, jer je spominje odvojeno od Pohl-Kronsteinerove teorije i to kao teoriju, koja joj je vremenski prethodila. Nije nemoguće da Budak misli na teoriju Grégoire-a iz sredine 20. stoljeća, koji doista na

zanimljiv i inspirativan način pronalazi i ističe mnoge frapantne sličnosti koje su ga navele na nedvojbeno pretjerano povezivanje bugarske i hrvatske tradicije. Po Budaku, u skladu s tom starijom teorijom, moglo bi se traženje podrijetla Hrvata "usmjeriti i prema istraživanju bugarske tradicije".

U ovome radu Margetić zastupa tezu da je do Drugog avarskog kaganata došlo razračunavanjem unutar avarske države u kojem je bugarski vladar Kuvrat-Krovat dao nešto veću pomoć, nego što je to Margetić zastupao 1995. god. (vidi prethodnu točku). Ali i ovako koncipirana Margetićeva teza ne ulazi u sklop "bugarskih hipoteza", jer je po njoj riječ o unutarnjoj borbi unutar avarskog kaganata.

Uostalom, "bugarska hipoteza" ne čini se dobro izabranim nazivom ni za jednu od dosad iznesenih teza, osim možda za zastarjelu Grégoireovu koncepciju.

3. Saveznički odnosi pristiglih Slavena odnosno Hrvata.

U svojim ranijim radovima iz 1985. i 1987. god. Katičić zastupa tezu da je ratničko pleme Hrvata došlo u Dalmaciju početkom 7. stoljeća, pobijedilo Avare, sklopilo s Bizantom *foedus* i nakon toga uspješno odbijalo neprijatelje Bizanta. Goldstein, Budak i Pohl skloniji su donekle sličnoj tezi, po kojoj bi sva pristigla plemena, a ne samo Hrvati, dolaskom u Dalmaciju uredila ugovorom svoje odnose s dalmatinskim gradovima.

Autor daje kritične primjedbe na takva stajališta.

4. Avarsko-slavenski poraz pod Carigradom 626.

U radu se dokazuje da je opsada Carigrada 626. god. bila samo avarska taktička diverzija, kojom se željelo iskoristiti odsutnost cara Heraklija, koji je na dalekom istočnom frontu vodio žestoke ratne operacije protiv Perzije. Heraklije je shvatio da se ne radi ni o kakvoj stvarnoj opasnosti za glavni grad pa se zbog toga nije vratio iz istočne bojišnice niti je odvojio dio svojih trupa, već se zadovoljio time što je naredio potrebne mjere obrane. I doista, avarske čete nisu uopće aktivno sudjelovale u opsadi grada bilo kakvim akcijama, već su napade sprovele isključivo slabo naoružane slavenske jedinice, koje su pri tome imale, čini se, vrlo velike gubitke, tako da su se brzo povukle. Sve to proizlazi iz opisa suvremene Uskršnje kronike, sastavljene od očevica te opsade.

5. Naredba "bizantskih careva" Hrvatima da ostave Splicane na miru.

Toma Arhiđakon spominje naredbu "bizantskih careva" upućenu "vođama Gota i Slavena" da dopuste Salonitancima-Splićanima nesmetano uživati nekadašnje salonitansko područje. Pluralni oblik naveo je – ne samo starije, nego i novije autore (npr. Budaka i Katičića) – da potraže neko razdoblje suvladarstva u Bizantu, koje bi tom podatku najbolje odgovaralo.

Autor je još 1994. god. ukazao na činjenicu da je pluralni oblik ("carevi") samo posljedica uobičajenog pluralnog načina spominjanja carske vlasti u Bizantu i da je

zbog toga promašeno iz takve stilizacije donositi bilo kakve zaključke. God. 2003. Margetićevu se tumačenju priklonio i Katičić.

6. O nekim Budakovim koncepcijama.

a) Budak ističe odlučujuću ulogu Bizanta na teritorijalno razgraničenje sklavinija u Dalmaciji. Po Budaku je Bizant kao pomorska velesila nametnuo podjelu sklavinija duž riječnih tokova, čime je u bitnoj mjeri utjecao na etnogenezu naroda tog područja.

b) Po Budaku je u Mlecima oduvijek bila živa tradicija o spasonosnoj ulozi Heraklija pri odbrani i formiranju venecijanskog dukata pa je ta tradicija uvelike utjecala na stvaranje tradicije o odgovarajućoj ulozi Heraklija u dalmatinskim gradovima.

c) Budak pridaje veliku važnost podacima o godini 625. i o imenu zadnjeg saloniškog nadbiskupa. Ti se podaci nalaze u kasnijoj proširenoj preradi Tome Arhidakona.

Autor daje kritičke primjedbe, kojima obrazlaže svoju veliku skepsu u pogledu opravdanosti i uvjerljivosti tih Budakovih teza.

7. O odluci cara Lava III. iz 732. god., kojom je Dalmaciju izuzeo iz papine jurisdikcije.

Ovu tezu zastupaju još uvijek Goldstein i Budak, premda su je noviji autori već odavno odbacili, zato što ona nema podloge u vrelima.

8. Vjerodostojnost podatka o bizantskom caru Teodoziju.

Katičić se temeljito pozabavio ispravom iz 1511. godine koju je objavio Farlati na osnovi jednog Lucijeva ispisa. U toj se ispravi spominje bizantski car Teodozije. Katičić je ocijenio tu ispravu "osobito zanimljivom" i dodao da "njezina povijesna težina nipošto nije neznatna". Budak čak smatra tu ispravu "definitivnim dokazom o vjerodostojnosti Tomine priče o Ivanu Ravenjaninu". Dosad se ta isprava analizirala prema Farlatiju. Autor je pribavio zapis te isprave prema Zborniku Petra Lucija, koji se razlikuje od Lucijeva ispisa i nakon analize došao do uvjerenja da je ta isprava naivni sastavak koji nema nikakve vrijednosti za povijesna istraživanja.

9. U radu se daje kraći prikaz razvoja Margetićevih koncepcija o tzv. dolasku Hrvata od njegova prvoga rada o tom pitanju, pisanog 1977. god. dalje; izlaže se već ranije iznesena teza o punoj samostalnosti Hrvatske već od Trpimira; dokazuje se da je pismo cara Ludovika II. caru Baziliju I., navodno iz 871. god., krivotvorina, nastala u doba pregovora pape Ivana VIII. s Bazilijem I. i time se dolazi vlastitim argumentima do rezultata koji je, protivno vladajućoj teoriji, predložio Kleinclausz; dokazuje se da se događaje oko saracenske opsade Dubrovnika 866./867. god. i franačko-bizantske opsade Barija treba tumačiti na osnovi vijesti iz tri djela Konstantina Porfirogeneta, upotpunjenih vijestima Hincmara, suvremenika tih događaja.

Posebnu se pozornost daje analizi izvješća o tim događajima u djelu *De administrando imperio*, gdje su sačuvane važne informacije o sudjelovanju vojnih kontingenata s istočne obale Jadrana, a osobito analizi razloga, zašto je Konstantin Porfirogenet uporabio singularni oblik (Hrvat, Srbin, Zahumljanin) za jedne, a pluralni oblik (Travunjani, Konavljani, Dubrovčani) za druge kontingente.

Konačno, dokazuje se da je tema Dalmacija, nazvana u literaturi Bizantska Dalmacija, početno, sredinom četrdesetih godina 9. stoljeća obuhvaćala samo grad Zadar i da se ona 867./868. proširila bizantskom akcijom na sve gradove i otoke od Krka na jug.

ZUSAMMENFASSUNG

Einige Fragen der ältesten Geschichte Kroatiens

Der Verfasser analysiert die Beweisführung und Resultate neuester Arbeiten über einige Fragen der ältesten kroatischen Geschichte, geschrieben von führenden Autoritäten dieses wissenschaftlichen Gebietes (Goldstein, Budak, Katičić, Pohl), in der Absicht, die Diskussion über die Probleme zu eröffnen, welche Pohl mit Recht als schwerste Fragen der frühen Geschichte Mittel- und Südosteuropas charakterisiert. In erster Linie werden die Arbeiten der Autoren Katičić, Budak, Goldstein und Pohl im Sammelband *Die Ethnogenese der Kroaten* (Zagreb, 1995), der Autoren Katičić und Goldstein im Sammelband *Kroatien und Europa* (Zagreb, 1977), das monumentale Buch Pohls *Die Awaren*, München, 1988 (bzw. 2002) und die Bücher der Autoren Goldstein (Zagreb, 2003) und Margetić (Split, 2003) analysiert.

1. Die Frage der sog. Ankunft der Kroaten

Kronsteiner und Pohl haben die Theorie der Ankunft der Kroaten aus dem Gebiete des südlichen Polens erfolgreich begraben und bewiesen daß es bis zum neunten Jahrhundert keine Nachrichten über Kroaten in Polen (bzw. der Tschechei) gibt. Ihre gut argumentierte These hat neuerer Forschung der ältesten Geschichte der Kroaten neue ertragreiche Wege gezeigt, die zu umgehen nicht mehr möglich ist.

Jedoch, die These Pohls von den "kroaten" als Grenzwachen bzw. Würdenträger ist nicht überzeugend, da an der südöstlichen und östlichen Grenze des Awarenreiches solche "kroaten" in den Quellen nicht beweisbar sind.

In dieser Frage folgen Goldstein, Budak und Katičić die klassische Theorie über die Ankunft der Slawen in Dalmatien am Ende des sechsten und die der Kroaten aus den Gegenden Südpolens in der ersten Hälfte des siebenten Jahrhunderts. In seiner Diskussion dieser Auffassung hat Margetić darauf hingewiesen, daß diese Autoren die Argumentation Pohls nicht berücksichtigt haben. Aber, in seiner Arbeit aus 2003 hat Katičić der Meinung Pohls vorsichtig und mit Vorbehalt zugestimmt und zugelassen daß man darüber "auch so überlegen kann".

In seinem Aufsatz aus 1995 hat Pohl vorgeschlagen, daß es möglich wäre, daß die Pretorianer (Leibgarde) des kroatischen Herrschers Borna am Beginn des 9. Jahrhunderts den Namen "kroate" führten, das dann zuerst vom Herrscher und später vom ganzen Volk übernommen wurde. Doch das ist nur eine unbewiesene Hypothese.

Im 1988 hat sich Pohl gegen die angebliche Thesen des Verfassers über den Zug des ganzen Volkes der Kroaten aus der Gegend nördlich der Karpaten ausgesprochen und hinzugefügt, daß des Verfassers angebliche Annahme der Unbesiedeltheit Dalmatiens in 7. und 8. Jahrhundert falsch wäre, da die Slawen dort zweifelsohne seit dem 7. Jahrhundert anwesend waren. Schon längst hat der Verfasser darauf hingewiesen, dass Pohl des Verfassers Ausführungen leider falsch verstanden hat.

In Jahre 1995 hat Margetić die These vorgeschlagen, nach der im Kampf um die Macht innerhalb des Ersten awarischen Kaghanats der um 630 zwischen verschiedenen Stämmen der herrschenden Schicht ausbrach, der probizantinische Bund mehrerer türkischer Stämme siegte und das Zweite awarische Kaghanat gründete. Es ist möglich – und ziemlich plausibel – daß Kuvrat-Krovat, der probizantinische Herrscher des großen bulgarischen Reiches (im heutigen Ukraina) mit einer militärischen Einheit diesen Bund unterstützte, welche sich nach ihm Krovat (Hrovat) nannte. Nach dem Siege nannte sich der ganze Bund die Hrovaten. Die Dauer dieses Zweiten awarischen Kaghanats – zweifelsohne die glänzendste Periode des awarischen Reiches überhaupt – war sehr kurz, ungefähr von 630 bis 675. Das Zweite Kaghanat wurde mit der Ankunft eines neuen Volkes mongolischer Herkunft gestürzt, das, nachdem es in Pannonien eingedrungen war, das Dritte awarische Reich gründete, das bis zu seiner Zerstörung durch Karl den Großen dauerte. Die neuen Herrscher haben die Hrovaten an die Randgebiete des awarischen Reiches (heutiges Polen, Böhmenland, Österreich, Slowenien und Kroatien) abgedrängt. Doch nur im heutigen Kroatien ist es dieser Schicht der Hrovaten-Kroaten gelungen bei der Ethnogenese des Volkes ihm seinen Namen zu geben.

Irgendwelche Beziehung dieser Hrovaten-Kroaten mit anderen Stämmen oder Bündnen von Stämmen der älteren Zeit hat Katičić unmöglich gemacht mit dem überzeugenden Hinweis, daß der Wortstamm ihres Namens *Hr'* und nicht *Hor'* sei. Damit entfällt auch die Beziehung dieses Namens mit zwei Personennamen Horoathos, der Bewohner der Stadt Tanais im 2./3. Jahrhundert u. Z., da der Wortstamm dieser Personennamen *Hor*, und nicht *Hr'* ist.

2. Neuere sog. bulgarische Hypothese über die Kroaten.

Zwischen wichtigeren Theorien über die Ankunft der Kroaten erwähnen Katičić und Budak auch die sog. bulgarische Hypothese, aber, es scheint, unter diesem Namen denken sie an Hypothesen die sich voneinander unterscheiden. Katičić denkt zweifelsohne an das Insistieren Pohls auf viele, manchmal überraschende Parallelen der bulgarischen und kroatischen Volkstradition, besonders an das Motiv der fünf Brüder und ähnliches. Demgegenüber versteht Budak unter der bulgarischen Hypothese etwas ganz anderes, da er sie getrennt und vor Pohls Theorie erwähnt. Es ist nicht unmöglich daß Budak auf die Theorie Grégoires aus der Mitte des 20. Jh. denkt. Grégoire hat in interessanter und

inspirativer Weise manche frappante Ähnlichkeiten gefunden, die ihn auf den übertriebenen Gedanken inneren Beziehung zwischen der bulgarischen und kroatischen Ethnogenese brachte. Nach Budak könnte man im Sinne dieser älteren Theorie das Suchen nach der Abstammung der Kroaten auch in dieser Richtung lenken.

Jedenfalls ist die Benennung "bulgarische Hypothese" nur auf die Theorie Grégoires anwendbar.

3. Über die Bündnisbeziehungen der angekommenen Slaven bzw. Kroaten mit Byzanz.

In seinen früheren Arbeiten (1985, 1987) vertrat Katičić die These daß der kriegerische Stamm der Kroaten, nachdem er zu Beginn des 7. Jahrhunderts nach Dalmatien kam und die Awaren besiegte, mit Byzanz ein *foedus*, mit der Verpflichtung die Feinde Byzanz zu bekämpfen, schloß. Goldstein, Budak und Pohl neigen mehr zur Ansicht daß alle angekommenen Stämme – nicht nur die Kroaten – mit den unter der byzantinischen Souveränität sich befindlichen dalmatinischen Städte Verträge geschlossen haben.

Der Verfasser äußert sich kritisch über diese Meinungen.

4. Die sog. schwere Niederlage der Awaren unter Konstantinopel im Jahre 626.

Der Verfasser beweist daß die Belagerung Konstantinopels nur eine taktische awarische militärische Operation war, mit welcher die Awaren versuchten die Abwesenheit des byzantinischen Kaisers Herakleios auszunützen, der in dieser Zeit die großangelegten Kriegsoperationen gegen Persien führte. Der Kaiser hat mit Recht eingesehen daß Konstantinopel keiner wahren Gefahr ausgesetzt war – weder kehrte er vom östlichen Kriegsschauplatz nach Konstantinopel zurück noch schickte er irgendeine militärische Hilfe zur belagerten Stadt, sondern begnügte sich damit, nur die notwendigen Abwehrmaßnahmen zu beauftragen. Der Kaiser kalkulierte gut: die awarischen Einheiten haben überhaupt in der Belagerung nicht aktiv teilgenommen und sich in die Gefechte nicht eingemischt. An den Angriffen auf die Stadt nahmen nur die schwach bewaffneten slavischen Einheiten teil, denen die Verteidiger der Stadt schwere Verluste zufügten, und die sich deshalb schnell zurückgezogen hatten. Diese Tatsachen sind gut aus dem Berichte der von einem Zeitgenossen geschriebenen sog. Osterchronik ersichtlich.

5. Die Anordnung "der byzantinischen Kaiser" den Kroaten, die Einwohner Splits in Ruhe zu lassen.

Toma Archediakon erwähnt die an die Häuptlinge der Goten und Slaven gerichtete Anordnung "der byzantinischen Kaiser" der Bevölkerung Splits die ungestörte Nützung des einstigen Gebietes der Stadt Salona zu gewähren. Die Pluralform "der Kaiser" hat ältere, aber auch einige neuere Autoren z. B. Budak und Katičić, verleitet, das (angebliche) Ereignis in der Zeit zu suchen, wo in Byzanz mehrere Kaiser regierten. Der Verfasser hat schon im Jahre 1994 darauf hingewiesen daß der Gebrauch der Pluralform nichts anderes ist als die Folge des in Byzanz eingewurzelten Gebrauchs, den Kaiser immer in Pluralform anzureden und daß aus der Pluralform nicht gestattet sei auf die Zeit der Mitregentschaft zu denken. Dieser Ansicht hat sich in 2003 auch Katičić angeschlossen.

6. Über einige Vorschläge Budaks.

- a) Budak hebt die entscheidende Rolle Byzanz' auf die territoriale Abgrenzung der dalmatinischen "Sklavienien" hervor. Nach Budak hat Byzanz als Seeweltmacht die Abgrenzung der Stämme längs der Flusssufer angeordnet, womit zur Ethnogenese auf der dalmatinischen Küste wesentlich beigetragen hat.
- b) Nach Budak war in Venedig immer die Tradition der heilvollen Rolle des Kaisers Herakleios bei der Abwehr und Gestaltung des venezianischen Dukats sehr lebendig. Diese venezianische Tradition hätte einen großen Einfluß auf das Gestalten der Tradition der entsprechenden Rolle Herakleios in den dalmatinischen Städten ausgeübt.
- c) Budak schreibt besondere Wichtigkeit den Nachrichten über das Jahr 625 und den Namen des letzten salonitanischen Erzbischofs zu, die sich im erweiterten Text der *Historia Salonitana* befinden.

Der Verfasser äußert kritische Anmerkungen und große Skepsis bezüglich der Berechtigung und Glaubwürdigkeit dieser These.

7. Die angebliche Anordnung des Kaisers Leo III aus dem Jahre 732, womit Dalmatien aus der päpstlichen Jurisdiktion ausgenommen wäre.

Diese schon längst überholte These wird noch immer von Goldstein und Budak vertreten, obwohl sie mit den Quellen nicht im Einklang steht.

8. Die Glaubwürdigkeit einer Angabe über den byzantinischen Kaiser Theodosius.

Katičić hat sich gründlich mit einem Dokument, angeblich aus dem Jahre 1511, das Farlati nach Lucius Abschrift veröffentlichte, beschäftigt. In diesem Dokument spricht man vom byzantinischen Kaiser Theodosius. Nach Katičić handelt es sich um ein "besonders interessantes Dokument". Die Wichtigkeit dieses Dokuments ist nach der Meinung Katičić "nicht gering". Nach Budak ist dieses Dokument der definitive Beweis der Glaubwürdigkeit der Erzählung Tomas über die Tätigkeit Johannes von Ravenna. Bis jetzt analysierte man dieses Dokument nach dem Texte bei Farlati. Der Verfasser verschaffte die Originalabschrift die sich in Peter Lucius Sammelwerk befindet und die einen von Farlati abweichenden Text enthält. Nach der Analyse des Verfassers handelt es sich um eine naive späte Aufzeichnung, die keinen Wert für die historische Forschung hat.

9. Einige Standpunkte Margetić's:

- Eine kürzere Übersicht der Entwicklung von Margetić's Auffassungen über die sog. Ankunft der Kroaten von seinem ersten Aufsatz aus dem Jahre 1977 bis zur Arbeit aus 1995;
- Die These über die volle Selbständigkeit Kroatiens schon seit Trpimir;
- Die Beweisführung zur These daß der angebliche Brief aus dem Jahre 871 des Kaisers Ludwig II. an den byzantinischen Kaiser Basilius I. ein Falsifikat ist, entstanden während der Unterhandlungen zwischen dem Papst Johannes VIII. und Basilius I. So kommt er

mit eigener Argumentation zum selben Resultate, das entgegen der herrschenden Lehre, schon Kleinclausz vertrat;

- Die Beweisführung zur These, daß die Ereignisse um die sarazenische Belagerung Dubrovniks im Jahre 866/867 und fränkisch-byzantinische Belagerung Baris nur aufgrund der Nachrichten dreier Konstantinischer Werke zu behandeln seien, ergänzt durch die kritisch benutzten Nachrichten des zeitgenössischen Analisten Hincmar. Große Aufmerksamkeit ist der Analyse des Berichtes über diese Ereignisse im Konstantinischen Werke *De administrando imperio* gewidmet, wo sich überaus wichtige Nachrichten über die Teilnahme der militärischen Kontingente aus der östlichen adriatischen Küste finden, besonders der Analyse der Gründe warum Konstantin für einige Stämme das Singular (der Kroat, der Serbe, der Zachumlane) und für andere das Plural (die Travunianer, die Konavlaner, die Ragusaner) benutzt.

Man beweist auch die These dass die Provinz ("Theme") Dalmatien zuerst (Mitte des 9. Jahrhunderts) nur die Stadt Zadar umfasste und sich im Jahre 867/868 durch byzantinischen militärischen Druck auf andere Städte und Inseln – das sog. Byzantinische Dalmatien – erweiterte.

